

**BOHEMICA
OLOMUCENSIA**

2019
— SUPPLEMENTA

Zpracování a vydání publikace bylo umožněno díky finanční podpoře, udělené roku 2019 Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionálního rozvojového plánu, Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.

OBSAH

- 5 Editorial**
Jana Kolářová
- 10 Staročeský odkaz Eduarda Petru
se zaměřením na dílo Petra z Chelčic**
Michaela Soleiman pour Hashemi
- 18 Počátky české kramářské písně v pozdním humanismu?**
Jan Malura
- 38 Theatrum ve starší české literatuře.
Na okraj úvah prof. Eduarda Petru**
Hana Bočková
- 52 Marast humanismu, nebo jen problémy starší literatury?**
Viktor Viktora
- 76 Eduard Petru a problém interpretace**
Ondřej Sládek
- 92 K ediční práci Eduarda Petru**
Jana Kolářová
- 104 Osobní vzpomínka na profesora Eduarda Petru**
Lubomír Machala
- 108 Eduard Petru neznámý**
-

EDITORIAL

JANA KOLÁŘOVÁ

V prosinci 2018 uplynulo devadesát let od narození profesora Eduarda Petřů (16. 12. 1928 – 3. 3. 2006), významné osobnosti české literární vědy, jenž byl většinu svého profesního života spojen s katedrou bohemistiky FF UP v Olomouci, na kterou nastoupil v roce 1964. U příležitosti tohoto výročí uspořádala někdejší domovská katedra Eduarda Petřů kolokvium věnované jeho odbornému odkazu. Následující číslo *Bohemik* obsahuje většinu příspěvků, které na tomto kolokviu zazněly. Jejich zaměření se tak odvíjí od témat, jimiž se Petřů v průběhu své bohaté badatelské kariéry zabýval. Dominantní je proto tematika paleobohemistická, jež tvoří většinu studií: Michaela Hashemi připomíná jedno z celoživotních témat Eduarda Petřů, dílo Petra Chelčického; Hana Bočková rozvíjí některé podněty týkající se žánru *theatrum mundi*, typického zejména pro literaturu přelomu 16. a 17. století; do stejného období je situována rovněž studie Jana Malury, jež si klade otázku po původu kramářských písní. Obecnější a diachronně pojaté zamyšlení nad různými přístupy k dějinám starší české literatury přináší příspěvek Viktora Viktory.

Vedle paleobohemistického bádání zajímala Eduarda Petřů vždy též problematika literárněvědná. K ní se ve své studii, zaměřené na otázky interpretace literárního díla, vztahuje Ondřej Sládek. Jana Kolářová pak ve svém příspěvku shrnuje a komentuje bohatou ediční činnost Eduarda Petřů, jež průběžně doprovázela jeho badatelskou práci.

Součástí předkládaného čísla však nejsou jen příspěvky odborného rázu. Osobní vzpomínka Lubomíra Machaly připomíná nejen vědecké, ale především lidské kvality dlouholetého kolegy a spolupracovníka na katedře bohemistiky. Takřka neznámou a veřejnosti skrytou oblastí zájmu Eduarda Petřů byla jeho vlastní básnická tvorba. Chápal ji jako

činnost osobní, neurčenou ke zveřejnění. V našem čísle jsme se však se souhlasem jeho paní Boženy Petřů, jíž jako „té, která dokáže porozumět“, věnoval všechny své knihy, rozhodli některé z básní publikovat. Chtěli bychom tak doplnit obraz výjimečné osobnosti, s níž jsme měli tu čest se potkat, ať už jako žáci, nebo kolegové.

TEXTY

BOHEMICA
OLOMUCENSIA
2019
SUPPLEMENTA

STAROČESKÝ ODKAZ EDUARDA PETRŮ SE ZAMĚŘENÍM NA DÍLO PETRA Z CHELČIC

MICHAELA SOLEIMAN POUR HASHEMI

EDUARD PETRŮ'S LEGACY IN THE STUDY OF MEDIEVAL LITERATURE WITH REGARD TO PETR OF CHELČICE'S WORK

The study deals with the contribution of the Olomouc professor Eduard Petrů (1928–2006), especially to the research on the work of Petr of Chelčice and his personality (ten basic studies and two editions in total). First, the author presents substantial publications in which E. Petrů dealt with the topic. She concludes that the most frequently cited item is his List of Chelčický's Works. Furthermore, she summarizes that the legacy of E. Petrů in Chelčický's research is followed in particular by Jaroslav Boubín (1954), who is still the author of six publications connected with Chelčický (2005–2018), in which E. Petrů is also properly cited. In a note, she states that in the line of E. Petrů she translated Chelčický's texts into new Czech (together with Jan Rokyta) in the publication *The Time and Work of Petr Chelčický* (2013). Finally, she concludes that the research legacy of E. Petrů is alive, also thanks to the university textbooks often used (Lehár et al. 1998; Machala et al. 2015).

Keywords: Eduard Petrů, Petr Chelčický

Prof. Eduard Petrů, DrSc. (1928–2006), literární historik, teoretik, editor a vysokoškolský pedagog, konkrétně především v oblasti starší české literatury, byl a zůstává významnou autoritou.⁽¹⁾ Absolvoval na FF UP obory bohemistika a romanistika v roce 1952. V prvních třiceti letech své badatelské kariéry se zabýval především medievistikou a literaturou českého humanismu, počínaje přelomem 80. a 90. let taktéž literaturou českého

---

1 Osobně jsem ho poznala jako náročného oponenta všech mých akademických kariérních výstupů (od kandidatury věd až po profesuru; moje ukončení posledního uvedeného stupně však už datum jeho úmrtí přesáhlo).

baroka; paralelně literární teorií a editologií. Do nadnárodního odborného povědomí vstoupil zřejmě především díky knize *Humanismus a raná renesance na Moravě* (1992), která byla přeložená do angličtiny (a doplněná pasážemi Iva Hlobila) o sedm let později jako *Humanism and the Early Renaissance in Moravia* (Votobia, 1999).

Z hlediska uvedeného tématu bádání o Petru z Chelčic je podstatné, že E. Petřů působil nejprve, a to po dvanáct let (konkrétně v letech 1952–1964) jako správce rukopisných fondů v tehdejší olomoucké univerzitní knihovně a až poté byl už celoživotně spjat se svým jediným akademickým pracovištěm, tedy Katedrou českého jazyka a literatury Filozofické fakulty Univerzity Palackého (jejím profesorem byl jmenován roku 1986).

Právě ještě z mimouniverzitního odborného působení E. Petřů, tedy z jeho práce v tehdejší olomoucké univerzitní knihovně, vznikl především *Soupis díla Petra Chelčického a literatury o něm* (1957). K osobnosti Chelčického se Eduard Petřů badatelsky často navracel, aby jeho tvorbu analyzoval co nejuplněji, a to nejen v souvislosti s dosažením svých vědecko-pedagogických kariérních stupňů (na základě práce o Chelčického textu *Řeč o šelmě a obrazu jejím* získal titul PhDr.; práci s titulem *Studie o Petru Chelčickém* v roce 1968 se habilitoval), jak je patrné i z pozdějších časopiseckých studií publikovaných naposledy v knižním souboru *Vzdálené hlasy* (1996; s celkem pěti studiemi o Chelčickém z let 1970, 1979 a 1994). Taková linie badatelského zájmu E. Petřů našla též odraz ve dvou edicích – vydání Chelčického *Drobných spisů* (1966; O boji duchovním, O církvi svaté, O trojiem lidu řeč, Replika proti Mikuláši Biskupcovi) a 2. dílu Chelčického dominantního spisu *Ze sítě víry* (O rotách, o každé zvláště, 1990) v novočeské lexikální, hláskoslovné a tvaroslovné úpravě. Odborných textů o Chelčickém napsal ovšem E. Petřů ještě víc, např. studií publikovaných jak v *Listech filologických*, tak i v olomouckém sborníku prací,⁽²⁾ všechny je ale uvádět nebudu.

Talentu E. Petřů si univerzitní a akademická pracoviště povšimla už v druhé polovině 50. let. Za podstatnou z hlediska autorské prestižnosti E. Pet-

2 Srov. soupisy jeho prací Bednaříková: 1989; Kolářová: 2004.

rů nutno pokládat jeho participaci v tzv. akademických *Dějínách české literatury* (tedy *Dějiny české literatury I*, Starší česká literatura, autorského kolektivu vedeného Josefem Hrabákem z r. 1959). E. Petrů se tak totiž stal součástí autorského kolektivu (vedle J. Daňhelky, E. Pražáka, F. Svejkovského a A. Škarky) právě jako autor sedmistránkového medailonu o Chelčickém.

Z hlediska časového sledu nejdůležitějších studií E. Petrů o Chelčickém si dovolím uvést alespoň příklad jedné z nich. K problému Chelčický – Záhorka (tedy zda je náležité identifikovat zmíněné jako jednu osobnost) Petrů vyjádřil své námítky vůči původně Bartošově hypotéze poprvé už v roce 1966 (a to v úvodu k vydání *Drobných spisů Petra Chelčického*). Zmíněné odborné téma precizoval ve své knize *Zašifrovaná skutečnost* z roku 1972 (dedikované – podobně jako např. kniha *Vzdálené hlasy – své paní*) uvedením faktu, že ztotožnění Chelčického (činného ještě v r. 1434/5) se Záhorkou by dle vlastního Bartošova zjištění znamenalo, že Chelčický nejméně patnáct let jako autor odmítal účast správného křesťana na státních úkonech, ale jako Záhorka by se na nich prakticky podílel, což se nejeví pravděpodobné. Potřetí se k této otázce E. Petrů vyjádřil v *Listech filologických* (1979, č. 102), a tato studie byla též přetištěna o sedmáct let později do jeho souboru *Vzdálené hlasy* (1996). V publikačně finální studii „Znovu k problému Chelčický – Záhorka“ E. Petrů zopakoval své stanovisko, že

„za okolností, kdy nepřímé důkazy nepřesvědčují o totožnosti Petra Chelčického a Petra Záhorky, a přímé důkazy nebyly zjištěny, musíme brát v úvahu ve větší míře nežli M. /Michal/ Flegl i možnost existence Petra Chelčického jako samostatné, na Záhorkovi nezávislé osoby a alespoň z literárněhistorického hlediska soustředit pozornost k tomu, co nám skutečně poskytuje informace vysoce pravděpodobné, tj. k dílu Chelčického“ (1996: 132–133).

E. Petrů se tak konečně v právě zmíněné studii vrátil ke své základní premise z knihy *Zašifrovaná skutečnost*, že případná identifikace Záhorka – Chelčický je z hlediska literární historie irelevantní.

V daném kontextu si dovolím dodat: z hlediska širšího společenského literárněhistorického kontextu uvedené ztotožnění či neztotožnění skutečně

podstatný význam nenes; taková identifikace by však svědčila o rozporu mezi dílem a životní praxí, který není v historii literatury ojedinělý. Podstatné ovšem zůstává tvrzení E. Petrů, že identifikace Záhorka – Chelčický je velmi málo pravděpodobná.

V další části svého příspěvku si dovoluji rozvést známý fakt, že druhý život odborného díla souvisí ne tak s počtem jeho citací, ale s jeho znalostí a návazností na něj. V kontextu prací Eduarda Petrů se tomu tak naštěstí pro badatelskou veřejnost děje. Jeho bádání o Chelčickém i jeho edice našly svou návaznost především v odborných pracích autora, který se po Eduardu Petrů věnuje osobnosti a dílu Petra z Chelčic nejvíc, a tím je historik Jaroslav Boubín (nar. 1954). Je dosud autorem šesti knižních publikací s Chelčickým spojených, konkrétně *Petr Chelčický: myslitel a reformátor* (2005); *Spisy z Pařížského sborníku / Petr Chelčický* (2008); *Spisy z Olomouckého sborníku / Petr Chelčický* (2016); *Spisy z Kapitulního sborníku / Petr Chelčický* (2018); a dále dvojího vydání *Sítě víry* (2011, 2012).

Jaroslav Boubín Eduarda Petrů opakovaně cituje, a na základě srovnání s jeho již uzavřeným badatelským odkazem se ukazuje, že je tomu tak na všech základních textových místech, kde je to třeba.

Ve své knize *Petr Chelčický: myslitel a reformátor* Boubín především podává kladné hodnocení Eduarda Petrů jako badatele: „původní ideologicky bojovné interpretace Petrovy osobnosti a literárního odkazu byly poměrně rychle vystřídány důkladnými a věcnými rozbory, které významným způsobem spoluurčují náš současný pohled na Chelčického. V uplynulých desetiletích vynikl zejména olomoucký univerzitní profesor Eduard Petrů, autor nejen celé řady závažných statí, ale hlavně základní edice raných spisů husitského radikála“ (2005: 165).

Boubín přirozeně poměrně často cituje jeho *Soupis děl Chelčického* (naposledy 2018: 9, 25, 27, 29, 44, 493). Přehledná kvalita soupisu se nevytvářela snadno vzhledem k tomu, že Chelčického díla byla identifikována ex post (např. Siet viery jako dílo Petra z Chelčic Jaroslavem Gollem), a navíc jsou stejné rukopisy umístěny v několika různých sbornících. V úvodu své knihy *Spisy z Pařížského sborníku / Petr Chelčický* Boubín uvádí, „že se snažil údaje uvedené v cenné příručce E. Petrů

aktualizovat tak, aby odpovídaly současnému stavu bádání“ (2008: 15), a jeho původní soupis o 56 položkách precizoval rozšířením o 5 položek. V právě zmíněné publikaci Boubín též cituje, a to v závěrečné bibliografii z kontextu prací E. Petrů o Chelčickém, kromě jeho *Soupisu díla Petra Chelčického* ještě jeho studii „Spravedlnost tiskařům, K textové hodnotě tisků děl Petra Chelčického“ (původně in *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory* [1970: 133–150]; přetištěno v knize *Vzdálené hlasy* [1996: 134–149]).

Pokud jde o edice z Chelčického díla z hlediska titulů, J. Boubín na odkaz E. Petrů navazuje, a to v edici díla *Siet viery*, jehož oba díly vydal (nejprve v rámci České knihovny v nakladatelství Host; poté nákladem Historického ústavu AV ČR) v precizní staročeské transkripci. V případě svého druhého vydání podstatně rozšířil i tzv. rámcovou část, konkrétně úvod, a přidal do úplnosti i veškerý textový materiál k uvedenému dílu se vztahující. Takový prestižní přístup odpovídá prestižnímu konceptu Pramenů k náboženským dějinám, jehož je Boubín důležitým spolupracovníkem. Připomeňme, že E. Petrů vydal pouze druhý díl Sieti ..., a to v novočeském překladu³⁾ (*O rotách, o každé zvláště*; 1990). Boubín tento překlad hodnotí po předchozím, tj. Šimkově překladu z poloviny 20. století jako modernější (2011: 372).

Pro recepční dosah odkazu profesora Petrů konečně uvedu ještě dvě podstatné skutečnosti: V užívané vysokoškolské učebnici *Česká literatura od počátků k dnešku* v autorské staročeské části napsané Janem Lehárem (1998) je E. Petrů v závěrečném seznamu literatury zastoupen třemi studii o Chelčickém: „Dvě studie o Petru Chelčickém“ (1966), „Traktát a řeč jako žánry české literatury 15. století“ (1968), „K metodě myšlení Petra Chelčického“ (1970). A především – staročeská část Eduarda Petrů je už po druhou generaci včetně jeho odborné reflexe díla Chelčického

---

3 V této linii E. Petrů, pokud jde o překlad, jsme si dovolili jít i my v publikaci *Doba a dílo Petra Chelčického* (2013), v němž jsme se pokusili spolu s teologem dr. Janem Rokytou o jednotné přetlumočení osmnáct ukázek z díla Chelčického do novočeského překladu, ale na rozdíl od přístupu E. Petrů mírně archaizovaného, s výraznějším akcentem na čtenářskou edici.

reflektovaná v dalším kompendiu užívaném nejen vysokými školami: je to *Panorama české literatury* (v aktualizované verzi vydané opět olomouckým kolektivem v roce 2015).

---

prof. PhDr. Michaela Soleiman pour Hashemi, CSc.

Ústav české literatury a knihovnictví

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity

Arna Nováka 1, 602 00 Brno

M.Horakova-Hashemi@email.cz

LITERATURA

BEDNAŘÍKOVÁ, Hana

1989 „Soupis prací Eduarda Petrů (1951–1988)“; *Philologica* 59 (Olomouc: Facultas philosophica), s. 23–32

BOUBÍN, Jaroslav

2005 *Petr Chelčický: myslitel a reformátor* (Praha: Vyšehrad)

2008 *Spisy z Pařížského sborníku / Petr Chelčický* (Praha: Historický ústav AV)

2011 *Sít víry* (Brno: Host)

2012 *Siet viery* (Praha: Historický ústav AV)

2016 *Spisy z Olomouckého sborníku / Petr Chelčický* (Praha: Historický ústav AV)

2018 *Spisy z Kapitulního sborníku / Petr Chelčický* (Praha: Historický ústav AV)

KOLÁŘOVÁ, Jana

2004 „Bibliografie Eduarda Petrů (1955–2003)“; *Philologica* 84 (Olomouc: Facultas philosophica), s. 249–264

LEHÁR, Jan – JANÁČKOVÁ, Jaroslava – STICH, Alexandr

1998 *Česká literatura od počátků k dnešku* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny)

MACHALA, Lubomír (a kol.)

2015 *Panorama české literatury* (Praha: Knižní klub)

PETRŮ, Eduard

1957 *Soupis díla Petra Chelčického* (Praha: SPN)

1959 „Petr Chelčický“; in Hrabák, Josef (ed.) a kol., *Dějiny české literatury I* (Praha: Academia), s. 271–279

1966 *Petr Chelčický. Drobné spisy* (Praha: Academia)

1972 *Zašifrovaná skutečnost* (Ostrava: Profil)

1990 *Ze sítě víry* (Praha: Československý spisovatel)

1992 *Humanismus a raná renesance na Moravě* (Olomouc: Votobia)

1999 *Humanism and the Early Renaissance in Moravia* (Olomouc: Votobia)

1996 *Vzdálené hlasy* (Olomouc: Votobia)

ROKYTA, Jan – HASHEMI, Michaela

2013 *Doba a dílo Petra Chelčického* (Blansko: ALMI)

SOLEIMAN POUR HASHEMI, Michaela

2009 „Ad memoriam Eduard Petrů“; *Acta Comeniana 20–21* (Praha: Filosofía),
s. 333–338

POČÁTKY ČESKÉ KRAMÁŘSKÉ PÍSNĚ V POZDNÍM HUMANISMU?

JAN MALURA

THE ORIGIN OF THE CZECH BROADSIDE BALLAD IN LATE HUMANISM?

The paper is focused on the origin of the Czech Broadside Ballad. The key period for the first development of the Czech broadside ballad was late humanism (1590-1620). The emergence of this phenomenon was largely influenced by leaflet news, which developed considerably in the Czech lands in the last decade of the 16th century. In addition to this, the sung news, sensational songs and other song genres began to be printed separately in late humanism. Already during this period, these songs had many of the typical features of the baroque broadside ballad (simple verse and style, considerable length, the sense of detail, and final moralizing). At the same time, however, they were connected with the so-called occasional poetry and other phenomena of the bourgeois literary life of late humanism. In the burgher class, a large group of recipients was being formed at this time, which can be referred to as the wider public (a social class with certain education that was interested in what was happening in society). Nevertheless, it was not until the baroque period that the broadside ballad became part of mass folk (popular) culture.

Keywords: broadside ballad, late humanism in the Czech lands, leaflet news, occasional poetry, bourgeois literary life, Šimon Lomnický z Budče

1

S definicí pojmu kramářská píseň existuje mnoho problémů. Dost často se za ni považuje světská píseň, která nepatří k vysoké literární tvorbě, ale k populární produkci. Někdy se chápe jako literární žánr, jehož hlavními typy jsou zpravodajská píseň a senzační píseň. V takovém pojetí zahrnuje kramářská píseň delší texty psané jednoduchým veršem, které užívají množství stylistických a tematických stereotypů a mají sklon k podrobnému vyprávění děje, k popisnosti a závěrečnému moralizování. Jde o texty

písňové, které však neobsahují notaci, ale pouze odkaz na známý nápěv („zpívá se jako...“).

Jindy se kramářská píseň považuje spíše za typ tisku, který má ustálenou vizuální a typografickou podobu. Je to tisk malého formátu (dvanáctterka, šestnáctterka) a drobného rozsahu, na titulním listu má primitivní obrázek (dřevořez). Zdůrazňuje se jeho komerční charakter a snadná výroba. Prostřednictvím tohoto publikačního média se postupně tisknou veršované skladby nejrůznějších subžánrů, ve vrcholném baroku velmi často duchovní, resp. poutní písně. Tento typ tvorby z hlediska kvantitativního v úhrnném korpusu vydaných kramářských písní jednoznačně převažuje.⁽¹⁾ V tomto příspěvku bude účelné pracovat s oběma definicemi tohoto fenoménu (žánr i publikační typ).

Pokud se týká historického vývoje, je s kramářskými písněmi spojováno hlavně období baroka (17. a 18. století), upozorňuje se též na jejich další rozvoj v 19. století. Když badatelé uvažovali o počátcích tohoto fenoménu v českém prostředí, zmiňují občas a jen velmi letmo 16. století (nejdůkladněji Pohanka 1963). Obrátím se právě tímto směrem a podrobněji prozkoumám kořeny a počátky kramářské písně v českém prostředí. Reflexe počátků a prototypů mohou pomoci také při definici žánru.

Za klíčovou dobu prvního rozvoje kramářské písně lze podle mého názoru označit dobu pozdního humanismu (1590–1620) – to je moje vstupní hypotéza.

2

Praha byla zejména v době vlády Rudolfa II. zásadním evropským informačním uzlem, rozvíjí se tu početné letákové zpravodajství, které položilo základy periodických novin. Jde o poměrně různorodou skupinu tisků, v níž především německé prostředí terminologicky rozlišuje dva typy.

---

1 K vymezení pojmů „kramářský tisk“ a „kramářská píseň“ srov. zejména Ivánek 2017, který posuzuje jednotlivé starší definice a bere v úvahu i zahraniční literaturu. Dále srov. Beneš 1970, Mochná-Peterka 2004: 325–331, Voit 2008: 496–499.

Jednolistový, jednostranně potištěný leták, který obsahuje aktuální zprávu a obvykle též ilustraci, je označován jako *Flugblatt* a vícestránková zpravodajská tiskovina s dřevorezem na titulním listu jako *Flugschrift*, ovšem ani v používání těchto pojmů neexistuje úplná shoda, jako *Flugblatt* je totiž označován i produkt, který vznikl rozřezání jednoho tiskového archu; objevuje se také označení *fliegende Zeitungen*, tedy „létající noviny“.⁽²⁾

Jaroslav Kolár (2007) reflektuje letákové zpravodajství pod dobovým označením „novina“, přičemž si je vědom, že tento pojem je pro české prostředí 15. a 16. století nedostatečně vymezen, protože funkci novin (autentického zpravodajství o aktuálních událostech) plnilo dlouhou dobu několik žánrů, např. kronika, píseň, list, traktát. Teprve po polovině 16. století vzniká u nás souvislá tradice drobných tištěných zpravodajských textů pro masový konzum a celý proces je dovršen ustálením vhodného publikačního typu, obvykle v podobě tisku o několika listech kvartového formátu. Novina jako žánr se tak stává pevnou součástí dobového žánrového systému (Kolár 2007: 59–60). Jak ukazují nedávné statistiky české a cizojazyčné produkce domácích tiskáren v poslední čtvrtině 16. století paří noviny a letákové zpravodajství k nejfrekventovanějším útvarům dobového literárního života, a to s vyváženým zastoupením českých a německých textů (Jelínková 2018a: 38). Vydavatelsky této produkci dominují pražští tiskaři: Burian Valda, Jiří Nigrin, Daniel Sedlčanský, Jan Šuman (Kneidl 1983: 18–20), přičemž posledně jmenovanému patří z hlediska kvantitativního prvenství (Jelínková 2018b: 17).

Tyto anonymní zpravodajské letáky a publicistické pamflety byly tištěny česky, německy a latinsky. Jsou psány většinou v próze a přinášejí nejčastěji zprávy z válek s Osmanskou říší, resp. šíří anti-tureckou válečnou agitaci. Doba pozdního humanismu v českých zemích se totiž z velké části kryje s etapou dlouhé, tzv. třetí rakousko-turecké války a Praha se tudíž stává významným centrem válečného zpravodajství. Jako příklad prozaického le-

---

2 K vymezením novinových letáků a dobového zpravodajství srov. Stejskalová 2013: 12–31, Šimeček 2011, Hubková 2010: 30–32, Voit 2008: 634–636, Schwitalla 1999, Kneidl 1983: 12.

táku o tureckých válkách uvedme: *Noviny jisté, obšírné a dokonalé vypsání o obležení a dobytí pevnosti Nového Hradu...*, 1594), které líčí úspěšný útok arciknížete Matyáše na tehdy tureckou pevnost Nový Hrad (Nógrád) v Uhrách. Na postavu sedmihradského vévody, jež vládne zemi na rozhraní císařského území a Osmanské říše, se zaměřuje *Krátká zpráva, co se s knížetem Zigmundem Bathory v sedmihradské zemi zběhlo, kterak jat a tureckému císaři dodán býti měl...* (1595). Na titulním listu je poznámka, která poukazuje na způsob šíření těchto zpráv: „Toto sepsání jest 24. dne měsíce dubna léta 1595 od sedmihradského kurýra v latinské řeči do Prahy přineseno.“ Zcela výjimečně byla s prozaickou zprávou publikována i píseň, jak o tom svědčí *Potěšitedlná novina, kterak Pán Bůh... vítězství dáti ráčil v Bělehradu* (1594), která líčí triumf habsburské armády nad tureckým vojskem a obsahuje i přídavek nazvaný „Píseň o Turku“. Ten však nepředstavuje zpravodajskou, vyprávěcí píseň, ale pouze krátkou modlitební skladbu (otiskuje Novotný 1940: 7–8).

Eduard Petrů (1982) ukázal, jak se dobově obliba letákového zpravodajství z tureckého bojiště promítá i do pozdně humanistické dějepisné prózy, a to zejména na příkladu monumentálního *Diadochu* Bartoloměje Paprockého, resp. jeho nejvýznamnější části „Historie o přiběžích v Království uherském“, která se vyznačuje snahou o aktuální, plastický, ale zároveň chronologicky rozvržený obraz tureckých válek, a právě proto je vystavěna na drobných zpravodajských tiscích (Petrů 1982: 16). Paprockého promyšlené využití novin je jedním z důvodů, proč lze *Diadochos* označit za „literaturu faktu, která sice historické vyprávění do jisté míry beletrizuje, ale spojuje pobavení čtenáře s poměrně rozsáhlou informací o autentické historické skutečnosti.“ (Petrů 1982: 21). Tento typ literární tvorby dává Petrů do souvislosti se zjevným rozvojem „zájmu o poznání skutečnosti, který byl vlastní nastupujícímu měšťanstvu“ (ibid.).

Válečné zpravodajství není ovšem jediným tématem dobových novin. Velmi specifickou skupinou jsou tisky o volbách, příjezdech a korunovacích českých králů. Především volba Fridricha Falckého českým králem byla provázena velkou literární kampaní. Čeští stavové museli své počínání obhajovat před celou Evropou mj. za pomoci tištěných letáků a pamfletů, stejnou

formu komunikace pak zvolila habsburská protistrana (hovoří se o tzv. pamfletové válce). Dané problematice už byla věnována značná badatelská pozornost (Hubková 2010), proto ji nechám v této stati stranou.

Velmi frekventované jsou noviny o neobvyklých jevech, k nimž patří přírodní katastrofy (záplavy, krupobití, sucha, požáry). Olomoucký tisk *Pravdivá a strašlivá novina o veliké povodni, kteráž se stala v tomto Markrabství moravském léta 1591...* (1591) pojednává o ničivých povodních na Prostějovsku a Šumpersku. Tématy dalších tisků jsou narození lidí nebo zvířat s tělesným postižením či neobvyklé nebeské úkazy (objevení komety, zatmění slunce nebo měsíce apod.). Ku příkladu *Hrozná a strašlivé noviny, kteréž se vskutku a vpravdě v Durynské zemi léta ...1591 z dopuštění božního děly* (1592), kvalitní tisk Jiřího Nigrina s ručně kolorovaným dřevorezem, líčí pád meteoru, doprovázený bouřkou a vichřicí.

Výjimečné nejsou různé nadpřirozené a zázračné události jako zjevení d'áblů. Démonologická témata jsou vůbec častá, jak o tom svědčí ku příkladu dva tisky: *Hrozná, strašlivá a neslychaná novina o velikém trestání a dopuštění Božském, kteréž se ...v městě Fridberku ... přihodilo a co se posavad tam děje, kdežto d'ábel a zlí duchové... pro nepravosti naše množství lidí posedli, trápili a obklíčili* (1595) a *Novina pravdivá, co se jest při jedné svatbě strašlivého přihodilo v Prusích* (1590). Ta je zvlášť pozoruhodným letákem – text nejprve varuje zhýralé boháče, kteří nemyslí na chudé, ale jen na sebe a své požitky, poté vypráví o jedné konkrétní svatbě s bezuzdným nočním tancem. O půlnoci se tam zjevil d'ábel v podobě lva a tři dívky a dva mládence „do země pojal“ (neznámý autor uvádí konkrétní jména propadlých osob), ne všichni byli pohlaceni celí, např. „Kateřina propadla se, že jí toliko hlavu viděti bylo“, při tom „hlasové propadených slyšání jsou z země, řkouce: »Ach již jsme k zatracení [...]. Ach přátelé obraťte se a vizte marnost světa. Nám již nelze pomoci.«“ (Novina pravdivá 1595: A4r). Tato novina obsahuje silně moralizující prvky, a to na začátku i na konci textu. Potvrzuje se tak teze Jaroslava Kolára, podle něhož se vlastní zpráva stává někdy „exemplum ve stručné nábožensko-moralistní úvaze“ (Kolár 2007: 63).

Zmínit musíme též noviny o kriminálních činech, zejména masových vražích: *Strašlivá a hrozná novina o jednom nešlechtném mordýři, jmé-*

nem Krystman, kterýž ve třinácti letech devět set a šedesátečtyry mordy učinil... (1582), u níž je na titulním listu poznámka „kterážto novina byla prvé v německé řeči [...] vytištěna. Nyní pak všechněm dobrým lidem k vejstraže a zlým k polepšení na česko jest přeložená.“ Tisknou se též letáky o monstrózních porodech či objevení bizarních zvířat. Většinu popisovaných jevů autoři považují za Boží výstrahu, popř. za předzvěst závažných politických či náboženských změn, neštěstí a katastrof (války, náboženské rozkoly apod.). Stejně interpretuje tyto zprávy i Marek Bydžovský z Florentina ve svých pozoruhodných rukopisných sbornících se zápisky o vládě tří českých panovníků, Ferdinanda I., Maxmiliána II. a Rudolfa II. (vznikaly převážně mezi léty 1596–97, viz moderní edici Kolár 1987). Bydžovského dílo lze chápat jako další doklad o silném pronikání novinových letáků pozdního humanismu do soudobého dějepisectví.

Letákové zpravodajství, shrnujeme, líčí události podrobně, lokalizuje místo děje, používá data, číselné údaje a mnoho konkrétních detailů (podrobněji Kolár 2007: 62). V názvu mají tyto tisky obvykle něco jako „Novina pravdivá a strašlivá...“, „Neue Zeitungen...“ apod., poměrně běžnou praxí bylo přetiskování jedné zprávy několika tiskárnami (Jelínková 2018b). Kromě funkce zpravodajské se noviny vyznačují snahou zaujmout atraktivním, až senzačním námětem; prezentované události velmi často interpretují jako varování a trest za mravní poklesky soudobé společnosti. Většina takových tisků pochází z posledního desetiletí 16. století a jejich unikátní sbírka se dochovala v konvolutu Roudnické lobkowiczské knihovny (sign. III 1b 12, dnes uloženo v Nelahozevsi).

3

Zároveň začínaly v době pozdního humanismu vycházet také samostatné písňové tisky, které reflektovaly de facto stejné události jako letákové zpravodajství a vyznačovaly se podobnými funkcemi. Letáky pozdního humanismu se ovšem lišily od kramářských písní v několika aspektech. Jejich texty nebyly psány veršem a z hlediska knižní kultury představovaly většinou exkluzivnější tiskovou formu než pozdější kramářská píseň. Byly

to jednolisty či vícelisty většího formátu, doprovázené ilustracemi, které často neměly jen primitivní, schématickou podobu jako v případech kramářských písní, ale byly většinou řemeslně kvalitnější.

Některé ze zpravodajských a historických písní pozdního humanismu vydal pražský nekatolický nakladatel a spisovatel Sixt Palma Močidlanský. Známostou se stala *Píseň o dobývání pevnosti Kanýže* (1602), která je překladem německé skladby *Ein neu Lied von Abzug Canischa* (1601). Líčí dobytí důležité uherské pevnosti Nagykanisza Turky a neúspěšný pokus o její znovuzískání vojskem Ferdinanda Štýrského (pozdější císař Ferdinand II.). Spíše než historická píseň je text specifickým veršovaným pamfletem. Působí téměř jako škodolibá oslava vítězství Turků, ve skutečnosti je jejím hlavním cílem kritika akcí katolického vojska a výsměch jezuitům i papeži.

Připadloť na nás neštěstí,
zima i jiné neřesti,
běžíme pěšky, na koni
jedem, neb nás měchejř honí,
pryč běžíme od Kanýže,
že sme doufali v papeže.

Zved nás papež na opice,
lhář, nechcemť mu věřit více.
Falešné jeho žehnání
od Kanýže nás odhání.
Odvvrmež ty jezivity
s jich pokrytskými burity!
(cit. podle Bence 2009: 95)

Píseň byla vnímána jako karikatura Ferdinanda a stala se hlavním důvodem pro zatčení a vyšetřování Sixta Palmy. V roce 1603 byl odsouzen k doživotnímu vyhnanství, 1606 se tajně vrátil do Čech, protože před vydáním Rudolfova Majestátu došlo k jistému nábožensko-politickému uvolnění (k Palmově perzekuci srov. Škarka 1936, Šimeček 2011: 69–70). Celá tato kauza ukazuje, že oblast písňového a letákového zpravodajství se v době pozdního humanismu stávala velmi konfliktním prostorem, spojeným s případy cenzury, autocenzury a perzekuce. Upozorníme na okraj, že Palmova skladba není první českou písní, reflektující konflikt s Turky. Na úplném počátku této tradice stojí tři písně o smrti krále Ludvíka Jagelonského v bitvě u Moháče v roce 1526.

Sixt Palma vydal také *Píseň o slavném příjezdu...* (1611), která popisuje slavnostní vjezd císaře Matyáše II. a Anny Tyrolské do Prahy v roce 1611. Skladba, odkazující na nápěv slovenské historické písně *Muránský zámek v uherskej zemi*, je především dosti věcným popisem s uvedením mnoha detailů. Jestliže zmíněná skladba o dobývání Kanýže má spíše rysy veršované satiry, píseň o Matyáši II. je již typickou kramářskou písní, složenou jednoduchou slokou (odkazující na populární melodii) a deskriptivním vyprávěcím stylem. Je charakteristické, že její hlavní část bezprostředně čerpá z prozaické zprávy o Matyášově vjezdu, kterou vydal Jiří Závěta. Píseň mnohdy jen transformuje prozaický text do podoby sdružené rýmovaných čtyřverší, srov. alespoň krátký popis hudebního doprovodu císařského průvodu: „Při všech těch kornetích a praporcích rozdílně bylo trubačů šedesáte sedm a pět párův bubnů vlašských.“ (Závěta 1611: A4v)

V písni zní tato pasáž takto:

Při těch praporcích trubačův bylo
šedesát sedm, tak se trouvalo
hlučně, na pět párův bubnův vlašských
bubnovali k potěšení myslů lidských.
(Palma 1611: A3r-A4v)

Není to první písňová skladba v českém jazyce podobného typu. Vůbec nejstarším českojazyčným popisem slavnostního vjezdu panovníka je *Písnička o šťastném a potěšitelném příjezdu ...císaře Ferdinanda...* (1558). V našem pohledu však nejde o nejstarší či jinak výjimečné literární projevy, ale o vytváření souvislé kulturní tradice, o frekvenci, která je nápadná právě v době pozdního humanismu, jak o tom svědčí např. píseň věnovaná příjezdu Fridrichu Falckého z pera Kryštofa Megandera Postoloprtského (*Písnička o šťastném a slavném příjezdu a korunování...*, 1619) nebo skladba Šimona Lomnického z Budče (viz dále).

Na sklonku epochy pozdního humanismu se dostává ke slovu znovu válečné zpravodajství, často s výraznou propagandistickou funkcí. Tématem už nejsou přirozeně boje s Turky, ale tzv. česká válka, tedy první fáze

třicetileté války. Vychází české a ještě častěji německé písně reflektující zlomové dějinné okamžiky českých dějin, například pražskou defenestraci 1618 (jednolist s vyobrazením a písní Johanna Fabera *Wahrhaftige Zeitung und Geschicht, welche sich begeben und zugetragen auf dem kaiserlichen Schloss....* 1618). Pro naše téma je nejméně ze dvou důvodů zajímavá šestnáctisloková píseň *Die Prager Schlacht* (1620).⁽³⁾ Jednak má pro kramářské písně typický formát šestnáctky, jednak je koncipována jako dialog, který je velmi charakteristickým kompozičním principem pozdější, barokní kramářské písně. Rozmlouvá v ní český stavovský voják, který se pro zranění nemohl zúčastnit bitvy na Bílé hoře, s vojákem bavorským, stojícím na straně císařské. Čech se pomalu zbavuje iluzí o postavení krále Fridricha Falckého. Citujme podle monografie Jany Hubkové:

Böheimischer:

Entlich Ich gerne wissen wolt,
wohin mein König kommen?
Und wass ihm noch begegnet solt,
Das er die Cron genommen?

Bayerischer:

Dein Herr is Pritz, / pryč, JM/
dein Chur /kurfiřství, JM/ ligt kranck,
die Pfaltz had frembde Gäste
und was anlagt dess Kaysers danck,
der bleibt dennoch im Reste.

(Hubková 2010: 233).

V pozdním humanismu se však objevují i písně o nešťastných událostech každodenního života, jak o tom svědčí torzovitý tisk *Píseň nová ...o svatbě v Erfurtu, v krajině duryňské* (mezi léty 1609–1613). Pro neúplnost dochování je obtížné přesně rekonstruovat její děj, ale základem je líčení nenadálého zhroucení domu při svatebním veselí, které mělo tragické následky; v závěru tisku je poznámka, že píseň byla přeložena z němčiny.

3 Reprodukce titulního listu a další údaje k písni viz Hubková 2010: 232, 525, 824.

4

Všechna zmíněná témata zahrnuje v sobě i písňová tvorba významného a neobyčejně plodného českého literáta pozdního humanismu, Šimona Lomnického z Budče, který navíc tuto oblast rozšiřuje o další náměty a písňové typy.

Lomnický pomocí zpravodajských písní reflektuje ku příkladu už zmíněné panovnické rituály. Popisu korunovace a oslavě nového krále, Fridricha Falckého, se věnují dvě autorovy skladby. *Sedlské vítání aneb Prostá a krátká písnička* (1619) vyjadřuje radost z příjezdu krále do Prahy. Lomnický se stylizuje do role mluvčího sedláků a prostých lidí a promlouvá přímo k novému králi, píseň má tedy zjevné propagační ambice, odvolává se na Sibylino proroctví o králi mírotvorci a vypočítává rovněž důvody pro sesazení habsburského panovníka. V tomto směru byla nepochybně ovlivněna soudobými profalckým letákovým zpravodajstvím (Hubková 2010: 118). *Korunování aneb Píseň prostá slavného procesu* (1619) je složeno na nápěv protestantského adventního hymnu *Přišel jest k nám obr silný* a už tím vyjadřuje slavnostní očekávání příchodu nového vládce. Skladba detailně popisuje korunovační rituál v chrámu sv. Víta. Je pozoruhodné, že obě jmenované písně se okamžitě dočkaly i věrného německého překladu, a to v anonymním tisku *Zwey böhmische Lieder verdeutscht* (1619, viz Hubková 2002).

Bitva na Bílé Hoře a česká válka vůbec se stala tématem Lomnického skladby *Píseň o žalostivé zkáze a zplundrování země České* (1620), která vznikla bezprostředně po bitvě a stala se předlohou pro pozdější, velmi rozšířenou verzi s názvem *Novina pravdivá aneb Píseň toužebná a žalostná* (1621). Také v *Písni o žalostivé zkáze* je válečná katastrofa spojována s nebeskými úkazy, o nichž však autor informuje se zjevným odstupem. Celou píseň prostupuje jistý subjektivní tón, ale i výstražný apel, tolik typický pro kramářskou píseň i letákové zpravodajství:

A zvláště soldátů císařských,
téměř jako hvězd nebeských,
na něž jsme mnozí patřili,
toho se množství zhrozili.

Čechové se zastavili,
aby Prahu obránili,
a k bitvě se šikovali
a křídla sobě zdělali.

A v tom hned strany nemeškali
a k sobě oheň dávali,
jako do pecí stříleli,
tu se zvraceli, káceli.

A někteří tomu chtějí,
že je pravda, pravít smějí,
dokud potkání trvalo,
nebe otevřené stálo.

Ano že bylo viděti,
krvavou metlu viseti,
kterouž Bůh chce potrestati,
kdož nechťi hříchů přestati.

Jakož jest tuto potrestal,
na nás tu metlu přichystal
a poslal tyto vojáky,
abychom se lekli taky.
(Lomnický 1620a: A4v)

Z Lomnického tvorby se nám zachovala i dílo reflektující regionální katastrofickou událost, a to píseň *O Jitčíně, aneb o převelmi smutné a žalostivé příhodě ...* (1620). Notovaná skladba s typickým kramářským incipitem *Poslouchejte o novině, která se stala v Jitčíně* pojednává o výbuchu na jičínském zámku ve východních Čechách. U jeho počátku stál majetkový konflikt dvou zámožných aristokratek, sester Smiřických. Ten měla řešit královské komise obsazená mnoha významnými českými pány. V době její přítomnosti se zřejmě nešťastnou náhodou vznítily obrovské zásoby střelného plachu, došlo k explozi, která si vyžádala 41 obětí (mezi nimi také mnoho urozených osobností a rovněž Eliška Kateřina Smiřická, provdaná Vartemberková). Píseň má zpravodajský charakter (srov. soupis obětí v dodatku), o událostech vypráví dosti detailně, nevěnuje se přitom jen hlavním aktérům tragédie:

A mnozí jsou v světlici,
zvláště těch pánův služebníci,
když na ně padlo stavení,
i ti jsou hrdla zbavení.

Však tam nětco živých zůstalo,
a to se jest tak stalo:
trámové se zpodírali,
oni se pod ně schovali.

Tam křičeli a volali:
„Pomozte pro Bůh“ žádali,
a tak rychle bez meškání,
živí jsou vyruinováni.
(*Lomnický 1620b: A3v*)

Vyprávění má vzbudit u adresátů citové pohnutí, zároveň je přerušováno moralizujícími komentáři:

Sumou kdekoli novina,
tato bude povědína,
anebo píseň zpívána
a bedlivě poslouchána.

Má pohnout lidi k lítosti,
že vylijí slzy dosti [...]

Jistě že nadarmo není,
toto Boží dopuštění,
znamená ten hrozný skutek,
nějaký velký zármutek.

Ale však nežli nás švihá,
prv zajisté před tím vystříhá,
abychom se polepšili,
svatě pokání činili.
(*Lomnický 1620b: B3r*)

Dodejme ještě, že stejnou událost líčí německý prozaický leták *Kurtzer doch gründlicher Bericht, welcher massen im Königreich Böhmen, das Schloss Gytschin ... durch einen sonderbaren Unfall ... unversehens zersprengt* (1620), který mohl Lomnickému posloužit jako informační zdroj, přestože postoj k událostem není zcela identický (srov. též Tichá 1958).

Typ textu, který zastupuje Lomnického píseň *O Jitčíně*, je někdy hodnocen jako takzvaná příležitostná poezie. Přesněji řečeno, je to česká varianta latinské příležitostné poezii, které je vlastní spíše lyrický, tj. nedějový charakter, kdežto typické zpravodajské kramářské písně tihly k vyprávění. Latinská příležitostná poezie reflektovala velmi často svatby či pohřby významných osobností, ale též válečné události a přírodní katastrofy jako povodně, zatmění slunce apod. Šlo o textově málo rozsáhlé, typograficky nenáročné tisky letákového charakteru. V pozdním humanismu se příležitostná poezie uplatnila i v mnoha jazykově českých textech a měla většinou (na rozdíl od latinské tvorby) písňovou podobu. Svědčí o tom skladby pražského měšťana Blažeje Jičínského, např. píseň *O stavu svatého manželství...* (1587), věnovaná svatbě Viléma z Rožmberka a Polyxeny z Pernštejna. Smutečně-oslavný charakter má *Památka Čechům u Kheredes* (1596) Bartoloměje Paprockého z Hlohol, která oplakává a velebí české aristokraty (zejména Albrechta Pětipeského), padlé během dvoudenní bitvy u Keresztes poblíž pevnosti Erlau (Eger) v Horních Uhrách. V tvorbě Šimona Lomnického lze najít několik takových textů (srov. Rudovský 2009), patří k ní kupříkladu písňové epicedium reflektující smrt Rudolfa II. (Lomnický 1612). Také tyto písně o aktuálních dobových událostech lze chápat jako předstupeň pozdější světské kramářské písně.

Lomnického písně, které jsme doposud zmiňovali, byly tištěny formou samostatných písňových letáků. Neměly ještě většinou malý formát osmerky či šestnáctěrky, typický pro barokní kramářskou píseň. Od ní se odlišovaly také tím, že zpravidla obsahovaly notový záznam, ne pouze odkaz na melodii, podle níž se má text zpívat. Z hlediska textových rysů však Lomnického písně představují de facto identický typ jako mladší, tedy barokní kramářská píseň.

Nakonec musíme zmínit, že Šimon Lomnický z Budče je autorem také souboru písňových legend. Soustředil je v rozsáhlém tisku *Kancionál aneb Písně nové historické* (Lomnický 1595) a zpracovával v nich duchovní látky výrazně epickým způsobem. Také tyto písně Lomnického mají značný rozsah (i přes sto slok) a jednoduchou veršovou strukturu (osmislabičný, sdru-

ženě rýmovaný verš). Nábožensky prvek občas potlačují ve prospěch funkce zábavné (drastické motivy, dialogy postav), srov. píseň o sv. Markétě:

Tehda Olibrius ruce
kázal jí svázati prudce,
svatou pannu obnažiti
a přes trám ji pověsiti.

Nejprv metlami mrskati,
potom její tělo dráti,
nějakými železnými
hřebeny velmi ostrými.

Tak že vyhlídali kosti
a krve vyteklo dosti
jako z nějaké studnice,
prameny hojně prejšťice.

Lidé, kteří jsou tu stáli,
žalostivě ji plakali,
její krásy litovali,
a takto k ní promlouvali:

máme outrpnost nad tebou,
smilňuj se sama nad sebou.

Uvěř v naše bohy, uvěř,
svou nevěrou o zem udeř
a bohové tě obživí,
čemuž se mnozí podiví.“

„Ó kterak mi zle radíte“
řekla, „což toho nevíte,
že mého těla trápení
jestiť mé duše spasení.“
(*Lomnický 1595: 264–265*)

Také tuto oblast Lomnického tvorby lze považovat za prototyp barokní kramářské písně, konkrétně epických písní o svatých. Ty byly velmi populárním a často vydávaným segmentem kramářských tisků. Je ostatně významným faktem, že některé písně Šimona Lomnického z *Kancionálu* byly v 17. a 18. století publikovány samostatně, v podobě kramářských tisků (Ivánek 2011: 12–13). Rovněž z tohoto hlediska lze tvorbu Šimona Lomnického považovat za zakladatelský čin, předjímající barokní kramářskou píseň. Lyrické duchovní písně, tolik frekventované v barokních kramářských tiscích, se v pozdním humanismu samostatně tiskly spíš výjimečně, častěji byly tehdy publikovány drobné písněvé cykly o něko-

lika skladbách, de facto drobné zpěvníčky, rozsahem přesahující běžné zvyklosti kramářského tisku.

ZÁVĚR

Z našeho výkladu je patrné, že dobu pozdního humanismu lze skutečně považovat za epochu, kdy se rodí česká kramářská píseň. Vznik tohoto fenoménu do značné míry ovlivnilo letákové zpravodajství, které se v českých zemích silně rozvíjí od osmdesátých let 16. století. Ovšem v pozdním humanismu se začínají samostatně tisknout také zpravodajské a senzační písně, popř. další písňové žánry; kvantitou však nemohou prozaickým novinám konkurovat. Už v tomto období mají tyto skladby mnohé z typických rysů barokní kramářské písně (jednoduchý verš a styl, značný rozsah, smysl pro detail, závěrečné moralizování). Zakladatelský význam má v tomto směru veršovaná tvorba Šimona Lomnického z Budče; vycházejí však skladby dalších autorů i písně anonymní. Zároveň jsou však tyto písňové skladby geneticky spojeny s příležitostnou poezií a dalšími fenomény měšťanského literárního života pozdního humanismu. V měšťanské vrstvě totiž v této době vzniká početnější skupina recipientů, kterou lze označit jako tzv. širší veřejnost (sociální vrstva s jistým vzděláním, která se zajímá o dění ve společnosti). Kramářská píseň se tedy nerodí jako výtvar lidových (venkovských) vrstev, ale je produktem kultury raněnovověkého měšťanstva. Pevnou součástí lidové kultury se stává až v epoše pozdního baroka.

---

prof. Mgr. Jan Malura, Ph.D.

Katedra české literatury a literární vědy
Filozofická fakulta Ostravské univerzity

Reální 3, 700 10 Ostrava

jan.malura@osu.cz

PRAMENY

ANONYMNÍ LETÁKY A PÍSŇ

Hrozné, strašlivé a neslýchané noviny o velikém trestání a dopuštění Božském, kteréž se ...v městě Fridberku ... přihodilo a co se posavad tam děje, kdežto ďábel a zlí duchové... pro nepravosti naše množství lidí posedli, trápili a obklíčili (Praha: Mikuláš Pštros, 1590). Knihopis č. 6423

Krátká zpráva, co se s knížetem Zigmundem Bathory v sedmihradské zemi zběhlo, kterak jat a tureckému císaři dodán býti měl... (Praha: Oldřich Valda, 1595). Knihopis č. 17403

Kurtzer doch gründlicher Bericht, welcher massen im Königreich Böhmen, das Schloss Gytschin ... durch einen sonderbaren Unfall, bey und off entzündung etlicher Tonnen Büchsen Pulvers, unversehens zersprengt (S.l.: s.n., 1620). Knihovna Vojenského historického ústavu, sig. IIST B 6388. Digitální kopie: <http://www.vhu.cz/exhibit/kurtzer-doch-grundlicher-bericht/> [přístup 22. 8. 2019]

Píseň nová... o svatbě v Erfurtu, v krajině duryňské ... (Praha, Kašpar Kargesi-us, mezi léty 1609–1613). Muzeum stříbra v Kutné Hoře, sig. KN 1331

Strašlivá a hrozná novina o jednom nešlechtném mordýři, jménem Krystman, kterýž ve třinácti letech devět set a šedesáctčtyry mordy učinil... (Praha: Burián Valda, 1582). Knihopis č. 6317

OSTATNÍ STARÉ TISKY

LOMNICKÝ z BUDČE, Šimon

1595 *Kancionál aneb Písně nové historické* (Praha: Jiří Nigrin). Knihopis č. 4946

1612 *O jeho milosti císařské pohřební píseň...* (Praha: Jonata Bohutský z Hranic). Knihopis č. 4967

1619 *Korunování aneb Píseň prostá slavného procesu* (Praha: Daniel Karolides). Knihopis č. 4952

1620a *Píseň o žalostivé zkáze a zplundrování země České* (Praha: Daniel Karolides). Knihopis č. 4965

1620b *O Jitčíně, aneb o převelmi smutné a žalostivé příhodě ...* (Praha: Daniel Karolides z Karlsberka). Knihopis č. 4945

PALMA MOČIDLANSKÝ, Sixt

1611 *Píseň o slavném příjezdu nejjasnějšího a velikomocného knížete... Matyáše Druhého, z Boží milosti krále uherského ...* (Praha: Jan Vašek Stříbrský).
Knihopis č. 6794

ZÁVĚTA ze ZÁVĚTIC, Jiří

1611 *Vypsání slavného příjezdu nejjasnějšího a velikomocného knížete Matyáše...* (Praha: Jan Schumann) Knihopis č. 17170

EDICE

BENCE, Tarján

2009 „Cseh pamflet Kanizsa 1601. évi ostromáról“; *Magyar Sion* XLV, č. 1,
s. 89–98

KOLÁR, Jaroslav (ed.)

1987 *Marek Bydžovský z Florentina: Svět za tři českých králů. Výbor z historických zápisků* (Praha: Svoboda)

NOVOTNÝ, Miloslav (ed.)

1940 *Špalíček písniček jarmarečních* (Praha: Evropský literární klub)

ELEKTRONICKÁ DATABÁZE:

Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Dostupné online z: <http://www.knihopis.cz> [přístup 22. 8. 2019]

LITERATURA

BENEŠ, Bohuslav

1970 *Světská kramářská píseň. Příspěvek k poetice pololidové poezie* (Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně)

HUBKOVÁ, Jana

2002 „Die Gelegenheitsdichtung von Šimon L. von Budeč aus den Jahren 1619–1621. Von der Krönung von Friedrich von der Pfalz zu den ersten Reaktionen auf die Schlacht am Weissen Berg“; *Acta Comeniana* 15, 2002, s. 183–224

2010 *Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky. Letáky jako pramen k vývoji a vnímání české otázky v letech 1619–1632* (Praha: FF UK)

- 2014 „K podobám a rolím letákové publicistiky 16. a 17. století věnované problematice vztahů mezi Turky a křesťany“; *Historie – Otázky – Problémy* 6, č. 2, s. 197–210
- IVÁNEK, Jakub
2011 *Katalog písní o svatých v české barokní literatuře* (Ostrava: Ostravská univerzita)
- 2017 „Poznámky k vymezení pojmu kramářská píseň (s ohledem na tisky náboženské povahy)“; *Listy filologické* 140, č. 2, s. 201–230
- JELÍNKOVÁ, Andrea
2018a „Žánry a témata v produkci českých tiskáren 16. století. Nové možnosti zkoumání“; *Knihy a dějiny* 25, č. 1–2, s. 23–46
- 2018b „Erstlich gedruckt zu Prag – k přetiskování bohemikálních zpravodajských tisků 16. a začátku 17. století“; in Hradilová, Marta – Tošnerová, Marie (eds.): *Jakž lidé hodnověrní zprávu činí. Formy písemné komunikace v raném novověku* (Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky), s. 169–189
- KNEIDL, Pravoslav
1983 *Česká lidová grafika v ilustracích novin, letáků a písniček* (Praha: Odeon)
- KOLÁR, Jaroslav
2007 „Novina v české literatuře 16. století“; in idem, *Sondy. Marginálie k historickému myšlení o české literatuře* (Brno: Atlantis), s. 59–60
- MOCNÁ Dagmar – PETERKA Josef a kol.
2004 *Encyklopedie literárních žánrů* (Praha – Litomyšl: Paseka)
- PETRŮ, Eduard
1982 „Autor dvou literatur – Bartoloměj Paprocký z Hlohola a Paprocké Vůle“; in Petrů, Eduard – Sobotka, Jan (eds.), *Bartoloměj z Paprocký z Hlohola: O válce turecké a jiné příběhy. Výbor z Diadochu* (Praha: Odeon), s. 7–22
- POHANKA, Jaroslav
1963 „Historické kořeny české kramářské písně“; in Dvořák, Jaromír – Kvapil, Josef Š. (eds.), *Václavkova Olomouc 1961. Sborník referátů o kramářské písni* (Praha: SPN), s. 89–96

RUDOVSKEÝ, Martin

2009 „Příležitostné písně Šimona Lomnického z Budče“; in *Hudební věda* 46, č. 4, s. 355–374

SCHWITALLA, Johannes

1999 *Flugschrift* (Berlin: De Gruyter)

STEJSKALOVÁ, Eva

2015 *Novinové zpravodajství a noviny v Čechách od 17. století do roku 1740* (Praha: Karolinum)

ŠIMEČEK, Zdeněk

2011 *Počátky novinového zpravodajství. Do devadesátých let 18. století* (Brno: Maticе moravská)

ŠKARKA, Antonín

1936 „Ze zápasů nekatolického tisku a protireformaci“; in *Český časopis historický* 42, 1936, s. 1–55, 286–322, 484–520

TICHÁ, Zdeňka,

1958 „Příspěvek k poznání příležitostné tvorby 17. století“; *Časopis Maticе moravské* 77, č. 1–2, 1958, s. 140–158

VOIT, Petr

2008 *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*; 2. vyd. (Praha: Libri – Královská kanonie premonstrátů na Strahově)

THEATRUM VE STARŠÍ ČESKÉ LITERATUŘE.

NA OKRAJ ÚVAH PROF. EDUARDA PETRŮ

HANA BOČKOVÁ

THEATRUM IN OLDER CZECH LITERATURE. REFLECTING THE CONCEPT BY EDUARD PETRŮ

This study sums up the methodology of literary work by Eduard Petrů in the field of early modern literature. It reflects his account of "theatrum" as a term, including its use in respective literature. First, its genesis since antiquity and early Christian beginnings is covered, together with the term's semantic scope modification during the Renaissance. Reflecting the spread of analogic thinking, the study traces Petrů's concept of genre constitution based on "theatrical metaphor" which enables the depicted reality to be approached universally, be it the world as a whole or any of its parts. The author of the study ponders on Petrů's characteristics of moralist texts based on semantics of "theatrum microcosmi" (i.e. *Theatrum mundi minoris* by Nathanael Vodňanský of Uračov) and encyclopaedic writings based on semantics of "theatrum macrocosmi" (i.e. *Theatrum divinum* by Matouš Konečný, the plan of *Theatrum universitatis rerum* by Jan Amos Komenský).

Keywords: theatrical metaphor, theatrum microcosmi, theatrum macrocosmi, *Theatrum mundi minoris* by Nathanael Vodňanský of Uračov, *Theatrum divinum* by Matouš Konečný, *Theatrum universitatis rerum* by Jan Amos Komenský

Badatelská práce literárního vědce prof. Eduarda Petrů na poli starší literatury, tematicky široká a inspirativní novostí hledisek a postupů, si zasluží soustavný zájem a komplexní zhodnocení. Zde bych se chtěla pouze pokusit o malou sondu, která by mohla přiblížit metodu jeho literárně-vědného uvažování. Výchozím bodem k této úvaze je jeho upozornění na významnou pozici pojmu „theatrum“, případně „theatrum mundi“ a jeho mnohostranné používání v literatuře raného novověku (Petrů 1991), které vtáhlo tuto otázku do okruhu diskutovaných témat a odhalilo mnohé obecnější aspekty raně novověké literární produkce.

Po stopách tzv. theatrální metafory (Aulotte a kol. 1991), jejího vzniku a geneze se už vydali mnozí badatelé, mohu zmínit např. Ernsta Roberta Curtia, který metaforice divadla – aplikované na vizi života-hry a člověka v roli herce – věnuje pozornost ve své práci *Evropská literatura a latinský středověk* (1998). Sleduje její stopy od Platóna: „Pomysleme, že každý z nás, živých tvorů, je boží loutka, sestrojena buď jako hračka bohů, nebo jako by k nějakému vážnému účelu / [Zákony] I, 644d /“ (Curtius 1998: 156), a připomíná i její varianty či rozličné akcentace možných významů na tuto základní metaforu navazujících, jako je např. „tragédie a komedie života“ (opět ještě Platón /*Filebos* 50b/, jmenuje však i Horatia a Senecu), nalézá je i v raně křesťanské literatuře. Příkladem je tu sv. Pavel (1K 4,9), nahlížející na mučednickou smrt apoštolů v cirku jako na divadlo učiněné „tomuto světu, andělům, i lidem“ (ibid.: 157). Nelze pominout ani sv. Augustina (*Ennarationes in Psalmos*, 127), s moralistním ostnem: „Tady na zemi je tomu tak, jako by děti říkaly rodičům: Nuže, pomýšlejte na svůj odchod z tohoto místa; my chceme také sehrát svou komedii! Neboť je to věru komedie lidského rodu a nic jiného, celý tento život, jdoucí od pokušení k pokušení“ (ibid.: 157).

Curtius tak dokládá, že „metaforu světa jako divadla si středověk vydlužil – jako mnohé další – ve stejné míře u pohanského starověku i křesťanského písemnictví“ (ibid.: 157) a s odkazem na středověký spis *Policraticus* (1159) Jana ze Salisbury upozorňuje, že původní „scéna života“ se rozšiřuje na prostor celého světa, „theatrum mundi“, jemuž přihlíží z výšin Bůh a nebešťané – ti, kteří mohou lidské hemžení globálního rozměru kriticky poměřovat a odpovědět na otázku, zda to, čeho jsou diváky, má charakter komedie či spíše tragédie; otvírá se tu velký potenciál moralistního hodnocení všech aspektů lidské existence. Není třeba na tomto místě sledovat další cesty této metafory evropskou literaturou, snad jen jako důkaz její trvalé přítomnosti a potence pojmout do sebe nové obsahy lze zmínit Curtiovu připomínku Luthera, pro nějž jsou celé profánní dějiny „loutkohrou Boží – Puppenspiel Gottes“ (ibid.: 158). Další Curtiovo uvažování o „theatrální metafoře“ však už opustíme, soustřeďuje se totiž především na její „dramatický“ potenciál využitý v reprezentativní divadelní tvorbě anglické, španělské či německé renesance.

Filozof Pavel Floss upozorňuje na spojitost této oblíbené metaforu s tradičním, tzv. analogickým myšlením, vtahujícím do sítě vzájemných spojitostí člověka a organicky pojatý svět, tedy makrokosmos a mikrokosmos. Toto myšlení se v renesanci aktualizuje a sílí ve spojení s dobovou akcentací oka jako ústředního lidského smyslu, dokonalého nástroje vhodného ke vnímání a pochopení světa. „S renesanční koncepcí vidění souvisí nauka o analogii a renesanční interpretace dva tisíce let staré doktríny o mikrokosmu a makrokosmu. Renesanční svět je ‚theatrum‘, to jest, vše v něm musí být předvedeno před zrak. Jednotlivé věci jsou obrazy jiných věcí. Věc se zrcadlí ve všem“ (Floss 2010: 131).

Pravidla, jimiž se řídí makrokosmos – svět i vesmír, elementy, jimiž je tvořen, se v analogické konstelaci projevují i v mikrokosmu – člověku, který tak získává pevné místo ve „velkém řetězci bytí“. Prostřednictvím analogií s jinými systémy může nalézt a utvrdit sebe sama v rovině faktické i symbolické. „V něm a v jeho životě se soustřeďuje vesmír“ (Guardini 1992: 17). Floss rozvíjí tuto ideu dále: „V 16. století začíná zastupovat pojem makrokosmos theatrum, skrze nějž dostává pojetí makrokosmu (a zároveň mikrokosmu) typicky renesanční rysy. [...] Jestliže je makrokosmos explikován jako theatrum, znamená to, že se stává viditelným (nebo zviditelněným) souborem veškerého jsoícího, člověk (mikrokosmos) je pak pojat především jako fyzické a duchovní oko tohoto celku, je místem, v němž se vesmír zviditelněje“ (Floss 1991: 15–16). Člověk tak ke své dosavadní roli „herce“ v tragédii či komedii života přidává i roli diváka. „Děje v přírodě (a nejen v přírodě, ale všude kolem nás, ve společnosti, ale i v dějinách, jak se nám zachovaly ve svědectví minulých generací) probíhají jako divadelní představení na jevišti. Renesanční vědec se cítí ve světě jako divák v divadle. Poznávat znamená vidět“ (Floss 1987: 235).

Eduard Petruš se k „theatrální metafoře“ obrací především na základě svých bádání o žánrovém systému české literatury raného novověku, při nichž ovšem přihlíží i k dobové evropské tvorbě, která mu mohla poskytnout srovnávací platformu. Curtia v hledání divadelní metaforu v renesanční dramatice nenásleduje, ale její význam také oceňuje, poukazuje přitom na dobový význam alžbětinského divadla. Konstatuje, že tato metafora je „sé-

manticky vhodná pro vyjádření znaku univerzálnosti nejen v dramatickém díle, ale v podstatě v každém díle literárním“ (Petrů 1991: 53), naznačuje i její proměny pozorovatelné v české literatuře od pozdního středověku k ranému novověku. Příznačně v literatuře doby husitské, pro niž je otázka „Boží pravdy“ ústředním tématem, nalézá v souvislosti s pojmem „divadlo“ signalizaci pouhého „vnějšího zdání“ či předstírání (tak je tomu např. u Chelčického *Sítě víry*, kde autor napadá „divadlo“ světských zákonů /Petrů 1991: 51/).

Ovšem početnější je výskyt pojmu theatrum v 16. a 17. století. Theatrální metafora opírající se dosud především o představu, o „vnější zdání“, je nyní nezřídka doplňována o „věcný“ význam divadla jako prostoru: „plac“, „Schauplatz“. Podle mínění E. Petrů posiluje tento „věcný“ význam spojení s dalším oblíbeným dobovým pojmem, zrcadlem (speculum), jež metaforický význam obohacuje o potenciál „reálného zachycení skutečnosti, [...] její zrcadlení“ (Petrů 1991: 52). Jako příklad uvádí *Theatrum mundi minoris, široký plac neb zrcadlo světa tohoto, živý kontrfekt nesčíslných bíd všeho lidského pokolení* (1605) Nathanaéla Vodňanského z Uračova.¹⁾

Dvojice pojmů theatrum – zrcadlo v titulu paralelně použitých je však zajímavá i z jiného úhlu pohledu než výše zmíněného rozšíření sémantického pole: oba souhlasně stvrzují význam vidění jako základního nástroje vnímání světa a porozumění jeho struktuře a též v sepětí s pojmem mikrocosmos (mundus minor) konvenují s principy analogického myšlení. *Theatrum mundi minoris* tematizuje lidský život ve všech jeho fázích a podobách, v různých sociálních pozicích a povoláních. Zejména třetí kniha, soupis lidských neštěstí počínaje nemocemi, válkami, živelnými katastrofami až po strach ze smrti a rozsouzení Posledního soudu, odpovídá tomu, co Jean Delumeau označuje za dobový „strach“ (Delumeau 1998). *Theatrum mundi minoris* je komplexní obraz lidské existence, přehledně strukturovaný a názorně předvedený před zrak recipienta, obraz ovšem krutě kritický – jako by zrcadlem pohybovala ruka rozhněvaného mravokárce

1 Vodňanský zde adaptoval spis francouzského humanisty Pierra Boaistuaua de Launay *Le théâtre du monde* (1. vyd., r. 1558).

a divadlo malého světa chtělo recipienta zdrtit svou bezútěšností. Člověk, nejdokonalejší stvoření Boží, je tu svržen z vrcholku pomyslné pyramidy tvorstva, stojí svými schopnostmi a dovednostmi níž než zvíře: „Jiná zvířata, jakž na svět přicházejí, přirození své při sobě výborně poznávají, protože nebezpečenství své časně předchází, jedna prudkostí běhu, jiná zaletěním na rozličná místa. Ale člověk bez vyučování ničemuž nerozumí, nic nezná, ba ani mluvit, chodit, pokrmův požívat, a krátce mluvě, žádné přirozené moci sám od sebe, kromě samého pláče, vykonávati neumí“ (Vodňanský 2001: 60). Obraz tohoto fatálního pádu je možné vnímat jako nástroj k výchově člověka k pokoře, k uvědomění si vlastních nedostatků, může však být i výrazným projevem dobového pesimismu doprovázejícího končící epochu.

Jen na okraj je možno doplnit, že jistou „divadelnost“ citění Vodňanského, a tedy i opodstatněnost užití metafory *theatra* v titulu spisu potvrzuje předmluva nazvaná „*Epistola dedicatoria*“ (i na dobové zvyklosti rozsáhlá, padesátistránková), v níž Vodňanský látku hlavního textu převzatou od francouzského humanisty Pierra Boaistuaua předběžně sumarizuje. V předmluvě totiž lidský život člení do několika dějství, která umísťuje do kulís starého Říma – do pěti typů slavných staveb (*theatrum*, *odeum*, *circus*, *stadium* a *xystus*), z nichž ovšem duch jejich časů už dávno vyprchal a autorovi jsou jen více či méně vhodnou scénou, do níž inscenuje jednotlivé fáze lidského života, od narození až do smrti. V souhlasu s pesimistickým tónem hlavního textu jsou tyto prostory/scény naplněny lidskou morální i hmotnou bídou, životem nešťastným v každé chvíli. Vodňanský jako autor předmluvy není ani příliš nadaný a zřejmě ani dostatečně humanisticky vzdělaný, jeho text však můžeme vnímat jako zajímavý důkaz dobové recepce antiky. Je v něm patrné okouzlení návštěvníka Říma (v r. 1582), jehož dávná minulost je mu inspirací i jistou oporou (či berličkou?) při jeho klopotné literární práci.

Vodňanského adaptace textu francouzského humanisty svým zaměřením na člověka a jeho mravy náleží k dobové moralistní tvorbě a z jejího rámce se vymyká snad jen absolutním negativismem a v předmluvě použitou metodou tematizace lidského života s pomocí pěti „scén“ vhodných

pro explikaci fází lidského života; dojem přítomnosti antického dramatu (ovšem opravdu jen formální) neustále připomíná a umocňuje tragický tón, pesimistický autorský postoj k podobě a perspektivám lidské existence. To vše je inovativně stvrzeno a zviditelněno přítomností „jeviště“ s antickými kulisami. Všechny tyto složky umocňují pocit divadelnosti života, nazíraného jako tragédie a konvenujícího s cítěním doby.

E. Petrů ovšem větší pozornost věnuje druhému typu theater, těm, která se zabývají makrokosmem – světem člověka obklopujícím. V titulech užitý výraz „theatrum“ signalizuje podle jeho mínění možnost, že jde o „předvedení, a to především systematické, vyčerpávající a v mnoha případech zachycující procesualnost zobrazené skutečnosti“ (Petrů 1991: 52–53). Jde o texty tematicky pestré (práce historiografické, geografické, kosmografické, teologické aj.). Tyto texty jsou charakteristické širí svého záběru, jejich encyklopedický charakter ostatně potvrzuje i často mnohasvazková podoba: z četných titulů tohoto typu lze zmínit např. *Theatrum historicum et chronologicum* (1638) Christopa Helwiga nebo *Universae naturae theatrum* (1597) Jeana Bodina, podskupinu pak tvoří útlejší specializované příručky, sestavené na tomtéž oblíbeném a sdělném principu, zahrnující ovšem jen poznatky jednoho dílčího oboru – *Theatrum chemicum* (1694) Stevena Blankaarta, *Theatrum arithmetico-geometricum* (1727) Jakoba Leupolda, případně držící se pouze požadavku uspořádanosti a přehlednosti, aniž by látka byla zcela vyčerpána (antologie *Theatrum lyricum* /1749/ Pantaleona Eschebrendera).

Zájem E. Petrů se však týká především domácí produkce; jako první text typu, který bychom mohli nazvat theatrum macrocosmi, zmiňuje *Theatrum divinum* (1616) českobratrského biskupa Matouše Konečného. Dílo domnívám se neprávem opomíjené (a nepřitáhlo ani větší pozornost pana profesora; zastavil se u něj pouze s poznámkou, že jde o „divadlo dynamicky pojatého světa“, které líčí „podle bible sedm dnů stvoření“ /ibid.: 53/). Dovolím si jen doplnit, že v našem prostředí jde o text ojedinělý a myslím i dodnes čtenářsky zajímavý: na principu za sebou jdoucích dní jako dějství velkého dramatu stvoření světa jsou tu vyloženy jeho jednotlivé části v pořadí, jak ve stvořitelském Božím aktu po sobě následují,

tedy (jak stojí v podtitulu) „Divadlo Boží, anjelům i lidem žádostivé, v spatřování divného skutku Božího [...]“. Ideu divadelnosti umožňuje i mědirytina na titulním listu zobrazující na jednotlivých polích postup stvoření světa – jako na simultánním jevišti, na němž se děj postupně přesouvá podle toho, jak jej vede praecursor/Bůh. Konečný do svého výkladu ukládá nejen dobovou představu o struktuře světa sahajícího od země až k nebeským sférám (jeho významnou částí je i zevrubně vyložená existence andělů), ale – i vzhledem ke kontextu dobového poznání poněkud naivnímu – k výkladu o prvcích tohoto světa připíná i jejich tradiční a obecně srozumitelnou symboliku, objasňuje, čemu nás tyto prvky „učí“; poznání v tomto konceptu je vyhledáváním „dvojí pravdy“, lidské a Boží. („Holubice učí sprostnosti, trpělivosti a tichosti, jsúc bez žluči zlosti a hořkosti, k čemuž i Kristus Pán nás vede: Buďte sprostní jako holubice“ /Konečný 1616: 336/). Příroda tak k člověku promlouvá v každé své části a je mu i jakousi morální čítankou, současně s tím je i zdrojem klidu a uspokojení z dobře uspořádaného Božího díla.

Text, jemuž E. Petru věnoval v souvislosti s uplatněním „theatrální metafory“ největší pozornost a jenž prozrazuje i jeho badatelské úsilí na poli komeniologie, je plán *Theatra universitatis rerum*⁽²⁾ (1616–1618) Jana Amose Komenského, encyklopedie, jež měla být důstojným domácím protějškem evropským encyklopediím, které poznal za svých studií v zahraničí. Plán čtyřdílného *theatra macrocosmi* se zachoval ve zlomcích a opisech kusu 3. dílu, nicméně tzv. „Rozložení *theatra*“ podává názornou informaci o jeho tematickém rozsahu a zachycuje čtyři velké směry Komenského zájmu, každý členěný do čtyř tematických oddílů (celkem tedy encyklopedie měla mít rozsah 16 knih): I. „*Theatrum naturae*: Spatřování skutků Božích při stvoření světa stalých, a kteréž řadem od Boha na počátku vyměřeným podnes se konají“ – podoba světa i nadzemského prostoru, II. „*Theatrum vitae humanae*: Prohlédání věcí lidských a jejich divných příhod, předsevzetí a skutků“ – poznání člověka a jeho života, III. „*Theatrum orbis terrarum*: Spatřování okršlku zemského a rozličných jeho koutů, krajin,

---

2 Vysvětlující podtitul viz dále.

království etc.“ – geografie světa, IV. „Theatrum saeculorum: „Spatřování a prohlédání běhu věků a časů, o rozličných proměnách světa a příbězích v něm od jeho začátku až dosavad, a odtud a do skonání“ – historie světa i církve, vize dějin až do Posledního soudu.

J. Patočka konstatuje: „Toto dílo [...] je křesťanská encyklopedie, jejíž plán je narýsován tradičním schematem: a Deo, per deum, ad Deum. V ostrém kontrastu klade se proti sobě původní krása, dokonalost a spořádanost světa a porušenost, nestálost a slabost člověka, které hluboce porušují posléze i ostatek stvoření“ (Patočka 1966: 593). Není tedy tím uklidňujícím Božím divadlem, jak ho předkládá Konečný: svět, lidský život, lidské poznání je pro autora už mnohem složitějším problémem, jako by se tu ozýval pesimistický tón *Theatra mundi minoris*.

Z. Kožmín shledává v plánu encyklopedie projevy autorovy antropologie: „Akcentuje se v něm dramaticnost zvláštní člověkovi ‚mezipozice‘. [...] Člověk je ve svém vývoji stále ohrožován něčím, co má své živné síly právě v nicotě. Velkolepý lidský růst je stále rozrušován, stále podléhá možné zkáze, nikdy se nemůže vymknout své pokřtěnosti hlínou a zmarem. To je nejlépe vidět právě v celém křivolakém běhu našeho života. Lidské osudy přímo zaznamenávají onen svár mezi vysokostmi nebe a degradující silou nahodilosti a zkaženosti“ (Kožmínovi 2007: 20–21). Kožmín nevěnuje pozornost „theatrálnímu“ základu celé koncepce encyklopedie, obrací se k „dramatičnosti“ vložené do samé podstaty lidské existence, jež ovšem konvenuje se zaměřením encyklopedie, zejména II. dílu, „*Theatra vitae humanae*“. I v Kožmínově interpretaci můžeme nalézt spojnicí mezi Komenského plánem a textem *Theatra mundi minoris*; je patrné, že ono (jakkoli naivně pojaté) antropologické uvažování, vědomí „pokřtěnosti člověka hlínou“ je v něm také přítomné – téma člověka, lidské existence s sebou tyto otázky přináší a theatrum je schopno je názorně prezentovat.

Tohoto aspektu se, ovšem komplexněji, dotýká E. Petruš a opírá se přitom o podtitul díla: „Divadlo světa a všechněch všudy předivných věcí jeho, kteréž na nebi, na zemi, pod zemí, u vodách, v povětří a kdekoli v světě jsou aneb se dějí a dítí budou od počátku světa až do skonání jeho, a až na věky věkův“ (Komenský 1914). Komenskému podle mínění E. Petruš šlo zároveň

o zachycení existence světa a člověka v něm jako dramatického procesu – a právě proto se mu jevílo „označení theatrum jako nejvhodnější vyjádření dynamického charakteru univerzálně pojaté množiny (nebo spíše systému množin) životní skutečnosti“ (Petrů 1991: 54). Za důležité lze označit konstatování, že tu nejde o procesualnost, řídící se – s odkazem na Jana Patočku a jeho uvažování o Descartesově filozofii – „konstruktivním ideálním plánem věcí“, vazbou příčiny a účinku, ale o snahu vyjádřit vnitřní a rozporné vazby dynamické množiny jevů“ (Petrů 1991: 54).⁽³⁾ Je snad možné konstatovat, že E. Petrů bere v potaz oba výše uvedené aspekty: funkční využití „theatrální metafor“ jako pořadajícího principu, stejně jako přítomnost „dramatičnosti“ jako nástroje k vyjádření rozporuplností složek velkého, celistvého theatra světa a člověka. A upozornění na Komenského zálibu v protikladných dvojicích, jako jsou žalost a potěšení, příhody šťastné i nešťastné“, připomenuté Patočkou i Kožmínem (ač pokaždé s poněkud jiným akcentem), interpretuje kromě jiného i v širších kulturně společenských souvislostech jako projev už barokního dualismu Boha a člověka.

Několik zlomků opisů a plán *Theatra universitatis rerum* a posléze jeho rozšířené verze nazvané *Amphitheatrum universitatis rerum* (1624–1627) nám neumožňuje důkladnější pohled na Komenského představy, nelze však přehlédnout, že titul první knihy II. dílu encyklopedie („*Theatra vitae humanae*“) zní – „O porušení, zmatení a zmotání člověka a všechněch věcí jeho na duši i na těle“ – připomínající podtitul *Labyrintu světa a Ráje srdce* (1631),⁽⁴⁾ v němž obraz města-světa nahlížený zdáli evokuje Poutníkovi logicky uspořádané theatrum, než se při bližším ohledání začne jevit jako nesmyslný labyrint. To ovšem nesouvisí s dalším životem theater – encyklopedií a příruček; chceme tu jen naznačit možnou ideovou souvislost mezi dvěma Komenského texty, snad i využití sebraného materiálu v pozdějším útěšném spisu.

3 Srov. Patočka 1947: 106.

4 1. vyd. r. 1631 s titulem: *Labyrint světa a Lusthaus srdce, to jest, Světél vymalování, kterak v tom světě a věcech jeho všechněch nic není než matení a motání, kolotání a lopotování, mámení a šalba, bída a tesknost, a naposledy omrzení všeho a zoufání [...]*.

Komenský nakonec od sestavování tak obrovského díla upustil a dokonce je označil za „hromadu dříví“ (zde by snad mohl být zmíněn hodnotící soud J. Patočky, ne tak vzdálený tomuto brysknímu odsudku: „[...] postupuje ryze popisně, historicky v širokém smyslu slova, nevyvozuje svůj výklad z principů, nerozvíjí metodicky a soustavně ani systém světa, ani jednotu vědění, ani povahu člověka“ /Patočka 1966: 593/). Zajímavé ovšem je, že theatrální metafora je použita v *Obecné poradě o nápravě věcí lidských* (1657–), již Komenský sepsal v poslední fázi svého tvůrčího života a jež svým úsilím o povznesení světa a člověka ideově koncepci jeho encyklopedie z mladých let překonává. Sémantický potenciál theatrální metafory je tu opět použit na mnoha místech a v nejrůznějších souvislostech. Tak se např. objevuje ve výkladu podstaty „viditelného světa“: „Tělesný svět je viditelné divadlo Boží, všude pohyblivé a vytvořené podivuhodnou mechanickou zručností proto, aby se nekonečná Boží moc, moudrost a dobrota měly kde rozvíjet novými způsoby pro rozličné potěšení své i svých tvorů, jak nyní za existence těch tvorů, tak na všechny věky věků“ (Komenský 1992: 403); používá i metaforu člověka-herce: „Podobně je i jevištěm, kde člověk, Boží opice, provozuje také své hry a staví nové světy, čímž napodobuje Stvořitele [...]“ (ibid.: 404).

Theatrální metafora se stala inspirací i pro další vědeckou práci E. Petrů: s jejím promyšlením a dalším rozvíjením, tentokrát ve vztahu ke staročeskému cestopisu, se můžeme setkat v jeho monografii *Vzrušující skutečnost. Fakta a fantazie ve středověké a humanistické literatuře*. Zde použil označení „theatrum universitatis rerum“ pro produktivní typ cestopisu 16. století (Petrů 1984: 54n.). Je příznačné, že pro tyto texty (nejvýraznější je cestopis Oldřicha Prefáta z Vlkanova či Kryštofa Haranta z Polžic a Bezručic) nachází společnou platformu v úsilí o zachycení světa a současně v otevření prostoru pro člověka, jeho schopnosti, vědomosti a zkušenosti, jak se projevují v procesu cestování a poznávání nové reality (srov. Petrů 1996: 227–232).

Z dílčích postřehů E. Petrů zde zmíněných vyplývá, že označení „theatrum“ má sice synkretický charakter – tedy bývá spojováno s obrazem člověka, jeho schopností, znalostí, výtvorů (i přehledem historických příběhů

jako jakési retrospektivy lidských zkušeností), s obrazem kosmu, přírody, dokonce i s divadlem v doslovném významu – ale v této mnohovýznamovosti existuje rys, který umožnil využití názvu „theatrum“ pro díla po obsahové a tvarové stránce diferencovaná. „Theatrum‘ [...] se stávalo vždy výrazem pokusu o univerzální přístup k ztvárňované realitě, ať již šlo o svět jako celek [...], nebo o některou jeho dílčí složku“ (Petrů 1991: 55).

Úvahy o theatru či theatrální metafoře, s nimiž se ve statích E. Petrů analyzujících českou literaturu raného novověku setkáváme, nejsou jen významnou sondou do dobového myšlení, ale mají i velkou inspirační sílu: vedou čtenáře k hledání shodných rysů i v textech, které se otevřeně k této theatrální metafoře nehlásí, přestože jsou jejími principy ovlivněny. Takovým příkladem může být rukopisný spis Václava Porcia Vodňanského *Duchovní město jménem Rozkoš duše* (asi 1610), v němž opět objevíme přehledné a vyčerpávající uspořádání pojmů, tentokrát biblických – postav, fauny a flóry, biblických příběhů umístěných do ulic označených podle abecedy a určených k procházce a duchovní reflexi, jež můžeme podle výše uvedených vzorů označit za *theatrum biblicum*, jakkoli se tak nejmenuje.

---

doc. PhDr. Hana Bočková, Dr.

Ústav české literatury a knihovnictví
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity Brno
Arna Nováka 1, 602 00 Brno
bockova@phil.muni.cz

PRAMENY

KOMENSKÝ, Jan Amos

1914 *Theatrum universitatis rerum*; Veškerých spisů Jana Amose Komenského sv. I; Josef Reber a Jan V. Novák (eds.); (Brno: Ústřední spolek jednot učitel-
ských na Moravě)

1992 *Obecná porada o nápravě věcí lidských I* (Praha: Svoboda)

KONEČNÝ, Matouš

1616 *Theatrum divinum, to jest Divadlo Boží, anjelům i lidem žádostivé, o spatřování divného skutku Božího všeho světa stvoření [...]* (Praha: u Samuele Adama z Veleslavína)

VODŇANSKÝ, Václav Porcio

asi 1610 *Duchovní město jménem Rozkoš duše* (rkp., Praha, Strahovská knihovna premonstrátů, sign. DB II 4)

VODŇANSKÝ z Uračova, Nathanaél

2001 *Theatrum mundi minoris, široký plac neb zrcadlo světa tohoto, živý kontrfekt nesčíslných bíd všeho lidského pokolení [...]*; Hana Bočková a Jiří Matl (eds.); (Brno: Atlantis)

LITERATURA

AULOTTE, Robert a kol.

1991 *Précis de littérature française du XVIe siècle. La Renaissance* (Paris: Presses Universitaires de France)

CURTIUS, Ernst Robert

1998 *Evropská literatura a latinský středověk* (Praha: Triáda)

DELUMEAU, Jean

1998 *Hřích a strach. Pocit viny na evropském Západě ve 13. až 18. století* (Praha: Volvox Globator)

FLOSS, Pavel

1970 *Jan Amos Komenský. Od divadla věcí k dramatu člověka* (Ostrava: Profil)

1987 *Proměny vědění* (Praha: Mladá fronta)

1991 „Podstata renesančního universalismu“; *Studia Comeniana et historica* 21, č. 44, s. 9–17

2010 „K typologii renesančního myšlení“; in tentýž, *Meditace na rozhraní epoch* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury), s. 119–132

GUARDINI, Romano

1992 *Konec novověku: pokus o orientaci* (Praha: Vyšehrad)

KOŽMÍNOVI, Zdeněk a Drahomíra

2007 *Zvětšeniny z Komenského. Modely a detaily* (Brno: Host)

PATOČKA, Jan

1947 „Doslov“; in Descartes, René, *Rozprava o metodě, jak správně vésti svůj rozum a hledati pravdu ve vědách*; přel. V. Szathmáryová-Vlčková (Praha: J. Laichter)

1966 „Komenského názory a pansofické literární plány od spisů útěšných ke ‚Všeobecné poradě‘“; in *Orbis scriptus. Dmitrij Tschizewskij zum 70. Geburtstag* (München: W. Fink), s. 593–620

PETRŮ, Eduard

1984 *Vzrušující skutečnost. Fakta a fantazie ve středověké a humanistické literatuře* (Ostrava: Profil)

1991 „Theatrum mundi v české renesanční a barokní literatuře“; *Studia Comeniana et historica* 21, č. 44, s. 51–57

1996 „Informační exploze 16. století a genologický systém humanistické literatury“; in tentýž, *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře* (Olomouc: Votobia), s. 227–232

MARAST HUMANISMU, NEBO JEN PROBLÉMY STARŠÍ LITERATURY?

VIKTOR VIKTORA

“THE DECAY” OF HUMANISM, OR PROBLEMS OF THE CZECH MEDIEVAL LITERATURE ONLY?

The article contributes to the discussion on the issue of Czech literary humanism. The discussion critically comes to terms with the concept of this period in the first volume of „Academic“ History of Czech Literature and with the synthesizing views of Milan Kopecký. One of the fundamental problems is the very definition of humanism. If a narrowed view of humanism based on its philologically-philosophical anchoring and the relation to antiquity is employed, Czech literature has to give up the 1450–1620 period, which were considered humanistic by researchers of the generation of Jaroslav Vlček, Jan Jakubec and Arne Novák, and also by the „Academic“ History of Czech literature and was synthesized by Milan Kopecký. Nevertheless, it is still necessary to bear in mind the considerable volume of unexplored Latin literature of that period. In addition, our evaluation should also take into account the fact that, regarding this period, Czech literature has been compared to the so-called major European literatures – this comparison logically does not support its value. However, even the comparison with „minor“ literature, which did not come to the same level, has been missing. The study analyses the term National humanism, but also the place of Viktorin Kornel of Všebrdy into literary history regarding his preface to *De reparatione lapsi* (*Knihy o napravení padlého / The Books of Remedying the Fallen*). The study also briefly recalls the scholarly interest of Eduard Petřů in this period.

Keywords: Viktorin Kornel of Všebrdy – Renaissance – Renaissance Humanism – National Humanism – History of Czech Literature

1

V letech 2014–2017 se na stránkách časopisu *Česká literatura* rozproudila diskuze o charakteru české literatury v období od druhé poloviny 15. století do dvacátých let 17. století, tedy v období, pro něž se vžilo označení humanistické. Diskuze částečně navazovala na mínění Arne Nováka, který

se jako první stavěl skepticky k označování české literatury tohoto období jako renesanční. Skepse diskuzi rozšířila i na problematiku humanistické podoby české literatury. S ní A. Novák nepolemizoval. Své pochybnosti tu vyslovili Lucie Storchová, Eduardo Fernández Courceiro, Bořek Neškudla a Petr Voit. Do debaty zasáhli Marta Vaculínová, Jan Malura a Tomáš Havelka. Nebudeme analyzovat diskuzní argumenty, ale zaměříme se na několik témat – národní humanismus, osobnost Viktorina Kornela za Všehrd a jeho předmluvu k překladu *Knih o napravení padlého*. Názory i stanoviska vyvolávají i zaslouží diskuzi, nikoliv apodiktické závěry. Je nutno si uvědomit, že na absolutní většinu děl tohoto období se analytická badatelská analýza vůbec nedostala. První podmíněnou syntézu vzhledem k dosavadnímu poznání vytvořili autoři prvního dílu akademických *Dějin české literatury*. Od té doby uplynulo šedesát let. Pohlédneme-li na dvojí kanonické pojetí předcházejících syntéz dějin literatury – obrozenskou a prvních koncepčních syntéz Jaroslava Vlčka, Jana Jakubce a Arne Nováka – pak musíme konstatovat, že tak dlouhá prodleva se v novém zpracování české literární historie neobjevila. Není tedy divu, když výsledky dalšího bádání se budou hlásit o uplatnění ve čtvrté koncepci. Půjde nejen o nové věcné poznatky, ale i o terminologii a periodizaci období.

2

Literárně-historické generace 19. a počátku 20. století se valnou většinou zaměřovaly na heuristiku a na sestavování souhrnných dějin české literatury. V tomto rámci lze od počátků sledovat zájem o starší českou literaturu. Předpokladem pro vyčleňování starší literatury jako specifické části dějin českého písemnictví a pro souhrnný výklad jejího vývoje bylo shromáždění a třídění základního materiálu. S tím se během 19. století vyrovnávali představitelé prvních dvou obrozenských generací – Josef Dobrovský a Josef Jungmann. Pro J. Dobrovského i jeho předchůdce tvořila v podstatě starší literatura základní a jedinou složku literárního vývoje, J. Jungmann již k ní připojil půlstoletí obrozenské tvorby. Oba spojovali výklad vývoje jazyka a literatury, oba chápali literární dějiny jako soupis,

členění a popis. Vytvořili tak jejich první kánon. Podobně ještě chápal dějiny písemnictví Alois Vojtěch Šembera. Posléze se oddělilo spojení jazyka a literatury a k výkladu literární historie přistupovaly kulturně-historické reflexe, estetická hlediska, sledování kontextu některých evropských literatur, zřetel k faktu. Takto pojatý výklad položil základ k druhému kánonu. Karel Sabina, Jaroslav Vlček a Jan Jakubec takto sledovali kontinuitu literárního vývoje, ale nedospěli do současnosti. To zvládl Arne Novák zdůrazňující především novodobou literaturu. Pro období starší literatury přihlížel k závěrům Jana Václava Nováka, ale po J. Dobrovském a J. Jungmannovi dotvořil v meziválečném období druhý kánon výkladu dějin českého písemnictví. Literárnímu středověku se již specializovaně věnoval Stanislav Souček. O velkomoravskou literaturu se v širších souvislostech zajímal Josef Vašica, který začal při studiu její barokní etapy revidovat kritické osvícenské soudy. Protiváhu těmto generacím vytvářel Roman Osipovič Jakobson svým verzologickým a strukturálním zaměřením i komparatistickým rozhledem. Prostor humanistického období rozevřeli Josef Truhlář svou studií o vladislavském humanismu a Antonín Truhlář úvodním svazkem *Rukověti k písemnictví humanistickému*. Nad celkem literárního baroka se stále vznášel stín negativních osvícenských soudů.

Po etapách prvotní heuristiky a syntéz se tři generace badatelů – vesměs vysokoškolských učitelů – narozených v první třetině 20. století zaměřily na vymezení předmětu starší české literatury i na metodologii její interpretace. Tito badatelé nevytvářeli celková panoramata dějin písemnictví, svým výzkumem i díly připravili cestu pro třetí etapu syntézy.

První generaci tvořili Jan Blahoslav Čapek (1903–1982), Jan Vilikovský (1904–1946), Václav Černý (1905–1987), Antonín Škarka (1906–1972) a Oldřich Králík (1907–1975). J. B. Čapek, V. Černý a O. Králík se zajímali o celou plochu literárního vývoje. Jejich komparativní postupy upevnily chápání české literatury v evropských souvislostech. Svůj vliv pak začaly ztrácet argumenty o odvozenosti české literatury. Doménou J. B. Čapka se stal humanismus, který vycházel z jeho komeniologického zájmu a ze zaujetí pro jednotu bratrskou. Obšírné mezioborové reflexe O. Králíka konfrontovaly literární historii s textologickými postupy, s výsledky his-

torického a komparativního studia. Jeho odvaha k netradičním pohledům provokovala, ale současně podněcovala. Vilikovský zdůraznil, že integrální součástí českého středověkého písemnictví jsou také latinsky psaná díla. A. Škarka byl jistým protipólem uvedených tří vědců. Trpělivá akribie, analytická brilantnost při výkladu motivů, jejich geneze a vývoje tvořily spolehlivá východiska pro monografické syntézy i edice.

Historiografie starší české literatury začala za této generace aplikovat vedle tradičního odkazu pozitivismu metodologické postupy komparatistiky, strukturalismu, textologie, historického vývojového pohledu. Krystalizovaly v ní názory na specifiku žánrů. Vytvářela podmínky pro další syntézy, edice, shromažďování materiálu. Vyrovnávala se především s literárním vývojem do 15. století. Studium humanismu a baroka ještě zůstávalo v pozadí.

Druhá generace 20. století – Josef Hrabák (1912–1987), Miloslav Šváb (1913–1986) a Jiří Daňhelka (1919–1993) – byla zaměřena především medievalisticky. Hrabákovy encyklopedické znalosti, přesné uvažování i pohotové a zřetelné formulace bránily jak terminologické samoučelnosti, tak „zašifrovanému“ či spekulativnímu výkladu. Formuloval i základní metodologické přístupy ke studiu starší literatury. Také on se věnoval celému rozsahu literárního vývoje. M. Šváb rovněž tvořil základy metodologii medievalistického literárního studia, ať šlo o analýzu *Alexandreidy* nebo o zdůraznění funkce prologů a epilogů středověkých děl. Jiří Daňhelka začínal rozvíjet podněty syntetického pojetí lingvistické a literární analýzy.

Třetí generace, generace dvacátých let, dovršila souhrnný pohled na starší českou literaturu zhruba v dnešním stupni jejího poznání. Patřili k ní tři vysokoškolští učitelé – František Svejkovský (1923), Milan Kopecký (1925–2006) a Eduard Petrů (1928–2006) a tři vědečtí pracovníci Ústavu pro českou literaturu ČSAV – Emil Pražák (1924–2006), Zdeňka Tichá (1927–1984) a Jaroslav Kolár (1929–2013). Speciálním zájmem o latinský humanismus je doplnili klasičtí filologové Josef Hejnic (1924–2019) a Jan Martínek (1924–2014). F. Svejkovský nezapřel rozhled medievalisty ani schopnost detailních literárních a estetických analýz. Nevrátil se z USA, kde od roku 1970 přenášel na Chicagské univerzitě. M. Kopecký vedle baroko-

logického a komeniologického zájmu syntetizoval výklad vývoje česky psané literatury humanistického období (v současnosti se vede diskuze o jeho charakteru). E. Petrů měl smysl pro nalézání charakteristických a charakterizujících detailů při interpretaci konkrétních děl, nejzřetelněji se zabýval metodologií studia staršího písemnictví a nadhledově sledoval problematiku vývoje jeho jednotlivých etap. E. Pražák se zaměřoval na literaturu 15. a 16. století. K výkladu barokní literatury inklinovala Z. Tichá. Detailní postřehy J. Kolára postihovaly interpretační i koncepční otázky celku starší české literatury. Solitérní pozici zaujala polonistka Hana Voisine-Jechová (1927), jež v roce 1976 emigrovala do Francie a v Paříži na Sorbonně IV spoluzaložila studium bohemistiky. Po Hanuši Jelínkovi, který v roce 1912 seznamoval francouzské prostředí se současnou českou literaturou, vydala *Histoire de la littérature Tchèque* (2001). V překladu Aleše Hamana bylo dílo vydáno v roce 2005 jako *Dějiny české literatury*. Zvláště pro starší období uplatnila autorka svůj přístup výkladu nezávislý na akademických *Dějínách*.

Starší česká literatura byla poprvé pojata jako samostatný a specifický celek v prvním svazku akademických *Dějin české literatury* z roku 1959. Dvacet let po Novákových dějinách tak bylo sestaveno dílo hlásící se k syntéze nejnovějších poznatků i interpretačního přístupu. Všichni autoři, kteří se podíleli na tvorbě této syntézy a v podstatě sestavili v prvním dílu *Dějin* třetí kánon výkladu vývoje staršího písemnictví – A. Škarka, J. Hrabák, J. Daňhelka, F. Svejkovský, E. Pražák, E. Petrů, se řadili do prvních tří generací 20. století. Padesátá léta, v nichž byly *Dějiny* koncipovány, sice ovlivnila výklad především v detailech formální dikce, nikoliv však v jeho vědecké a informační hodnotě. Ideologický tlak se zde neprojevil v tak vulgarizované míře jako v pohledu uplatňovaném na humanitní vědy. Konečně sám autorský kolektiv *Dějin* zde dával záruky nejméně deformovaného výkladu. Osud čtvrtého dílu vydaného teprve v roce 1995 ilustruje úděl humanitních věd v padesátých a sedmdesátých letech. Podobnému osudu ovšem neušla ani řada badatelů těchto tří generací.

3

Starší česká literatura má tedy za sebou více než dvoustletý literárněhistorický zájem. Ironicky působí, že ve srovnání s literárním vývojem následujícího období je nejméně prostudovaná. Zatím nelze modelovat úplnou podobu jejího celku. Značná část materiálu dvou zásadních období – humanismu (zatím zůstáváme u tohoto termínu) a baroka (protireformace, raného novověku) – zůstává v neprobádaném stavu. Tento problém není řešitelný ani v rámci několika generací literárních historiků, takže zatím není obhlédnut ani celý prostor naší humanistické a barokní literatury. Zmíněný kánon prvního dílu *Dějiny české literatury* se tak opírá v těchto oblastech o nepevné základy, metaforicky řečeno s Janem Kollárem: „Hráme klavír, jenž snad strun v sobě ještě nemá.“

Pohledme na problematiku období od druhé poloviny 15. století do dvacátých let 17. století. Historický půdorys tu tvoří posthusitské konsolidační poděbradské období narušované protipoděbradským odbojem, jagellonské mezidobí s korvínovským zápasem o ovládnutí českých zemí, habsburské centralizační úsilí v éře zdánlivého klidu a prosperity. Nezdá se, ale celé 16. století vysilovalo českou společnost, a to nejen ekonomicky – především české země nesly zásadní část nákladů na války s Turky, ale vysilovalo též politicky, konfesionálně a lze dodat i psychicky. Napětí krystalizovalo jinde. Vedl se skrytý zápas o centralizaci habsburského soustátí, o niž usiloval panovník. Doutnal spor mezi šlechtou a městy o ekonomický vliv i o spolurozhodování týkajícího se správy státu. Nevraživé konfesijní spory mezi stoupenci katolicismu a utrakvismu, jejich účinnost vůči jednotě bratrské zesilovaly rozdělení společnosti. A to přitom byla tato společnost obdivuhodně schopna uzavírat netypické dohody. Tak lze například připomenout svatováclavskou smlouvu (1517) hledající kompromis mezi městy a šlechtou, Českou konfesi (1575) řešící vztahy mezi nekatolickými církvemi a posléze Rudolfův Majestát (1609) zajišťující náboženskou toleranci. Zároveň napětí neklesalo porušováním zmíněných dohod.

Literatura za oněch tlumených zápasů pokračovala ve svém „poslání“, jež se vinulo od husitského období. Stávala se morálním i věroučným arbi-

trem či glosátorem doby. Zásadně diskutovanou otázkou je, do jaké míry se dobírala nebo mohla dobírat renesančního nebo humanistického charakteru. Je to otázka o to citlivější, že souvisí s evropským kontextem v období husitství. Problémem byla uzavřenost českého prostoru před evropským vývojem. Důvodem nebyla subjektivní výlučnost české společnosti, ale brutální tlak evropského katolictví na ni a na její vymknutí z dosavadního konfesionálního i společenského univerzalizmu. Postupně se začaly projevovat vlivy německé reformace, ale také divergence evropského ekonomického vývoje. Zásadně ovšem působil především v poděbradském a jagellonském období nekompromisní morální, konfesijní a sociální vliv utrakvismu, který nenacházel příliš společného s hédonismem renesance a sebevědomou výlučností humanistického myšlení. V českém prostředí se nedostaly ke slovu další aktivity charakteristické pro kolébku humanismu a renesance. Platí to například o sporadické mecenášské činnosti. Ani takový Bohuslav Hasištejnský kolem sebe neshromáždil nebo nesoustřeďoval humanistické uskupení. Osobnost Jana Hodějovského z Hodějova je tu výjimkou. Kontrastně působí pernštejnská ekonomická excelentnost a její mizivý zájem o kulturu.

Za těchto podmínek lze klást první otázku – je organické uplatňovat a hledat totožné myšlení, společenské a kulturní formativní prvky ve vývojově odlišných regionech či odlišně se formujících národních společnostích? Mají renesance a humanismus pouze jednu tvářnost a ta se stává zásadním kritériem? Základním problémem je vymezení jistého jevu, tedy také uměleckého a myšlenkového směru. Jinak by nebylo možno jev charakterizovat nebo pojmenovat. Ovšem taxativní vymezení omezuje jeho různorodost, jeho odlišné rysy v různých regionech. Zúžíme-li úvahy na literární vývoj, pak také půjde o odlišné nebo specifické rysy v národních literaturách. Ty jsou na druhé straně důležité pro komparativní porovnávání. Tedy je nutno hledat průnik obojího s tím, že některé rysy budou konstantní a některé modifikující.

Konkrétně jde o otázku české renesance a českého humanismu, jež je řešena již několik desetiletí. Zaměřme se na literaturu. Zatím stále platí letitý výrok Josefa Hrabáka týkající se vymezení humanismu a renesance:

„[...] v české literární vědě není dosud přesně vymezen a od sebe oddělen pojem humanismu a renesance [...] tyto problémy patří ostatně v českém kulturním prostředí k nejobtížnějším.“ (Hrabák 1961: 71) František Šmahel předeslal, že každý, kdo s touto neurčitou terminologií pracuje, by měl vysvětlit své pojetí jednotlivých jevů (Šmahel 1959: 142). Například Ferdinand Seibt stanovil pro vymezení renesance vědomí návaznosti na kulturní dědictví antiky, formování nové latiny, antischolastický optimismus víry v pozitivní účinky vzdělání, intelektuální sdružování kolem výrazných osobností (Seibt 1988).

Na rozdíl od dosavadní tradice taxativního vymezování literární renesance bychom považovali za její konstantní rysy nové pojetí postavy a prostoru. To se může týkat i výtvarného umění. Středověk měl smysl jen pro obecnou charakteristiku postavy, o prostor se zajímal ještě méně. Renesanční literární umění vytváří a modeluje postavu v její epické i lyrické podobě, objevuje její individualitu, psychologii i aktivitu. Postava výtvarného umění se pohybuje v prostoru viděném perspektivně, podle možnosti strukturovaném do hloubky nebo členěném vertikálně a horizontálně. To, o čem se taxativně zmiňuje F. Seibt, dotváří valéry renesance, řadí se k modifikujícím komponentům, jež mohou nabývat různý charakter nebo funkci ve svých regionálních podobách. Jedním z dalších charakteristických rysů renesance i humanismu se pak stává emancipace národních jazyků a jejich užívání v tvorbě literárních děl.

Také humanismus bývá taxativně vymezován, například v pojetí Paula Oskara Kristellera, který pracuje s termínem *studia humanitatis*, do nichž spadá soubor akademických předmětů – gramatika, rétorika, historie, poetika, morální filosofie. Jejich studium vycházelo z interpretací antických autorů a v podstatě se zabývalo jazykem, literaturou, estetikou a etikou (Kristeller 1955: 5–23). Za konstantní rys humanismu bychom považovali zrod emancipované osobnosti začleňující se do společenských souvislostí. Postava je tvarována autorovou tvorbou, představou, fikcí. Pro osobnost je sice rovněž charakteristická individualita, psychologie a aktivita, ale osobnost reálně existuje, bezprostředně vyrůstá ze společnosti, vrůstá do ní, je formována jejím stavem a dynamikou, poznává skutečnost, hodnotí ji, tvo-

ří pro ni kritéria, podílí se na interakci s ní. Proti řadě tradičních názorů by zůstávaly latina, řečtina a antické dědictví modifikujícími prvky. Iniciující, objevný vliv antických jazyků i kultury zasahoval především v počátečním, konstituujícím období humanismu. Pak se latina a řečtina souběžně přiřadily k ustavujícím se moderním národním jazykům.

4

Vezmeme-li v úvahu předešlé hypotézy, pak nelze hovořit o renesanční podobě české literatury. Její hlavní proud evidentně postrádá postavu. Je však nutné uplatnit výhradu. Připomeneme-li *Frantovy práva*, *Historii o bratru Janu Palečkově* nebo drama *Polapená nevěra*, lze v těchto dílech nalézt zárodky postav, jež mohly vyrůst do nestylizované, živelné a životné renesanční podoby. Z tohoto hlediska citelně chybí analýza postav takzvaných knížek lidového čtení, někdy také nazývaných renesanční rozprávky.

O vlivu moralizujícího českého prostředí nepřímě svědčí i osud tří postav evropských renesančních drobných próz – Enšpígl, dona Juana a Fausta. Obrazně představují počátek, vrchol a zánik renesance. Enšpígl se vymaňuje ze středověkého připoutání k neměnnému životnímu prostoru, Juanem vrcholí renesanční hédonismus a pocit úplné osobní svobody, Faust touží po plném poznání i rozkoši, ale současně poznává meze lidských možností, u něho se setkáme s prvními projevy barokní skepse. Pro české literární prostředí je charakteristické, že nepřijalo postavu Juana.

A není třeba opět zdůrazňovat naši naprostou neznalost latinsky psané poezie, jejíž obsáhlost prozrazuje Truhlářova, Hrdinova, Hejnicova a Martínkova *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě*. Ta zachycuje stovky veršovců, mezi nimiž by se určitě našla řada uznáníhodných básnických osobností. Namátkou lze připomenout znovuobjevené Šimona Boučka-Fagella Villatika (Bouček-Fagellus-Villaticus 1979), Kašpara Kropáče-Cropacia z Kozince (viz Viktora 2002: 67–69), Alžbětu Johannu Westonii (Elizabeth Jane Westonová) (Westonia: 2003), Jiřího Galliho Chrudimského (viz Viktora 2014). V jaké úplnosti byla například analyzována básnická tvorba Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, Jana Campana

Vodňanského, družiny Jana Hodějovského z Hodějova? K tomu přistupuje další oblast neznáma – latinsky psané texty prozaického i věcného charakteru. Ty nejsou ani evidované v nějakém slovníkovém souhrnu. Dosavadní stav poznání tedy velí k opatrnosti při pokusech definitivně rozhodnout, zda lze, nebo nelze hovořit o české renesanční literatuře. Skeptické názory k existenci renesanční literatury vyslovili Arne Novák, Antonín Škarka, Jaroslav Kolár i historik Josef Macek. Zatím tedy v tomto ohledu převažuje skepse – česká literatura postrádá svůj renesanční rozměr. Skepse je ovšem podpírána našimi neznalostmi.

Jak je to s úvahami o humanistickém charakteru naší literatury? České utrakvistické prostředí přijímalo humanismus se sebezapřením jak konfesionálně (humanistické zaujetí pohanskou tematikou), tak sociálně (výlučné humanistické zaměření na vzdělance). Akademické *Dějiny české literatury* zvolily pro toto období půdorys periodizující je na dvě části – Počátky nového rozvoje literatury a Rozkvět měšťanské literatury. Za mezník byla vzata dvacátá léta 16. století. Celek byl nazván Úsilí o spojení literatury s životní praxí za kulturní převahy měšťanstva. Autorem obecných kapitol je F. Svejkovský. Z podobného půdorysu také vycházeli ve svých kompendiích Josef Hrabák, Miloslav Šváb a Zdeňka Tichá, v příslušných partiích literárních dějin Eduard Petrů a Jan Lehár (1949–2004).¹⁾ Milan Kopecký pak v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století pojetí výkladu české literatury zmiňovaného období ucelil a systematizoval (Kopecký 1979, 1988). Stručně řečeno – v období sedmdesátých let 15. století až dvacátých let 16. století se tak hovoří o dvou kontroverzních liniích – latinském a národním humanismu, čelnými osobnostmi jsou tu Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic a Viktorin Kornel ze Všehrd, jemuž se připisuje koncipování programu národního humanismu. V období 1520–1620 pak mizí jazyková kontroverze a obě linie se vyvíjejí paralelně.

---

1 Josef Hrabák: *Starší česká literatura* (Praha 1964); Miloslav Šváb: *Přehled dějin starší české literatury* (Praha 1964); Zdeňka Tichá: *Cesta starší české literatury* (Praha 1986); Lubomír Machala – Eduard Petrů (eds.): *Panorama české literatury* (Olomouc 1994); Jan Lehár – Alexandr Stich – Jaroslava Janáčková – Jiří Holý: *Česká literatura od počátků k dnešku* (Praha 1998).

5

V posledním desetiletí zazněly zásadní polemické výhrady k uvedenému pojetí. V časopisu *Česká literatura* je vyslovili v roce 2014 Eduardo Fernández Couceiro (1967) a Lucie Storchová (1979). Uveďme dvě námitky E. Fernández. Jde o termín národní humanismus a o osobnost V. Kornela. K termínu národní humanismus se E. Fernández vyslovil takto:

„Formulace *národní humanismus* už na první pohled působí rušivě, protože jde koneckonců o oxymóron. Pokud pokládáme humanismus za literární, resp. obecně kulturní hnutí, které se z Itálie rozšířilo po celé Evropě a dodávalo literátům nejrůznějších národů pocit přináležitosti k jedné nadnárodní učencecké komunitě, nemůžeme vlastně právem mluvit o existenci jakéhokoliv národního humanismu.“ (Couceiro 2014: 253)

V tomto termínu vidí analogii s termínem národní obrození. Posun od obrození k „mystifikaci českého humanismu“ (ibid.: 255) byl činem J. Jakubce.

L. Storchová položila otázku: „Kdy Všehrdoва předmluva vstoupila mezi kanonické texty českého národního hnutí?“ Dospěla k roku 1806. Tehdy Jan Nepomuk Nejedlý ve stati „O lásce k vlasti“ uveřejněné v prvním svazku *Hlasatele českého* úpravou citace Kornelovy předmluvy „utvořil »obrozeneckou verzi« Všehrdovy předmluvy, kterou pak od něho doslovně převzal Jungmann a která se stala v českém národním společenství sdíleným intertextem“ (Storchová 2014: 281). J. Jungmann pak plně rozpracoval příběh o zlatém věku a zakomponoval do něj Kornelovu osobnost (ibid.: 282).

Byl vysloven podnět k vážné diskuzi. Historie národních literatur se vyrovnávají počínající středověkem s podněty řady literárních proudů a směrů. Ty mají v absolutní převaze nadnárodní charakter. Vstup do národních literatur však formuje jejich podobu se zřetelem k tradicím i ke specifickému charakteru a vývojovým podmínkám konkrétních národních literatur. Bude-li humanismus považován za jedinečný kompaktní filologicko-filosofický proud nadnárodní povahy se zásadní, neměnnou vazbou na odkaz antiky, pak by opravdu nebylo možné uvažovat o českém humanismu, ale

také nikoli o národních humanismech. Ovšem humanismus by neměl být chápán jen takto zúženě. Vždyť humanisté se postupně začali zajímat o vše, co souviselo s lidskou osobností, její činností, analytickými i shrnujícími poznávacími schopnostmi, s jejími průhledy do minulosti, s jejími sociálními vazbami i sociálním uvažováním. Úcta k odkazu antiky byla nejsilnější v počáteční fázi vývoje humanismu, k ní pak přistupoval zájem o soudobý svět, společnost. Zúžené, antikizující pojetí humanismu by nemohlo obsáhnout vše, kam se lidský duch rozpínal ve snaze poznávat. Bylo by tedy vhodnější uvažovat o absorpční, rozšiřující se „kapacitě“ humanismu.

Podobně v národním obrození zapomínáme na zásadní problém metodologického charakteru. V posledních desetiletích je obrození zvláště v publicistice interpretováno s dehonestujícím nadhledem jako nevyspělé, plytké a vyhoceně nacionalistické. Hodnocení jeho literární produkce je poměřováno s díly vyspělých literatur „velkých“ národů. Již Vladimír Štěpánek dokazoval mylnost podobných tvrzení. „Velké“ literatury na své cestě k vývojové modernitě procházely týmiž soutěskami jako naše obrozená literatura. Svou moderní podobu utvářely od konce 17. století a během 18. století. Česká společnost a také literatura podobným procesem procházela ve fázovém zpoždění. Zatím česká literární historiografie i publicistka přihlížely převážně k vývoji „velkých“ literatur. Podoba české obrozené literatury se pak pochopitelně ve srovnání s nimi podobá pozici chudého příbuzného. Zcela jinak se jeví sledování obrozeného kontextu ve srovnání s „malými“ literaturami. Národní obrození nebylo totiž jen českou záležitostí. Svým emancipačním procesem procházely i „malé“ literatury a opět s fázovým posunem. Navíc zel propastný rozdíl mezi „velkými“ národy, jež v existenci a vývoji nebyly nijak tísněny nebo deformovány, a „malými“ národy, které svou existenci musily hájit, a to většinou nikoli jako národy suverénní se samostatnou státní formou. To, čím je s jistou nadneseností častována naše obrozená literatura (jazykové zaujetí, vlastenectví, historismus, didaxe, jednoduchost, vztah k národopisu...), charakterizuje i podobu literatur „malých“, moderně se emancipujících národů.

Je hledání nebo konstatování paralely mezi národním humanismem a národním obrozením anachronické nebo absurdní? Národní obrození je chá-

páno jako proces konstituování novodobého národa. Po protireformačním přerývu se česká společnost emancipovala v rámci habsburské monarchie, ale také se začínala orientovat v evropském kulturním a vědeckém dění. V pohusitském období se společnost prodírala z izolace předešlých desetiletí a reagovala na evropské signály reformace a humanismu. Pochopitelně humanismus i obrození krystalizovaly v užším vzdělaneckém okruhu. Analogii mezi oběma jevy lze pozorovat, aniž se jeví jako konstrukt.

Po této odbočce se vraťme k humanismu s vědomím dvou slabin. Vedle zmíněné neprobádanosti celku naší literatury tohoto období také postrádáme alespoň informativní znalost kontextu literárního vývoje „malých“ národů. Ponechme ještě stranou jistou současnou averzi k adjektivu národní. Je zřejmé, že v první fázi, tedy v období 1470–1520 se projevovalo napětí mezi užíváním češtiny a dvou cizích jazyků, latiny a němčiny. Není třeba příliš připomínat roztržku mezi Viktorinem Kornelem ze Všehrd a Bohuslavem Hasištejnským a ironickou reakci Hasištejnského na překlad některých svých básní do češtiny. Od počátku osmdesátých let 15. století vytlačuje čeština latinu ze zápisů do zemských desek na Moravě, o deseti letí později k tomu dochází v Čechách. Městské rady požadují znalost češtiny při udělování měšťanství. Konkrétně Plzeň toto usnesení přijala v roce 1500. Je tedy pochopitelné, že si čeština razila cestu i do literárních projevů a že jedním z jedinečných projevů těchto tendencí je Všehrdova předmluva k jeho překladu *Knih o napravení padlého* od Jana Zlatoústého (Johanna Chrysostoma). Její citace se stala pověstnou, ale má již přednejedlovskou i předjungmannovskou tradici. Poprvé ji obsáhle uvedl Josef Dobrovský v *Dějínách české řeči a literatury* (Dobrovský 1792: 163–165), ale odkazuje také na Františka Faustina Procházku a druhý svazek prvního dílu *Miscellaneen der Böhmischen und Mährischen Litteratur*, kde autor o Viktorinu Kornelovi obsáhle pojednává (Procházka 1785: 152–202), o předmluvě se nezmiňuje. Tedy nejen vlastenecký preromantismus, ale i osvěcenský racionalismus považoval Všehrda i jeho předmluvu za signifikantní. Podobně je tomu s termínem „zlatý věk“ české literatury. „Zatímco v reflexích vzniklých na počátku století se setkáváme pouze s fragmenty příběhu o zlatém věku a jeho obnově, plně je rozpracoval Josef Jungmann“ (viz Storchová

2014: 282). J. Dobrovský nazval pátou kapitolu svých *Dějín* „Fünfte Periode (1520–1620) die das schöne oder goldene Zeitalter der Böhmischen Sprache nennen könnte“ (Dobrovský 1792: 171). Na zlatý věk literatury období rozšířil J. Jungmann. Zde se setkávají předcházející racionalistický osvícenský soud s následujícím preromantickým, emocionálně nadšeným. Leckteré názory koření hlouběji, a svědčí tak o závažnosti informace.

E. Fernández nepochybuje o Všehrdovi jako o významném právníku.⁽²⁾ S podivením však konstatuje: „[...] snad žádnému jinému evropskému spisovateli se nedostalo tak významného místa v dějinách literatury za tak skromnou literární činnost.“ (Couceiro 2014: 257) O tom, že humanismus byl schopen absorbovat poznání v celé jeho šíři, již zmínka padla. Tento jeho věcný a „učenecký“ ráz charakterizuje českou literaturu období 1470–1620. Přílehlavě to formuloval E. Petruš: „[...] česká literatura 16. století představuje sice odlišný, ale ve srovnání se západní literaturou plně hodnotný systém, který ve specifických podmínkách národní kultury rozvíjel podněty renesance a humanismu a obohacoval je o nové hodnoty.“ (Hlobil–Petruš 1992: 13) V Čechách se tak vytvořil se zřetelem k historickým podmínkám zvláštní typ literatury, odlišný od italského a západoevropského písemnictví. K beletristickým dílům se rovnocenně přiřazovala díla věcné a naukové literatury.

Právě u Viktorina Kornela lze například vidět jeden z vrcholů právní tematiky, jež tvořila jednu z výrazných linií tohoto období. Před ním sestavil závažný soubor Ctibor Tovačovský z Cimburka v *Knize tovačovské* (dokončeno 1490), souběžně s Kornelem dokončil redakci *Zemských zřízení Království českého* (na zemském sněmu přijato 1500) Albrecht Rendl z Úšavy. Tato linie pak pokračuje přes *Práva městská* (1534) Brikcího z Licka a vrcholí u Pavla Kristiána z Koldína, jehož *Práva městská Království českého* (1580) platila s některými úpravami do přijetí rakouského *Všeobecného občanského zákoníku* (1811). Právní systém v tehdejší době také zahrnoval

---

2 Lze citovat Karla Malého: „Čtenáři se [Všehrd] představuje jako vzdělaný právník, který zná důvěrně nejen právo domácí, jehož je upřímným obdivovatelem, ale i právo římské. Hlásí se k myšlenkovému odkazu římských právníků, který využívá k rozvinutí svých humanistických ideálů [...] práce vyniká systematickostí a myšlenkovým odkazem.“ (Malý 1995: 27)

například kupní, smlouby, kšafy, ale i ustanovení horního regálu a vzorové úpravy dalších smluv. Vytvářel nezastupitelnou argumentační oporu v politických zápasech, pro řadu jednání měl zásadní charakter.

Ale reminiscence na zmíněný právní systém se promítaly i do beletristického typu literatury. Šlo většinou o díla zábavního typu nebo o parodizaci. Jedním ze základních děl, v nichž je zřetelná snaha modelovat postavu, jsou *Frantovy* (Frantova) *práva* (1518), parodující cechovní předpisy, ale satiricky je přesahující. K nim se tematicky váže *Spis doktora Grobiána* (nejstarší opis 1647), obhrouble postihující pravidla společenského chování. Parodii závěti představují *Vůle a poručení pána z Vomiziny* (kolem 1560–1570), *Kšaft a poručení vepřka Korokota* (tisk nedatován). *Mandát o vládnutí žen* (počátek 17. století) paroduje jednorázové výnosy.

Akceptování názoru, že Všehrd byl pouze právníkem, nikoli básníkem, a nemá tedy smysl řadit ho mezi literární tvůrce, by vážně zasáhlo do koncepce dějin starší literatury. Jedním z jejích základních rysů je prolínání tvorby beletristické, věcné a odborné. Zasáhlo by to tedy oblast žánrů, zasáhlo by to řadu jmen počínaje Husovými předchůdci, zasáhlo by to Jana Husa, Petra Chelčického... Vrcholný zásah by se pak týkal i Jana Amose Komenského – beletristická část jeho tvorby je v silné menšině ve srovnání s jeho pedagogickým, pansofickým i teologickým, a tudíž nebeletristickým dílem.

Další kritická výtka se týká termínů program, manifest, jimiž bývá označována proslulá Všehrdova předmluva. Řada termínů, kterými členíme nebo interpretujeme díla starších období, vznikla později a pak je uplatňována při výkladu období, jež je neznala. Ale to je postup běžný pro všechny vědecké disciplíny. Pomocí tohoto postupu jsme schopni členit, kategorizovat, interpretovat. Kornelova předmluva není manifestem v pravém slova smyslu. Neformovala programovou nebo tvůrčí skupinu souputníků či následovníků. Zato vyjádřila solitérní a koncepčně závažnou myšlenku. Je důležité, že byla vyslovena. Svědčí o koncepčním posunu uvnitř literárního vývoje. Byly takto dosud někým hodnoceny funkčnost, sdělnost, komunikativnost a v podstatě reprezentativnost českého jazyka? Literární tvorba i překladatelství v Čechách pak dospěly v 16. století k jednomu ze svých vrcholů. Bohužel zatím chybí jejich analytické zhodnocení. Existují podobné

příklady, kdy jisté prohlášení sice neseskupí stoupence, a přesto se stává závažným vývojovým mezníkem. Připomeňme *Manifest České moderny*, jehož signatáři sice nevytvořili uskupení, jež by jednotně prosazovalo program modernismu, ale každý na své tvůrčí cestě k němu přistupoval podle své individuality, aniž byl *Manifest* připomínán.

L. Storchová se s kritickou nekompromisností vyrovnává s pojetím, v němž M. Kopecký představil problematiku humanismu v české literatuře. V několika jeho závěrech bude nesporně třeba korekce. Jde o „odklon národního humanismus od náboženské literatury“, o „rozdílná náboženská stavovská a politická východiska autorů obou »jazykových větví« (ve smyslu, že latinští autoři se již od doby Hasištejnského zaměřovali na aristokratismus a katolictví)“. Celkový soud nad koncepcí M. Kopeckého však vyznívá poněkud apodikticky: „Nemá myslím moc smysl dál poukazovat na problematické body interpretace Milana Kopeckého ani se do jeho jinak velmi ucelených a propracovaných výkladů jakkoli »strefovat«. Zjednodušeně řečeno totiž platí, že Kopeckého východiska ani jeho jednotlivé teze často vlastně nelze empiricky ověřit – dávají smysl pouze jako součást této interpretace, hlavně jako celek vychází z nečetných narativních předpokladů. Ty umožnily Kopeckému umlčet významové alternativy a provést určité výkladové redukce.“ (Storchová 2014: 276)

M. Kopecký patřil k tolerantním a konciliantním osobnostem, rozhodně nevolil ani v polemikách „umlčující“ tón. Ovšem nelze nepostřehnout v citovaném kritickém soudu jistý protimluv, který podporuje náš názor o neprobádanosti českého literárního humanismu – „jednotlivé teze často vlastně nelze empiricky ověřit“. Není-li možno empiricky ověřit teze, lze empiricky ověřit protiteze? Badatelské úsilí by bylo tedy vhodnější zaměřit na získání empirických argumentů. Nové objevy překonají nebo posunou dosavadní stav poznání. Tomu se ovšem nevyhnou ani výsledky našeho poznání.

Přínosně a polemicky se dotkl problematiky českého humanismu Petr Voít (1956), jedinečný znalec celku českého knihtisku, autor tří monumentálních publikací zabývajících se českým knihtiskem v evropských souvislostech. V poslední z nich – *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí II* – rovněž polemizuje s termíny národní humanismus, rovněž

se kriticky vyrovnává s dosavadní literární historií přeceňující „národní humanismus“ a kvalitu literární tvorby tohoto období. Východiskem pro sledování českého literárního života jsou mu knižní kultura a knihtisk. Literární život, tedy například souvislosti společenského působení literárních děl, čtenářské recepce, knihtisku a jeho akceptování, ilustrace, knižního trhu, také považuje za součást dějin literatury. Je možné položit otázku, zda je únosné tyto široké souvislosti vřazovat do literárních dějin. Dějiny kultury jsou pro tento komplex příhodnější. Knižní kultura je pro literární historii pomocnou disciplínou a vice versa pro knihovědu bude pomocnou disciplínou literární historie. Literární historie sleduje především text a jeho souvislosti. Tisk, typy písma, náklad, ilustrace, to vše je nezanedbatelné pro úvahy o kulturní úrovni doby. Hodnota, nebo méněcennost literárních děl tím však nejsou podmiňovány. Nejsou podmiňovány ani kvalitativní slabostí českého knihtisku, ani řečovou bariérou, jejímž vlivem nepřekračovaly české tisky hranice Čech. Hodnota literárního díla je podmíněna kvalitou jeho textu. Opět se vnucuje otázka, kolik literárních děl psaných jazyky „malých“ národů překonalo hranice svého teritoria.

Petr Voit konstatuje nepřipravenost české společnosti jagellonského období přijímat v širším rozsahu podněty humanismu. To je ovšem přirozené pro každý nově se formující jev. Během posledních dvou třetin 16. století však dochází ke kvantitativní explozi (E. Petru) literární tvorby. Rukověť humanistického básnictví svědčí o obrovském množství veršovců písíciích latinsky. Úroveň městských škol zůstávala u memorování, ale aktivní znalosti latiny zajišťovala. Již jsme se zmiňovali, že bude třeba značné kvalitativní redukce, ale latinsky veršovala značná část frekventantů i absolventů městských škol, další pak sice neveršovali, ovšem lze u nich předpokládat schopnost recepce. Je tedy možno uvažovat o šíření literárních děl mezi měšťanské vrstvy. Jaký pak volit alternativní termín k termínu demokratické, je-li nepřijatelný?

Petr Voit upozornil na další mezery v poznání sledovaného období. Například hojně citovaná slovníková díla, zmiňované učebnice zůstávají mimo interpretační pozornost i genologické zařazení. S kritickým přide-

chem konstatuje, že české literatuře chybí astronomická, geologická, fyzikální, matematická tematika. Mimo pozornost zůstaly šerm, jízda na koních, okrasné zahrady, móda (Voit 2017: 511). „Menší“ literatury se s touto tematikou vypořádaly? Nebyla dobová pozornost věnována problémům závažnějším pro společnost? Podotkněme však, že P. Voit sledoval tisk do první poloviny 16. století. Řada z oborů, které postrádá, se ke slovu dostávala ve druhé polovině tohoto století. P. Voit však ironickým tónem nejen polemizuje, ale svou polemikou vyzývá k diskuzi. Ovšem diskuze bude stále vedena se značným množstvím neprobádaného materiálu v zádech.

6

V diskuzi o humanismu v české literatuře by měl také bohužel již zdáli zaznít hlas Eduarda Petrů. Podobně jako klidně a nekonfliktně vystupoval, vyznívá tón jeho prací. Petrů se nedomáhá pozornosti rozlehlými gesty, není efektní vypravěč, věcně konstatuje, střízlivě formuluje, přesně a systematicky vymezuje terminologii i problematiku, nevytváří nadbytečné termíny, téměř exaktně analyzuje (měl blízko k aplikaci kvantitativních metod), neztrácí nadhled ani pohled komparativních souvislostí. Neboří konstrukce předchůdců ani souputníků, aby na jejich troskách budoval konstrukce své, ale rekonstruuje, doplňuje. Základem, z něhož vychází, je text. Jeho důsledné respektování vylučuje subjektivní interpretační deformace i uplatnění ideologických kritérií.

První syntézou problematiky humanismu a renesance byla nevydaná doktorská (DrSc.) disertační práce *Husitství, reformace, humanismus a renesance v české literatuře* (1983). Druhou syntézu představuje monografie *Humanismus a raná renesance na Moravě* (1992), jejímž spoluautorem je historik umění Ivo Hlobil. V roce 1994 bylo vydáno kompendium *Panorama české literatury*, v němž E. Petrů zpracoval kapitoly věnované starší české literatuře. Závažné studie probírající tematiku humanismu a renesance soustředil v souboru *Vzdálené hlasy* (Petrů 1996).

Kromě zmíněného kompendia nevěnoval humanismu souhrnnou literárněhistorickou práci. Jeho studie však přinášejí řadu metodologických

podnětů, ponecháme-li stranou stati monografického charakteru. Mezi základní problémy, jimž věnoval pozornost, patří především nehomogenost humanismu, komparativní pohled na humanistickou literaturu, informační exploze ovlivňující genologický systém, regionalita humanismu.

Pro vícerozměrné chápání humanismu upozornil Petrů na tezi Ernsta Roberta Curtia, že „na humanismus nelze hledět jako na jednotné hnutí, ale jako na systém proudů“ (Petrů 1978: 218). Sám formuloval východisko, o něž se opíral při úvahách o humanismu a renesanci: „[...] nemůžeme v českém kulturním prostoru očekávat renesanci a humanismus italského typu, protože tyto impulzy vstupovaly do jiného evolučního kontextu, jehož kořeny nebyly totožné s italskými a který směřoval jinam.“ (Petrů 1994: 192) Vztah humanismu k antice považoval za důležitý, ale nikoli rozhodující. Úvahy pak uzavřel názorem: „[...] půjde o to, pochopit humanismus jako složitě diferencovaný literární proud, členěný ideově, esteticky i regionálně, který se specifickým způsobem začleňoval do celého vývoje literatury od 14. do počátku 17. století a stával se jeho součástí v dialektickém střetávání s literaturou husitského období a české reformace i s literaturou určenou lidovým vrstvám“ (ibid.: 225). Diskutabilní jsou myšlenka začleňování humanismu do husitského období a zřetel k čtenářské vyspělosti lidových vrstev.

Metodologickým přínosem je požadavek komparativního pohledu. E. Petrů zatím takto o humanismu uvažoval v souvislosti se slovanskými literaturami. Nevyznával názor Henrika Birnbauma, že česká, polská a chorvatská kultura se vytvářela pod vlivem kultury evropské, východoslovanské a jihoslovanské kultury pod vlivem Byzance (Petrů 1978: 225). Je zde podle něho třeba analyzovat, nikoliv konstatovat, sledovat podmínky, v nichž se literární život vyvíjel. Vzhledem k dosavadnímu poznání uvažoval o dvou proudech humanismu – první pronikal prostřednictvím západoevropských a středoevropských literatur do české, polské a posléze ruské literatury, druhý přímo z Itálie „do přímořské oblasti Dalmácie, ale [...] zůstává omezen na enklávu Dubrovniku“ (Petrů 1996b: 216).

„Informační exploze“ zasáhla tři základní oblasti literární tvorby – literaturu beletristickou, věcnou i naukovou. E. Petrů si všiml, jak se v této

souvislosti proměňoval i dosavadní obsah a rozsah žánrů, jak synkreticky prolínaly. K charakteru literární tvorby poznamenal: „I když tedy v oblasti beletrie zůstala česká literatura do značné míry stranou renesančního proudu [...] dokázala tvůrčím způsobem rozvinout druhou stránku renesančního úsilí, tendenci k rozšíření vědeckého poznání světa a člověka [...] to poznání zprostředkovala širokému publiku [...]“ (Petrů 1996c: 231).

Monografie *Humanismus a raná renesance na Moravě* poprvé formuluje tezi o regionálních centrech českého humanismu. Jde o Olomouc, která v 16. století zastínila Brno, zaujala na Moravě vůdčí kulturní postavení a nalezla ohlas i v zahraničí. Dvůr a osobnosti tří biskupů, z nichž třetí byl i literárním tvůrcem (Tas-Protasius Černoorský z Boskovic, Stanislav Thurzó a Betlenfalva, Jan Skála-Dubravius z Doubravky a Hradiště), tu vytvořily základ i živnou půdu pro latinský humanismus první poloviny 16. století, který v prvním dvacetiletí druhé poloviny století přecházel díky knihtisku (Jan Günther) a osobností s ním spjatých k češtině. Tezi o regionálních centrech lze podpořit a rovněž lze připomenout, že podobné období prožila i Plzeň, jež v letech 1470–1530 také produkcí svých tiskařů zastínila Prahu. Obě ohniska ve druhé polovině 16. století vyhasla – na Moravě i v Plzni nastupovala raná protireformace.

Eduard Petrů zůstává zásadní koncepční i podněcující osobností, zaslouží úctu i stálé místo v paměti jako vědec i člověk.

Není třeba uzavírat, ke slovu by se měla dostat diskuze. Tu bude stále tížit skepse vyvěrající z vědomí, co z tohoto období neznáme a co již zřejmě nepoznáme. Proto by se mělo šetřit s vysilujícími polemikami, kdy se jen přestavují kostky stavebnice, aniž přibudou nově objevené. Skepsi posiluje připomínka konference o humanismu v roce 1966. Problematika neznámého a aktuálního se nezměnila. Připomeňme druhý bod konferenčního usnesení: „[...] mnohé instituce potřebují naléhavě dobře připravené mladé odborné a vědecké kádry. a) Proto účastníci konference navrhují a žádají, aby analogicky podle škol s rozšířeným vyučováním moderních jazyků bylo zřízeno několik středních všeobecně vzdělávacích škol (nejméně 3), nejlépe čtyřletých, s rozšířeným vyučováním antických jazyků, při čemž

by latina začínala již v sedmé třídě základní devítileté školy a pokračovala v SVVŠ – celkem po šest let – ve větším počtu hodin, v první třídě SVVŠ by pak k ní přistoupila řečtina. b) Žádají rovněž, aby profesori středních škol a pracovníci knihoven, archivů a muzeí byli uvolňováni formou částečné nebo úplné vědecké dovolené pro práci na státních edičních úkolech, řízených ústavy Akademie nebo universitních fakult.“⁽³⁾

Sny v dálavách v době obecné anglickace... Ale přesto hlas doc. Petra Voita pro organizování druhé humanistické konference po více než padesáti letech snad není jen hlasem osamělého snílka. A ještě vzpomínka na hlas prof. Hany Voisine-Jechové, že každá generace by měla vytvořit své dějiny literatury...

---

prof. PhDr. Viktor Viktora, CSc.

Katedra českého jazyka a literatury

Pedagogická fakulta Západočeské univerzity

Veleslavínova 42, 301 00 Plzeň

vviktora@kcj.zcu.cz

---

3 Viz Vladislav Varcl (ed.): *Humanistická konference* (Praha 1966), s. 308.

LITERATURA:

BOUČEK-FAGELLUS-VILLATICUS, Šimon

1979 *Chvilé rozkošné, vážné i teskné*; Josef Hejnic (ed.), přel. Miloslav Šváb
(Plzeň: Západočeské nakladatelství)

DOBROVSKÝ, Josef

1792 *Geschichte der Böhmischen Sprache und Litteratur* (Praha: Johann
Gottfried Calve)

COUCEIRO, Eduardo Fernández

2014 „O národním humanismu, jeho domnělém zakladateli a takzvaném
manifestu“; *Česká literatura* 62, č. 2, s. 252–268

HLOBIL, Ivo – PETRŮ, Eduard

1992 *Humanismus a raná renesance na Moravě* (Praha: Academia)

HRABÁK, Josef

1961 *K metodologii studia starší české literatury* (Praha: Státní pedagogické
nakladatelství)

1964 *Starší česká literatura* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství)

KOPECKÝ, Milan

1979 *Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory*
(Brno: Univerzita J. E. Purkyně)

1988 *Český humanismus* (Praha: Melantrich)

KRISTELLER, Paul Oskar

1955 *The Classics and Renaissance Thought* (Cambridge-Massachusetts)

LEHÁR, Jan – STICH, Alexandr – JANÁČKOVÁ, Jaroslava – HOLÝ, Jiří

1998 *Česká literatura od počátků k dnešku* (Praha: Nakladatelství Lidové
noviny)

MACHALA, Lubomír – PETRŮ, Eduard et al.

1994 *Panorama české literatury* (Olomouc: Rubico)

MALÝ, Karel

1995 *České právo v minulosti* (Praha: ORAC)

PETRŮ, Eduard

1978 „Metodologická východiska zkoumání humanistické literatury v českých zemích“; *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Philosophica et Philologica* 40, s. 37–46

1994 „Co je renesanční literatura?“; in *Historická Olomouc IX* (Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého), s. 31–36

1996a *Vzdálené hlasy* (Olomouc: Votobia)

1996b „Metodologické problémy zkoumání humanismu ve slovanských literaturách“; in *Vzdálené hlasy* (Olomouc: Votobia), s. 210–216

1996c „Informační exploze 16. století a genologický systém humanistické literatury“; in *Vzdálené hlasy* (Olomouc: Votobia), s. 227–232

PROCHÁZKA, František Faustin

1785 *Miscellaneen der Böhmischen und Mährischen Litteratur* (Praha: Caspar Widtman)

SEIBT, Ferdinand

1988 „Gab es einen böhmischen Frühhumanismus?“; in H. B. Harder – H. Rother – J. Kolár – S. Wollman (eds.), *Studien zum Humanismus in der böhmischen Ländern (Köln–Wien: Böhlau Verlag)*, s. 1–19

STORCHOVÁ, Lucie

2014 „Vědecké reprezentace renezančního humanismu a utváření kolektivních kulturních identit“; in *Česká literatura* 62, č. 2, s. 276–286

ŠMAHEL, František

1959 „Základní problematika renesance a humanismu“; *Československý časopis historický* 7, s. 142–164

ŠVÁB, Miloslav

1964 *Přehled dějin starší české literatury se srovnávacím nástínem slovenského vývoje* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství)

TICHÁ, Zdeňka

1984 *Cesta starší české literatury* (Praha: Panorama)

VARCL, Ladislav

1966 *Humanistická konference* (Praha: Československá akademie věd)

VIKTORA, Viktor

2002 *Záblesky renesance v české literatuře. K projevům renesance se zřetelem k plzeňskému prostředí* (Plzeň: Západočeská univerzita)

2014 „Ptačí svět podle Jiřího Galliho Chrudimského“; in A. Baďurová (et al.), *Humanismus v rozmanitosti pohledů* (Praha: knihovna AV ČR), s. 245–252

VOISINE-JECHOVÁ, Hana

2005 *Dějiny české literatury* (Jinočany: H & H)

VOIT, Petr

2017 *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí II. Tiskaři pro víru i tiskaři pro osvobození národa 1498–1547* (Praha: Academia)

WESTONIA, Alžběta Johanna

2003 *Proměny osudu*; ed. Eduard Petrů, přel. Lucie Storchová (Brno: Atlantis)

EDUARD PETRŮ A PROBLÉM INTERPRETACE

ONDŘEJ SLÁDEK

EDUARD PETRŮ AND THE PROBLEM OF INTERPRETATION

This study deals with Eduard Petrů's concept of interpretation and his approach to interpretation. The study explains the basic theoretical and methodological basis of his scientific works. The core of Petrů's concept of interpretation is the theory of interpretive space, interpretive fields and the interpretive center. According to Petrů, the basic key to the interpretation of the text is its poetics. The pivotal elements of his method of interpretation are contextualization, comparison, structural and functional analysis, and genre studies. Petrů is convinced that the aim of literary research is to obtain an adequate interpretation of the studied text. His concept of interpretation is text-centered and empirical: the interpretation is based on critical and rigorous analysis of the text material.

Keywords: Eduard Petrů, interpretation, hermeneutics, contextualization, structural and functional analysis, genre studies

1

Stálé hermeneutické úsilí interpretace, tvorba a recepce textů, jejich výklad a rozumění, ale také vytváření překladů, má svůj původ v nevyčerpatelné pokladnici lidské imaginace. Problém interpretace se ovšem netýká jen řečové promluvy a její písemně fixované podoby. Již v průběhu 19. století se objevil názor, který jasně formuloval Wilhelm Dilthey, že fenomén interpretace je univerzální a že se podstatně týká našeho způsobu prožívání a poznávání světa. Filozofové Martin Heidegger a Hans-Georg Gadamer pak rozvedli úvahy o tom, že předmětem interpretace se může stát v podstatě jakýkoli fenomén, jakýkoli projev jednotlivce, kolektivu či kultury. Gadamer v jedné své přednášce doslova uvedl, že „[i]nterpretace, jak jí dnes rozumíme, se netýká jen textů a slovní tradice, nýbrž vztahuje se

na všechno, co nám historie podává“ (Gadamer 1994: 8). Zatímco v rámci filozofie se v šedesátých letech 20. století formovala filozofická hermeneutika, v ostatních společenských vědách došlo v následujících desetiletích k rozšíření hermeneutických principů a vzniku řady samostatných hermeneutických „odvětví“. Zrodila se tak hermeneutická sociologie, hermeneutická psychologie, hermeneutická antropologie atd.

Porozumět konkrétním textům, jejich smyslu a významům, které mají pro jednotlivce nebo pro společnost, a to jak v rámci dané historické a společenské situace, tak kulturní a náboženské tradice, je jedním z hlavních úkolů literární hermeneutiky. Z dalších cílů to je např. pochopení proměny rozumění a interpretace zkoumaných textů nebo stanovení pravidel, kterými se vnímatel má řídit při interpretaci. Literární hermeneutiku lze stručně představit jako jeden z typů hermeneutiky, která má dlouhou a bohatou historii, jež sahá až do antiky (srov. Grondin 1997; Szondi 2003).

V moderní literární vědě je pozice hermeneutiky poměrně specifická. Někteří badatelé ji vnímají jen jako jednu z mnoha výzkumných metod uplatňovaných v literární vědě, jiní jsou naopak přesvědčeni, že má zásadní a konstitutivní funkci. Hermeneutika, tedy rozumění a interpretace literárních textů a nauka o této interpretaci, je v jejich pojetí podstatnou úlohou samotné literární vědy. Celý obor má dle nich povahu *techné hermeneutiké* (umění interpretace). To jej řadí po bok všem takovým interpretačním teoriím a metodám, kterým jde o odhalení a výklad skrytých významů textů. Ačkoli tato tendence nebyla a není přijímaná bez výhrad, úvahy o rozumění a interpretaci textů přinesly zvláště v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století řadu podnětů pro další vývoj jak literární hermeneutiky, tak literárněvědné teorie a metodologie. Výsledkem tohoto vývoje bylo mimo jiné rozšíření názoru, že spíše než o univerzálním hermeneutickém rozměru literární vědy, je třeba uvažovat o literární hermeneutice jakožto souboru interpretačních koncepcí a přístupů konkrétních badatelů – vzájemně se lišících užitými nástroji a metodami.

Rozumění zkoumaným fenoménům je dáno různými perspektivami a kontexty možných interpretací. Jedním z těch, kdo si to dobře uvědomoval a kdo proto také ve své vědecké praxi vždy usiloval o adekvátní interpreta-

ci, o kombinaci interpretačních postupů a užití exaktních metod, byl literární historik, teoretik a editor Eduard Petřů.

2

Hlavním předmětem badatelského zájmu Eduarda Petřů byla starší česká literatura, pozornost však věnoval i teorii literatury a literárněvědné metodologii. Petřů není autorem nějaké ucelené teorie interpretace a nelze ho považovat ani za nadšeného stoupence hermeneutického přístupu. Problematiku interpretace a hledání odpovědí na otázky: Co je interpretace? Jak je možná adekvátní interpretace? Kde jsou hranice interpretace? atd., nepovažoval pouze za záležitost hermeneutiky, ale vnímal ji jako nedílnou součást samotného vědeckého studia literatury.

Z jeho díla je patrné, že uvedené dotazy nebyly východiskem jeho úvah, ale objevily se v rámci řešení jiných úkolů a problémů, kterými se zabýval ve svém výzkumu starší české literatury nebo v souvislosti s ediční činností. Jakmile se však objevily, snažil se je teoreticky uchopit a zakomponovat do vlastní literárněvědné metodologie. Důvodem jejich přesného vysvětlení byl také pedagogický zřetel, totiž promýšlení možností studia literatury v kontextu úvodu do studia literatury a literární vědy. Souhrnně řečeno: otázka interpretace zajímala Petřů ze tří vzájemně propojených hledisek: z hlediska 1. výzkumné a ediční praxe; 2. teorie a metodologie literární vědy; 3. výuky literatury a literární vědy.

Vedle řady článků s dílčími poznámkami o interpretaci literárních textů je Petřů autorem i několika studií, ve kterých se pokusil o komplexnější a systematictější výklad této problematiky. Jendou z nich je „Labyrint interpretace“ (Petřů 1996b), která je vlastně teoretickým a metodologickým úvodem publikace *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře* (Petřů 1996a). Petřů zde pracuje s metaforou literárněvědné interpretace uměleckého textu jakožto cesty labyrintem. Cílem interpretace je najít adekvátní přístup k textu. „Jde o to,“ uvádí Petřů, „zda se interpretovi podaří podobně jako Theseovi najít Ariadninu nit, která by mu umožnila vyjít z labyrintu. Jinak se totiž sama interpretace změní v labyrint, z něhož není úniku“ (Petřů 1996b: 10).

Jiný příklad tematické studie představuje text „Problémy interpretace středověkého literárního díla“ (Petrů 2013b), v němž formuloval několik konkrétních metodických principů a postupů, které by měl interpret při výkladu středověkého literárního díla uplatňovat. Zmínit je třeba i studie „Stratigrafie a starší literatura“ (Petrů 2013c) a „Barokní literatura jako interpretační problém“ (Petrů 2013d). Opominout nelze ani další práce, zejména monografické, ve kterých se o interpretaci a jejích úkolech s větší či menší mírou otevřenosti zmiňuje také. Jde např. o díla: *Vývoj českého exempla v době předhusitské* (Petrů 1966), *Zašifovaná skutečnost. Deset otázek a odpovědí na obranu literární medievalistiky* (Petrů 1972), *Vzrušující skutečnost. Fakta a fantazie ve středověké a humanistické literatuře* (Petrů 1984), *Úvod do studia literární vědy* (Petrů 2000) aj. V *Úvodu do studia literární vědy* problematiku interpretace přibližuje pomocí nástinu vzájemného vztahu pojmů výklad (explanace) a interpretace. Využívá přitom některé názory Josefa Khola (Khol 1989), které se explicitně týkají významu těchto pojmů a jejich odlišností.

Petrů nikdy nezůstával u pouhého popisu interpretačních problémů. Většina z nich byla pro něj výzvou, se kterou se snažil vypořádat teoreticky, a bylo-li to možné, pak i prakticky – v rámci výzkumu nebo právě zpracovávané edice konkrétního textu (srov. Chelčický 1990; Dubravius 1983; Cato a Ezop 1999).

3

Ve svém vědeckém díle využíval Eduard Petrů celý soubor analytických a interpretačních metod. Uvědomoval si, že hlavní předměty jeho zájmu (např. básnický jazyk, literární text, poetika a rétorika) jsou komplexní fenomény, které nelze uchopit pouze jedinou metodou. Užíval jich proto víc a jistým způsobem je kombinoval. Za každých okolností však usiloval o racionálně kritický a empirický přístup k analyzovanému jazykovému a literárnímu materiálu. Jana Kolářová a Jan Schneider v této souvislosti uvádějí, že „[j]eho cílem nebyla pouhá deskripce či hromadění faktů o zkoumaném díle, problémy nazíral z obecnějších perspektiv literárněhistorického

vývoje“ (Kolářová – Schneider 2013). Své interpretace středověkých, humanistických a barokních textů zakládal jak na detailní znalosti dobové poetiky, tak širšího historického a kulturně-společenského kontextu.

Podstatným prvkem Petrušova přístupu k interpretaci a literární vědě byl důraz na objektivnost a ověřitelnost. Akcentování exaktnosti v literárněvědném bádání nebylo v jeho případě náhodné. Odvíjelo se od využívání konkrétních metodických postupů a pojmů, které zavedli a rozpracovali ruští formalisté a čeští strukturalisté (srov. Mukařovský 1948, 1966, 1982; Jakobson 1995a). Šlo zvláště o antipsychologismus, o strukturální a funkční analýzu, o řešení vztahu lingvistiky a poetiky, o pojetí literárního díla jako znaku a umění jako znakového systému. Z pojmů to byly koncepty funkce, struktura, významová a kompoziční výstavba aj.

Některé zmíněné formalistické a strukturální principy byly oživené v průběhu šedesátých let 20. století, kdy došlo k rozšíření exaktních metod v literárněvědné práci a k aplikaci teorie informace. Zatímco v minulosti byla v určitých analytických metodách pozornost věnovaná jen jistým dílčím aspektům sdělovacího (komunikačního) procesu, teorie informace se začala zabývat všemi jeho články. Tedy: vysílačem (autorem) a přijímačem (vnímatelem), kódem (jazykem), sledem signálů (textem), ale také dekodováním (čtenbou). V našem prostředí se v té době možnostmi uplatnění kybernetiky, teorie informace a exaktních metod v literární vědě a v lingvistice zabývala řada badatelů. Byli mezi nimi Jiří Levý (1971a, 1971b, 1971c), Lubomír Doležel (1963, 1966), Květa Sgallová (1963, 1964) a mnozí další.

Sám Petruš k diskuzím o teorii informace a revizi metodologie vědecké práce přispěl přehledovou publikací *Exaktní metody v literárněvědné práci* (Petruš 1968). Exaktní přístup k literárněvědnému bádání ovšem není v jeho pojetí jen záležitostí nových metod, ale významně se týká i stávajících – klasických literárněvědných přístupů. „Jsme si přitom vědomi,“ konstatuje v této souvislosti v úvodu své práce, „že literární věda bude muset i v budoucnu pracovat rovněž klasickými literárněvědnými metodami a že těmito metodami bude muset dosahovat stejně exaktních výsledků jako metodami moderními, které však mají svůj smysl v tom, že ukazují na nové stránky literárního díla v procesu jeho vývoje“ (ibid.: 5–6).

Samostatnou pozornost si zaslouží znakové pojetí literárního díla, resp. sémiotika. Petrů přijal a bohatě čerpal nejen z koncepcí Ferdinanda de Saussura nebo Jana Mukařovského, které nicméně přímo necituje, ale také (nebo možná především) z novějších teorií Jurije M. Lotmana nebo Maxe Benseho. Zejména Benseho *Teorie textů* (Bense 1967) byla pro něj velmi inspirativní. Propojuje se v ní teorie textu, sémiotika a teorie informace, kterou Bense doplnil o teorii interpretace.

Z dalších inspirací a zdrojů literárněvědné metodologie Eduarda Petrů je možné uvést výzkumy polských badatelů v oblasti strukturalismu, literární hermeneutiky a komunikace (Michał Głowiński, Janusz Sławinski), ale také genologie.

Zaměříme-li se na obecné předpoklady a teoretická a metodologická východiska Petrůova pojetí interpretace, můžeme je vyvodit nepřímo z jeho díla (srov. Petrů 1996a, 2013a) a odkazů, které jsou v něm přítomné. V schematizované podobě lze uvést šest základních bodů:

- a) formalismus a strukturalismus (některé klíčové pojmy a metody: strukturální a funkční analýza),
- b) sémiotika (zejména pojetí literárního díla jako znakového systému),
- c) genologie (teorie žánrů),
- d) teorie modelů (systémů), kybernetika (vybrané principy),
- e) teorie informace (Max Bense: *Teorie textů*),
- f) teorie (literární) komunikace.

4

Pokud bychom měli pojmenovat nejvýznamnější příspěvek Eduarda Petrů k teorii interpretace, je vhodné využít jeho vlastní označení zastávané interpretační koncepce, a to: teorie interpretačního prostoru, interpretačních polí a interpretačního jádra. Ve studii „Labyrint interpretace“ (Petrů 1996b) začíná svou úvahu o interpretaci rozlišením tří typů interpretace. S odvoláním na klasický model literární komunikace, který je tvořen třemi subjekty: autorem, textem a čtenářem (má podobu: autor ↔ text ↔ čte-

nář), rozlišil interpretaci autorskou, čtenářskou a badatelskou. Základní napětí je mezi způsobem čtení a přístupem „obyčejného“ čtenáře a „poučného“ čtenáře (tj. badatele).

Čtenářská interpretace vychází ze čtenářova prožitku přečteného textu – je tedy často založena na subjektivním hodnocení, které se může změnit a které závisí i na momentálním duševním rozpoložení vnímatele. Podstatou autorské interpretace je snaha pochopit a vyložit autorské záměry. Petrů v tomto ohledu ale zdůrazňuje, že vždy „záleží na autorovi, jak si výchozí text vyloží, bez ohledu na to, zda tento výklad odpovídá skutečnému smyslu díla“ (ibid.: 12). Za samostatný, zvláštní typ autorské interpretace lze považovat rovněž interpretaci překladatele. Autorská interpretace se svou relativní volností blíží interpretaci čtenářské, i když jejím cílem není prožitek díla, jako je tomu v případě čtenářské interpretace.

Namísto čtenářské interpretace, která je platná pouze ve vztahu ke konkrétnímu čtenáři, usiluje Petrů o formulování jasných pravidel badatelské interpretace (srov. ibid.: 10–23). Stěžejní premisy jeho postoje můžeme uvést ve třech bodech:

1. Literární dílo je souborem abstraktních i konkrétních znaků, které mohou různí vnímatelé interpretovat různě.
2. Literární text není nekonečný, má konečný počet znaků, kterým odpovídají konkrétní znakové významy. Mezi nimi existují vazby, ale ani ty nejsou nekonečné. Samotný literární text coby znakový systém „vytváří interpretační prostor včetně jeho hranic“ (Petrů 1996b: 15).
3. I když platí, že každá čtenářská interpretace literárního díla je zcela ojedinělá a individuální (při rozumění a interpretaci textů se uplatňují individuální schopnosti a zkušenosti), nelze říci, že všechny čtenářské interpretace jsou různé. Vzhledem k tomu, že všechny mají jen jeden zdroj, nemohou být absolutně odlišné. Mezi interpretacemi tedy nepochybně existují shody, lze proto uvažovat o do jisté míry koherentních skupinách interpretací. Podstatné je, že v rámci interpretace literárních děl se objevují

dvě v zásadě protikladné tendence: za první diferenciace (literární dílo vykládáme různě), a za druhé integrace (přes mnohost a odlišnost interpretací mezi nimi existují zjevné shody).

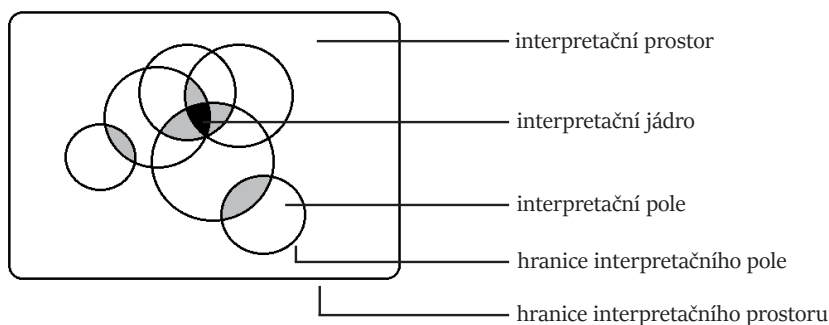
K interpretaci Petrů přistupuje jako k průběhu nebo výsledku procesu poznání zkoumaného fenoménu (literárního textu). Interpretaci chápe jako dynamický proces, který se realizuje uvnitř *interpretačního prostoru*. Tento prostor je vymezen systémem znaků literárního díla v podobě textu. I když má každý interpret k dispozici celý znakový systém díla, zaměřuje se jen na část znaků, kterým rozumí, a o kterých se domnívá, že je interpretuje ve shodě s autorem (srov. *ibid.*: 17).

Soubor znaků vybraných vnímatelem Petrů označuje jako tzv. *interpretační pole*. Na vymezení interpretačního pole má podstatný vliv nejen zaměření konkrétního vnímatele, ale také užitý přístup a metoda. „V jediném interpretačním prostoru“, tvrdí Petrů, „může existovat (a pravidelně existuje) větší počet interpretačních polí, založených na částečné identifikaci znakových významů ve vědomí autora a vnímatele“ (*ibid.*: 17). Vzájemný poměr mezi interpretačním prostorem a polem Petrů vysvětluje pomocí vztahu textu a čtenářského zážitku. „Vydeme-li z toho, že text literárního díla představuje určitý *interpretační prostor*, pak jednotlivé čtenářské zážitky můžeme chápat jako *množinu interpretačních polí*, která se v tomto prostoru mohou realizovat“ (Petrů 2000: 40; srov. Petrů 2013b, 2013c).

Interpretační pole se částečně míjejí, ale také prolínají. Jejich průnik Petrů označuje za tzv. *interpretační jádro*, které „vypovídá o tom, co můžeme považovat za konstantní složku relativně variabilního výkladu díla“ (Petrů 1996b: 17). Interpretační jádro tedy představuje konstantu díla, do níž autor promítl své záměry při jeho vzniku. Odhacení a vyložení interpretačního jádra, které „odpovídá intenci autora i způsobu, jakým zřejmě dílo bylo jeho současníky přijímáno“ (Petrů 2013c: 109), je dle něj základním cílem literárněvědné interpretace. Podstatnou podmínkou interpretace je vyhnout se nejrůznějším deformacím vnímání a výkladu uměleckého literárního díla. Platí to jak pro výtvořiny minulosti, tak pro díla zcela současná.

Nabízí se však otázka, kde hledat klíč ke konkrétnímu textu? A jak je možné dospět k interpretačnímu jádru a vyložit jej? Odpověď literárního historika Eduarda Petřů není zcela překvapivá: Klíčem k textu je dobová poetika a poznání intence autora. Petřů k tomu explicitně říká, že „badatel musí proniknout k dobové interpretaci díla, která je geneticky adekvátní“ (Petřů 1996b: 17). Pomocí detailní znalosti dobové poetiky, ale také historického a kulturně-společenského kontextu (srov. Petřů 1996d, 1996e), by měl interpret odhalit a dospět k interpretačnímu jádru, které zase vypovídá o autorově původním tvůrčím záměru. V Petřůově studii o problémech interpretace středověkého literárního díla čteme: „Chceme-li dojít ke konkrétnějšímu, přesnějšímu významu díla, chceme-li se dopracovat interpretačního jádra, je třeba přečíst dílo podle principů poetiky jeho doby, protože právě s pomocí poetiky můžeme odhalit ty znakové systémy, s nimiž zřejmě autor pracoval a které vyjadřovaly jeho umělecký záměr“ (Petřů 2013b: 101).

Shrnutο: Východiskem interpretace je určité interpretační pole, hledaným ústředním prvkem je interpretační jádro. Poznat jej lze na základě analýzy významu znaků, s nimiž autor v díle pracoval (srov. Petřů 2000: 41). Hranice interpretačního prostoru je stanovena autorem textu „formou kódu tvůrčího aktu“ (ibid.). Hranice interpretačních polí je určena čtenářskou zkušeností vnímatele.

Schematické znázornění teorie interpretačního prostoru, pole a jádra (srov. Petřů 1996: 16; 2000: 41).

Je patrné, že z metodologického hlediska klade uvedený interpretační postup důraz na „objekt zkoumání (nikoli na subjektivní prožitek díla) a pohybuje se tedy v rovině objektu“ (Petrů 2000: 41). Jinými slovy řečeno: daný interpretační postup je textostředný a empirický – opírá se o kritickou a přesnou práci se zkoumaným textovým materiálem.

5

Na několika místech ve svém díle Petrů zmiňuje René Descartesa a jeho filozofický spis *Rozprava o metodě* (Petrů 1968, 2013b; Descartes 1947). Cituje z něj následující pasáž: „A tak mým úmyslem není učiti zde metodě, jíž musí každý následovat, aby správně vedl svůj rozum, nýbrž toliko ukázati, jakým způsobem jsem se snažil vésti svůj rozum“ (Descartes 1947: 9). Petrů uvedenou pasáž použil zjevně proto, aby pomocí ní ilustroval i svůj vlastní postoj: důležité je pro něj poukazovat na možnosti interpretace a vést určitým směrem, nikoli určovat jediné správné metody.

I když Petrů ve svých studiích nikdy přesně neuvádí postupné kroky, kterými se řídí v průběhu interpretačního procesu, z jeho textů a úvah lze odvodit, že mezi ústřední prvky jeho interpretační metody patří:

- a) kontextualizace,
- b) komparace,
- c) strukturální a funkční analýza,
- d) genologický výzkum.

Kontextualizace je myšlena v širokém slova smyslu coby historická, kulturní, vědecká a literární. V Petrůvě optice je kontext hlavním prostředkem porozumění smyslu a významu literárních textů. Tento názor je svým způsobem doplněním přístupu jiného literárního badatele – Zdeňka Kožmína. Podstatou Kožmínovy interpretační metody označované jako tzv. zvětšeniny, je analýza detailů a mikroudálostí v textu, které jsou následně promítnuté (zvětšené) a porovnáváné s tím, co se objevuje v jiných textech, případně v kontextu celého básnického světa jednoho autora (srov. Kožmín 1989, 1990; Sládek 2016). Zatímco Kožmín své interpretace

koncipoval na základě postupu od detailu k celku, od detailu ke kontextu, Petřů preferoval zcela opačné hledisko: od kontextu k detailu. Porozumění detailu je ovšem dle něj možné pouze za předpokladu určení jeho místa v celku (tj. kontextu).

Komparativní metoda je příkladem obecně vědního postupu umožňujícího nalézat podobnosti a rozdíly mezi zkoumanými předměty. Podobně jako strukturální a funkční analýza se tato metoda stala trvalou součástí Petřůvy metodologie. Bohatě ji zúročil v několika studiích o vývojových tendencích ve slovanských literaturách (srov. „Žánrová specifika literárních proudů ve starších slovanských literaturách“, Petřů 1996c; „Integrační a diferenciační tendence slovanských literatur v poetikách období renesance a baroka“, Petřů 1996f).

Genologii věnoval Petřů pozornost jednak proto, že určení žánrové příslušnosti zkoumaného literárního textu je výrazným pomocníkem při jeho interpretaci, jednak proto, že žánr, zvláště v rámci starší literatury, vymezoval podíl fikce a faktu v textu (srov. Petřů 1996b: 18).

Uplatňování všech čtyř uvedených metod během interpretačního procesu Petřů kombinoval a používal v různém pořadí – s ohledem na studovaný nebo právě edičně zpracováváný literární materiál. V ideálně-typické podobě měl formu výše uvedeného pořadí: a–d. Následovala formulace závěru – vysvětlení, resp. interpretace. Jejím ideálem byla tzv. adekvátní interpretace. Tím je myšlena interpretace nejen objektivní a ověřitelná, ale také komplexní (zahrnuje subjekt i objekt) a historická (odpovídající dobové historické a kulturně-společenské situaci).

6

Již jsem se zmiňoval o tom, že jedním z východisek svého pojetí interpretace našel Petřů v teorii informace a v přístupu, který zastával Max Bense. V jeho pojetí je text množinou znaků, která je nositelkou nejen sémantické informace (tj. sdělení), ale také informace estetické. „Obecně požadujeme od interpretace obírající se textem nejen analytickou a hermeneutickou jasnost,“ připomíná Bense, „ale i určitou míru estetického náboje. Teprve

jím vnímáme totiž vedle sémantického alespoň částečně i estetické poselství [...]“ (Bense 1967: 119). Toho si byl dobře vědom i Eduard Petrů, jenž vedle přesného a jasného myšlení o literatuře vždy prosazoval i neopomíjení estetického rozměru a poselství literárních textů.

---

doc. PhDr. Ondřej Sládek, Ph.D.

Katedra českého jazyka a literatury

Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity

Poříčí 7, 603 00 Brno

osladek@ped.muni.cz

LITERATURA

BENSE, Max

1967 *Teorie textů* (Praha: Odeon) [1962]

CATO, Dionysius a EZOP

1999 *Ezopovy bajky. Katonova dvojverší. Rada otce synovi*; ed. Petřů, Eduard (Brno: Atlantis)

DESCARTES, René

1947 *Rozprava o metodě, jak správně vésti svůj rozum a hledati pravdu ve vědách*; přel. Szathmáryová-Vlčková, Věra (Praha: Jan Laichter) [1637]

DOLEŽEL, Lubomír

1963 „Stylistika jako experimentální věda?“, *Slovo a slovesnost* 24, 1963, č. 1, s. 64–671966 „Ještě k jednomu modelu jazykového kódování“, *Slovo a slovesnost* 27, 1966, č. 3, s. 236–239

DUBRAVIUS, Jan

1983 *Theribolia. Rada zvířat*; eds. Petřů, E. – Horna, M. (Praha: Academia)

GADAMER, Hans-Georg

1994 „Epistemologické problémy humanitních věd“, in *ibidem: Problémy dějinného vědomí* (Praha: Filosofia), s. 7–14 [1963]

GRONDIN, Jean

1997 *Úvod do hermeneutiky* (Praha: Oikúmené) [1991]

CHELČICKÝ, Petr

1990 *Ze sítě víry. O rotách, o každé zvláště*; ed. Petřů, Eduard (Praha: Československý spisovatel)

JAKOBSON, Roman

1995a *Poetická funkce*, ed. Červenka, Miroslav (Jinočany: H&H)1995b „Lingvistika a poetika“, přel. Červenka, Miroslav; in *idem: Poetická funkce*, ed. Červenka, Miroslav (Jinočany: H&H), s. 74–105

KHOL, Josef

1989 *Interpretace. Nástin teorie a praxe interpretování* (Praha: Academia)

KOLÁŘOVÁ, Jana – SCHNEIDER, Jan

2013 „Eduard Petřů a jeho studie o literatuře a filmu“; in Petřů, Eduard: *Studie o literatuře (a filmu)*; edd. Kolářová, Jana – Schneider, Jan – Chomiszková, Iva (Olomouc: Univerzita Palackého), s. 8–17

KOŽMÍN, Zdeněk

1989 *Zvětšeniny ze stylu bratří Čapků* (Brno: Blok)

1990 *Umění básně. Skácel, Mikulášek, Kundera* (Brno: K 22a)

LEVÝ, Jiří

1971a *Bude literární věda exaktní vědou? Výbor studií*; ed. Červenka, Miroslav (Praha: Československý spisovatel)

1971b „Bude literární věda exaktní vědou?“; in idem: *Bude literární věda exaktní vědou? Výbor studií*; ed. Červenka, Miroslav (Praha: Československý spisovatel), s. 9–22 [1965]

1971c „Teorie informace a literární proces“; in idem: *Bude literární věda exaktní vědou? Výbor studií*; ed. Červenka, Miroslav (Praha: Československý spisovatel), s. 31–70 [1963]

MUKAŘOVSKÝ, Jan

1948 *Kapitoly z české poetiky I–III* (Praha: Svoboda)

1966 *Studie z estetiky*; ed. Chvatík, Květoslav (Praha: Odeon)

1982 *Studie z poetiky*; ed. Mukařovská, Hana (Praha: Odeon)

PETRŮ, Eduard

1966 *Vývoj českého exempla v době předhusitské* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství)

1968 *Exaktní metody v literárněvědné práci* (Olomouc: Univerzita Palackého)

1972 *Zašifovaná skutečnost. Deset otázek a odpovědí na obranu literární medievalistiky* (Ostrava: Profil)

1984 *Vzrušující skutečnost. Fakta a fantazie ve středověké a humanistické literatuře* (Ostrava: Profil)

1996a *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře* (Olomouc: Votobia)

1996b „Labyrint interpretace“; in idem: *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře* (Olomouc: Votobia), s. 10–23

- 1996c „Žánrová specifika literárních proudů ve starších slovanských literaturách“; in idem: *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře* (Olomouc: Votobia), s. 24–31 [1983]
- 1996d „Postavení skladby Podkoní a žák v naší literatuře 14. století“; in idem: *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře* (Olomouc: Votobia), s. 88–94 [1988]
- 1996e „K metodě myšlení Petra Chelčického“; in idem: *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře* (Olomouc: Votobia), s. 149–156 [1970]
- 1996f „Integrační a diferenciacní tendence slovanských literatur v poetikách období renesance a baroka“; in idem: *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře* (Olomouc: Votobia), s. 295–301 [1988]
- 2000 *Úvod do studia literární vědy* (Olomouc: Rubico)
- 2002 *Zrcadlo skutečnosti. Kniha o středověké, renesanční a barokní parodii* (Praha: ISV)
- 2013a *Studie o literatuře (a filmu)*; edd. Kolářová, Jana – Schneider, Jan – Chomiszaková, Iva (Olomouc: Univerzita Palackého)
- 2013b „Problémy interpretace středověkého literárního díla“; in idem: *Studie o literatuře (a filmu)*; edd. Kolářová, Jana – Schneider, Jan – Chomiszaková, Iva (Olomouc: Univerzita Palackého), s. 99–109 [1998]
- 2013c „Stratigrafie a starší literatura“; in idem: *Studie o literatuře (a filmu)*; edd. Kolářová, Jana – Schneider, Jan – Chomiszaková, Iva (Olomouc: Univerzita Palackého), s. 110–116 [1998]
- 2013d „Barokní literatura jako interpretační problém“; in idem: *Studie o literatuře (a filmu)*; edd. Kolářová, Jana – Schneider, Jan – Chomiszaková, Iva (Olomouc: Univerzita Palackého), s. 117–124 [1998]
- SGALLOVÁ, Květa
- 1963 „Matematické metody a literatura“; *Česká literatura* 11, 1963, č. 3, s. 251–254
- 1964 „Využití moderní techniky při rozboru verše“; *Česká literatura* 12, 1964, č. 2, s. 158–165
- SLÁDEK, Ondřej
- 2016 „Zdeněk Kožmín a strukturalismus“; *Bohemica Litteraria* 19, č. 2, s. 32–48
- SZONDI, Peter
- 2003 *Úvod do literární hermeneutiky* (Brno: Host) [1975]

K EDIČNÍ PRÁCI EDUARDA PETRŮ

JANA KOLÁŘOVÁ

TO THE EDITORIAL WORK OF EDUARD PETRŮ

The study is devoted to an overview and brief evaluation of literary historian Eduard Petrů's (1928–2006) editorial work. Petrů devoted himself to the series of literary works of older Czech literature, which he worked on throughout his professional activities. Its main goal was to make the old Czech literary texts accessible to the widest possible range of recipients, and its editions served not only to scholars, but were also a means of popularizing old Czech literature among the wider reading public.

Keywords: Eduard Petrů, editions of medieval Czech literature

Následující text vychází z příspěvku předneseného na kolokviu věnovaném 90. výročí narození olomouckého literárního vědce a historika Eduarda Petrů. Je především připomínkou, nikoli kritickou analýzou jeho ediční činnosti, která neodmyslitelně patřila k jeho vědecké práci. Petrů se jí věnoval kontinuálně od počátku svého odborného působení; většina edic přirozeně vyplynula z jeho zájmu o určitého autora či dobovou literární produkci. Převahou tvoří ediční počiny Eduarda Petrů díla jazykově česká, ale k vydání připravil také díla dvou latinsky píšících autorů (Petrů 1983, Petrů 2003) a jeden výbor latinských básnických skladeb (Petrů 1977). Ve svých studiích Petrů opakovaně poukazyval na skutečnost, jež byla zejména před rokem 1989 často opomíjena: že starší českou literaturu netvoří pouze památky psané česky, nýbrž její nedílnou součástí jsou i díla latinská, německá, případně hebrejská. Jeho edice latinsky psaných děl jsou přínosné i z toho důvodu, že jde o texty z období raného novověku, které ve srovnání se středověkými památkami nebudily takový zájem editorů a překladatelů.

Poprvé na pole staročeských edic Petrů vykročil již jako začínající badatel. Ve spolupráci s Emilem Pražákem připravil edici *Prostopravdy a Paměti Mikuláše Dačického z Heslova* (Petrů – Pražák 1955), jež vyšla v tehdejší SNKLHU (později Odeon) jako desátý svazek ediční řady *Živá díla minulosti*. V rámci této řady pak publikoval Petrů některé své edice i později.

První samostatnou ediční prací Eduarda Petrů se stalo vydání *Olomouckých povídek* (Petrů 1957), iniciující jeho zájem o problematiku středověkých exemplů. (Tuto publikaci recenzovali E. Pražák a Jiří Daňhelka.) Edice obsahuje textově kritické poznámky, vysvětlivky a slovníček, připojen je také rejstřík základních motivů, ale ediční poznámka ve smyslu vysvětlení přepisu a jeho zásad chybí.

Další ediční dílo, na němž se Petrů podílel, vzniklo opět na základě badatelské spolupráce, tentokrát s historiky. Je jím *Historie o válce české 1618–1620* (výbor ze spisů Ondřeje Habervešla a Pavla Skály ze Zhoře; Polišínský – Petrů 1964). Vydáno bylo v SNKLHU; výbor sestavil a předmluvu napsal Josef Polišínský, jehož podíl na edici byl nejzásadnější. Habervešlovo *Bellum Bohemicum*, čítající jen několik stran, přeložil Zdeněk Kristen. Petrů připravil výbor z Pavla Skály a zpracoval kritický aparát celé knihy. Edice byla pořízena s přihlédnutím k vydání Karla Tiefrunka (1866–1868 v *Monumenta historiae Bohemica*).

Po těchto pracích následovala v ediční činnosti Eduarda Petrů relativně dlouhá prodleva, jež byla vystřídána intenzivnější vydavatelskou aktivitou v osmdesátých letech.

Výbor z *Diadochu* Bartoloměje Paprockého z Hlohol nazvaný *O válce turecké a jiné příběhy* (Petrů 1982) je koncipován tak, že zahrnuty jsou zejména ty části původního díla, které lze pokládat za nejpůvodnější. Dále jsou ukázky voleny s cílem, „aby z nich čtenář získal názor na Paprockého pojetí starších i soudobých českých dějin.“ (Petrů 1982: 473) K tomuto příznačnému aspektu edic Eduarda Petrů se ještě vrátíme v závěru. Věcné vysvětlivky k této edici sestavil Jan Sobotka, český překlad latinských pasáží pořídil E. Petrů.

Rok 1984 přinesl souhrnné vydání tří středověkých epických skladeb pod názvem *Rytířské srdce majíce. Česká rytířská epika 14. století* (Petrů – Marečková 1984). Vznik edice byl poněkud složitější: *Vévodu Arnošta*

připravil Petřů; lingvistka a slavistka Dagmar Marečková původně edičně zpracovala zbylé dvě skladby (*O Jetřichovi Berúnském, Tandariáš a Floribella*) pro *Památky staré literatury české*. Tato edice se však v nakladatelství Academia posléze nerealizovala. Petřů tedy při přípravě edice vycházel ze strojopisu D. Marečkové a přihlížel také k posudku Vladimíra Šmilauera. K vydání tedy tuto edici připravili a edičními poznámkami, vysvětlivkami a slovníčky opatřili Eduard Petřů a Dagmar Marečková, historický úvod napsal Jan Sobotka. Ve své ediční poznámce Petřů zdůrazňuje, že byly při úpravách textu zohledněny zásady, jež byly vypracovány pro *Památky staré literatury české*. Zároveň však jako „editor poslední ruky“ bral v úvahu, že v tomto případě jde o vydání určené širšímu publiku.¹⁾ Mezitím rovněž došlo ke změně názvu SNKLHU na Odeon, avšak ediční řada *Živá díla minulosti* pokračovala dále.

Z osmdesátých let pochází ještě edice tzv. hanáckých zpěvoher, pololidových skladeb z 18. století vzniklých na Olomoucku, které Petřů vydal ve spolupráci s muzikoložkou Alenou Burešovou pod názvem *Copak to ale za mוזeka hraje? Hanácké zpěvohry 18. století* (Petřů – Burešová 1985). V tomto případě zprostředkoval Petřů čtenářům díla zajímavá spíše z regionálního hlediska, jež však nikdy nepovažoval za podřadné, naopak dějinám Moravy se soustavně badatelsky věnoval a význam regionu (zejména olomouckého centra) v literárním vývoji opakovaně zdůrazňoval.

Devadesátá léta otevřela prostor badatelské i vydavatelské svobody, Petřů však nepodleh trendům, které vyplynuly z možnosti vydávat spisy dříve nevítané (např. barokní homiletiku, jež zažila po roce 1989 badatelský i ediční boom). V edici *Slunovrat* v tehdejší Československé spisovateli vydal Petřů druhou část Chelčického díla *Siet viery* pod názvem *Ze Sítě víry. O rotách, o každé zvláště* (Petřů 1990). Jedno z nejvýznamnějších a celoživotních badatelských témat Eduarda Petřů se tak po Chelčického *Drobných spisech* (1966) dočkalo dalšího výstupu v podobě edice. Petřů zde byl jako editor, pokud jde o způsob přepisu díla, k soudobým čtenářům

---

1 Východím textem se stal *Sborník hraběte Baworovského*, s přihlédnutím k edici Aleksandra Brücknera a Jana Loriše i k vydání Ulricha Bamborschkeho.

značně vstřícný, čehož si byl ovšem vědom, jak ostatně uvádí i v ediční poznámce. Je však třeba upozornit i na charakter edice *Slunovrat* (s podtitulem *Edice klasické české prózy a poezie*), která byla koncipována především jako čtenářská, či dokonce popularizační, nikoli odborná. Z ediční poznámky je patrná míra zásahů editora nejen do gramatické a morfologické, ale i lexikální roviny díla: „...odstraňujeme všechny hláskoslovné a tvaroslovné jevy, které jsou dnešnímu čtenáři cizí, a nahrazujeme slova, která mají dnes jiný význam nebo která z jazyka vymizela, synonymickými výrazy současného jazyka.“ (Petrů 1990: 140) Svěbytnost Chelčického stylu se totiž podle Petrů projevuje především v syntaktické rovině, tu proto ponechává beze změny i v případech, kdy Chelčický uvolňuje, nebo dokonce porušuje logiku výstavby věty. Podle Petrů tak totiž vznikl „jazykový útvar, který je srozumitelný dnešnímu čtenáři, ale uchovává si právě pro něj specifiku středověkého díla“. (Petrů 1990: 140)

V letech 1997–2003 spolupracoval Petrů s editory ediční řady *Thesaurus absconditus* brněnského Atlantisu, která v té době zpřístupnila několik velmi zajímavých, především raněnovověkých děl. Petrů do této ediční řady přispěl dvěma edicemi – středověkými moralitami *Ezopovy bajky. Katonova dvojverší. Rada otce synovi* (Petrů 1999)⁽²⁾ a výběrem z díla Alžběty Johanny Westonie, latinské básnířky anglického původu žijící v rudolfinské Praze, a to pod názvem *Proměny osudu* (Petrů 2003, též přel. za spolupráce Anežky Vidmanové a Jiřího Matla; připojeny jsou studie Eduarda Petrů a Lucie Storchové). Pro řadu *Thesaurus absconditus* Petrů napsal také doslov k edici *Země dobrá, to jest země česká* editorek Ivony Kučerové a Lucie Medové.

Westoniina poezie se stala poslední edicí vydanou za života Eduarda Petrů, touto autorkou se však zabýval již mnohem dříve – studii *Alžběta Jana Westonia a její místo v české kultuře* publikoval roku 1985. Věnoval se zde i překladům Westoniina díla do češtiny, přičemž starší časoměrné převedení Čelakovského hodnotil lépe než pozdější přetlumočení Kamila Bednáře;

2 Klasická filoložka a medievistka Jana Nechutová v recenzi vydání konstatovala, že Petrů sice pečlivě sleduje ideové složky vydávaných děl a jejich proměny, avšak formální stránka zůstává mimo jeho pozornost. Recenzentka rovněž postrádá zmínku, že díla spojují sdružené rýmovaná dvojverší, jimiž autoři reprodukujej elegická a hexametrická disticha svých latinských předloh. (Nechutová 2000)

sám v edici zvolil přebásnění v časomíře. Dle informací v ediční poznámce byl překlad revidován s přihlédnutím ke kritickému vydání Westoniina díla (Elisabeth Jane Weston: *Collected Writings*, Toronto 2000), zároveň je však grafická podoba latinských textů přizpůsobena českým zvyklostem a charakteru edice.

Petrů zde opět pečlivě zvážil koncepci básnického výboru. Vydána je zejména první a druhá kniha Westoniiny sbírky *Parthenicon* (označena jako *Prosby, chvály a nářky*; nerespektuje však pořadí básní sbírky). Doplněna je báseň králi Jakubovi ze třetí knihy *Partheniconu* a rukopisný ohlas na vydání díla *Ad lectorem*, kdy jako výchozího textu bylo užito Rybovy edice z *Listů filologických* (Ryba 1929). Editor volil pokud možno básně osobní povahy, které považoval za autentičtější a čtenářům bližší (lze-li vůbec tuto kategorii v případě autorky vymezit; celé její dílo vycházelo z výsostně osobní situace, kterou však dokázala, řečeno moderním jazykem, prostřednictvím své poezie sociálně kapitalizovat). Jedná se zejména o básně Westoniinu učiteli Janu Hammoniovi, elegie na smrt matky a bratra či epithalamium Markétě Baldhovenové.

Náš přehled ediční práce Eduarda Petrů by nebyl úplný, kdybychom opomenuli zmínku o edici, která byla v podstatě v úplnosti (z hlediska editora) připravena k vydání – je to *Kronika nová o národu tureckém* německého historika Johanna Löwenklaua v překladu humanistického učenca Jana Kocína z Kocinétu za spolupráce tiskaře díla Daniela Adama z Veleslavína (původní vydání 1594). Oba překladatelé (či adaptátoři) doprovodili své vydání obsáhlými předmluvami, jak bylo v době humanismu obvyklé. Petrů tuto edici zamýšlel připravit na samém počátku devadesátých let, můžeme-li usuzovat ze studie *Löwenklauova Kronika nová o národu tureckém v kontextu české historické prózy*, která vyšla v Aktech Univerzity Palackého v r. 1990. V průběhu devadesátých let se však Petrů opět vydavatelsky odmlčel a vydal až r. 1999 *Život svaté Kateřiny* (šlo však pouze o revidované vydání Josefa Hrabáka a Václava Vážného z r. 1959, viz Hrabák – Vážný – Škarka 1959). Vydání *Kroniky nové* bylo zařazeno do edičního plánu v olomouckém družstvu nakladatelů Periplum, které vzniklo v roce 1999. Vydání se však do roku 2006, tedy roku úmrtí Eduarda Petrů,

nerealizovalo. V jeho pozůstalosti se tak uchoval pouze editorem zkorigovaný přepis, vytištěný a uložený na tehdejších disketách, jakož i prvotní strojopisná podoba tohoto přepisu.

Pociťující tuto nevydanou edici jako svůj dluh vůči profesorovi Petřovi, rozhodly jsme se dokončit ve spolupráci s tehdejší kolegyní a doktorandkou katedry bohemistiky FF UP vydání Löwenklauovy *Kroniky nové o národu tureckém*. Po revizi podoby edice jsme usoudily, že bude přece jen třeba některé věci korigovat podle dnešních vydavatelských zásad. Petřovi totiž i v případě Löwenklauovy *Kroniky nové* uskutečnil ediční zákroky, jež se nám zejména po proběhlých diskuzích nedávných let týkajících se ediční praxe raněnovověkých děl³⁾ jeví jako příliš velké zásahy do obsahu a struktury díla. Jednalo se v prvé řadě o fakt, že Petřovi vypustil v prvním díle *Kroniky nové* Löwenklauovy vysvětlivky určené soudobému evropskému čtenáři a nahradil je přímo v textu svými vlastními, objasňujícími jednotlivé položky (toponyma, panovníky, turecké reálie atd.) z hlediska nikoli dobových, ale současných znalostí. Dalším jeho zásahem do textu bylo úplné vynechání některých pasáží, zejména těch, které Löwenklau převzal z historika Johanna Schiltbergera. Také v tomto případě Petřovi nahradil chybějící části textu, a to vlastním stručným shrnutím obsahu vynechaných pasáží. Löwenklau zmíněné vlastní vstupy do textu vždy důsledně graficky odlišil menším typem písma, což dodrželi i český překladatel Kocín a tiskař Veleslavín. Tento aspekt by byl tedy v edici zcela vypuštěn, přestože sám Petřovi jej v připojené studii vyzdvihl jako doklad humanistické tvůrčí meto-

3 V souvislosti s otevřeným prostorem badatelské svobody po r. 1989 se záhy rozproudila diskuze o podobě staročeských edic, zejména děl raného novověku. Zřejmě nejvýraznější hlasy zazněly v této debatě v prvním desetiletí nového tisíciletí, většinou v souvislosti s významnými raněnovověkými edicemi (především v polemice Jana Malury a Miloše Sládka týkající se vydání Kochemova *Velikého života Pána a Spasitele našeho Krista Ježíše*). Tato diskuze však proběhla na stránkách časopisu *Česká literatura* až v roce 2009, a stejně tak i mnohé předchozí editologické úvahy Jana Malury, Jana Linky, Marie Škarpové a dalších badatelů byly publikovány po úmrtí Eduarda Petřovi nebo jen krátce před ním. Do této diskuze tedy již Petřovi promluvit nemohl, ačkoli je nepochybné, že by svými zkušenostmi byl zcela práv do ní vstoupit. Mezi diskutovanými tématy zazněla i otázka, zda by nebylo lépe v případě rozsáhlejších děl vydávat pouze reprezentativní výbory, doplněné eventuelně kompletním přepisem textu (transkribovaným nebo transliterovaným) na připojeném CD. Úvahy na téma vydávání staročeských děl nejsou uzavřeny ani dnes (viz např. studie Kateřiny Smyčkové „Ediční úprava českých rukopisných textů ze 17. a 18. století“, *Listy filologické* 3–4, 2017, s. 485–497).

dy v oblasti naukové literatury. Coby „sekundární editorky“ jsme tedy přikročily k doplnění těchto míst, čímž mj. rozsah vydávaného díla výrazněji nabyl na objemu. Zda byl jednou z příčin vynechání části původního textu také zřetel k velkému rozsahu Löwenklausova díla, můžeme jen spekulovat – editor se ke svým zásahům do textu v podstatě nevyjádřil. Další změnou provedenou editorkami pak bylo obecně přiblížení přepisu originálnímu znění ve větší míře, než jakou uplatnil Petřů.

Právě to se však stalo také předmětem kritiky: např. Miloš Sládek (Sládek 2015) poukázal na to, že způsob přepisu je k současnému čtenáři velmi nevstřícný a pro tak obtížné a informačně bohaté dílo nevhodný. Chyběla mu také hlubší spolupráce s orientalisty, kteří by naopak pomohli rozšířit vysvětlivky o řadu reálií, jež podle recenzenta chyběly. Tyto připomínky je již třeba přičíst na vrub editorek, neboť původní představa Eduarda Petřů byla jiná. Přes kritické připomínky však považujeme za důležité, že nedokončené ediční dílo Eduarda Petřů bylo dovedeno k vydání.

Literární historik a editor Jan Linka napsal: „Jestliže se editorovi podaří prosadit projekt nebo získat prostředky na vydání nějakého díla, měl by si být dobře vědom, že jeho edice bude ovlivňovat obraz starší literatury v představách širší kulturní veřejnosti. Každá edice je vlastně činem vytvářejícím kánon reprezentativních děl nějaké doby, autoři středoškolských učebnic či různí publicisté, jejichž vliv na vytváření obrazu historie literatury nemůžeme podceňovat, se orientují právě ve vydávaných textech, na ně odkazují.“ (Linka 2005: 101–108)

Petřů se ve své editorské práci nezaměřoval pouze na jedno období, druh či žánr, ale obsáhl postupně celou paletu starší literatury v českých zemích. Je velmi málo editorů, kteří mají takto široký záběr. Samozřejmě by se tato mnohostrannost neobešla bez spolupráce s odborníky, zejména filology jiných oborů, o nichž byla zmínka u konkrétních edic.

Přístup Eduarda Petřů k edičním zásadám byl ovlivněn zejména v případě raněnovověkých děl faktem, že editor tehdy neměl možnost opřít se o soustavné gramatické zhodnocení této vývojové etapy ani o normativně stanovené ediční zásady. Petřů nezřídka poukazoval na probíhající diskuze o edičních zásadách (např. v sedmdesátých letech

v souvislosti s vydáváním děl Jana Amose Komenského), avšak zároveň připomínal, že nejednotnost přístupu editorů vyplývá „ze značného stupně jazykové specifičnosti památek samých, v nichž mnohde jazyková norma autora splývá s odlišnou jazykovou normou písaře či tiskaře.“ (Petrů 1982: 475)

Závěrem se pokusíme o obecnější zhodnocení edičních aktivit Eduarda Petrů, ačkoli se domníváme, že mnohé již z výše řečeného vplynulo. Lze říci, že na prvním místě se editorovi jednalo o zřetel čtenářský. Jedním z jeho celoživotních zájmů byla popularizace literárněhistorického bádání (viz mj. jeho knihy *Vzrušující skutečnost a Zašifrovaná skutečnost*), svými edicemi pak sledoval podobné cíle. Svou roli zde ovšem sehrála také povaha edičních řad nakladatelství, jako byly Československý spisovatel nebo Odeon. Přehlédneme-li edice Eduarda Petrů jako celek, nemůže nám uniknout, že se jedná často buď o výběry, nebo o více menších děl v jednom svazku. I to je příznačné a lze to vysvětlit opět čtenářským, popularizačním, ne-li dokonce didaktickým zřetelem.

Petrů si kladl otázku, co si čtenář z díla vzdáleného několik set let má odnést. Velmi dobře věděl, že všechny vzdálenosti překonat nelze, a je třeba tedy zdůraznit ty aspekty, které považoval za nejdůležitější, nejpřínosnější. Odborníci např. z řad lingvistů jistě mohou jeho edicím vyčítat, že je nelze použít pro vědecké účely, protože původní jazyk je příliš změněn. (Petrů odmítal např. zachovat jazyk Bartoloměje Paprockého z Hlohol, protože není dokladem dobové češtiny, nýbrž dokladem češtiny Poláka, jenž se naučil česky.) Badatelé však na rozdíl od běžných čtenářů mají možnost využít originální text, dokonce je to pro jejich práci často žádoucí.

V našem příspěvku však nešlo o to rozhodnout o pomyslné správnosti či „nesprávnosti“ edičních přístupů Eduarda Petrů. Diskuze byla a je vždy možná, stejně jako hledání vlastních cest. Co však nakonec zůstává, jsou edičně připravené texty, které (jak dokazují mj. údaje z knihoven) jsou stále v oběhu a využívány jak badateli, tak čtenáři. Za zmínku stojí také skutečnost, že např. dílo Jana Dubravia nebylo od dob vydání *Theribulie* (1983) předmětem žádného edičního zájmu v českém prostředí (zatímco např. v Německu vyšla *Theribulia* v r. 2011), a tak zůstává edice Eduarda

Petrů jednou z mála možností, jak se mohou čtenáři neznalí latiny seznámit s dílem tohoto významného humanistického učence a též olomouckého biskupa.⁽⁴⁾

Máme-li svoje úvahy uzavřít, pak snad vyslovením naděje, že smysluplnost ediční práce staročeských literárních děl přetrvá i v době elektronických edic, kompaktních disků a dalších možností překotně se rozvíjejících moderních technologií, které nabízejí další možnosti, jak starší písemné památky zpřístupnit. Eduard Petrů se práci s novými výtisky techniky nikdy nebránil, a lze tedy předpokládat, že by těchto možností dokázal smysluplně využít. Tento úkol však již spočívá na jeho pokračovatelích.

Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Katedra bohemistiky

Filozofická fakulta Univerzity Palackého

Křížkovského 10, 771 80 Olomouc

jana.kolarova@upol.cz

---

4 V českém překladu vyšlo též Dubraviovo další populární dílo *De piscinis (O rybnících)*. Viz Salač, Antonín – Schmidtová, Anežka (eds.). *O rybnících*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1953.

PRAMENY

- HRABÁK, Josef – VÁŽNÝ, Václav – ŠKARKA, Antonín (eds.)
1959 *Dvě legendy z doby Karlovy* (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd)
- PETRŮ, Eduard (ed.)
1957 *Olomoucké povídky. Příspěvek ke studiu vývoje staročeské zábavné prózy* (Praha: SPN)
1977 *Humanisté o Olomouci* (Praha: Památník národního písemnictví)
1982 *Bartoloměj Paprocký z Hlohola a Paprocké vůle: O válce turecké a jiné příběhy. Výbor z Diadochu* (Praha: Odeon)
1990 *Petr Chelčický: Ze Sítě víry. O rotách, o každé zvláště* (Praha: Československý spisovatel)
1999 *Ezopovy bajky. Katonova dvojverší. Rada otce synovi* (Brno: Atlantis)
2003 *Alžběta Johanna Westonia: Proměny osudu* (Brno: Atlantis)
- PETRŮ, Eduard – BUREŠOVÁ, Alena
1985 *Copak to ale za mozečka hraje? Hanácké zpěvohry 18. století* (Ostrava: Profil)
- PETRŮ, Eduard (ed.) – HORNA, Miroslav (přel.)
1983 *Jan Dubravius: Theriobulia. Rada zvířat* (Praha: Academia)
- PETRŮ, Eduard – KOLÁŘOVÁ, Jana – KOHOUTOVÁ, Tereza (eds.)
2013 *Johannes Löwenklau: Kronika nová o národu tureckém* (Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého)
- PETRŮ, Eduard – MAREČKOVÁ, Dagmar
1984 *Rytířské srdce majíce. Česká rytířská epika 14. století* (Praha: Odeon)
- PETRŮ, Eduard – PRAŽÁK, Emil (eds.)
1955 *Mikuláš Dačický z Heslova: Prostopravda. Paměti* (Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění)
- POLIŠENSKÝ, Josef – PETRŮ, Eduard (eds.)
1964 *Historie o válce české 1618–1620. Výbor historického spisování Ondřeje z Habernfeldu a Pavla Skály ze Zhoře* (Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění)

LITERATURA

CHENEY, Donald – HOSINGTON, Brenda M. (eds. a přel.)

2000 *Elizabeth Jane Weston: Collected Writings* (Toronto: University of Toronto Press)

KUČEROVÁ, Ivona – MEDOVÁ, Lucie (eds.)

1998 *Země dobrá, to jest země česká* (Brno: Atlantis)

LINKA, Jan

2005 „Co z raněnovověkých textů vydávat? A jak?“; *Česká literatura* 53, č. 1, s. 101–108

MALURA, Jan

2009 „Nad edicí Kochemova Velikého života aneb Znovu k metodám vydávání raněnovověké literatury“; *Česká literatura* 57, č. 2, s. 253–265

2009 „Spor o Kochemova a současné bádání nad raněnovověkou literaturou“; *Česká literatura* 57, č. 4, s. 561–570

NECHUTOVÁ, Jana

2000 „[Ezopovy bajky; Katonova dvojverší; Rada otce synovi]. Recenze“; in *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. N, Řada klasická = Graeco-Latina Brunensia* 49, č. N5, s. 66–67

RYBA, Bohumil

1929 „Westoniana“; *Listy filologické* 56, s. 14–28

SALÁČ, Antonín – SCHMIDTOVÁ, Anežka (eds. a přel.)

1953 *Jan Dubravius: O rybnících* (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd)

SLÁDEK, Miloš

2009 „O předmluvách a vysvětlivkách k edicím raněnovověké literatury aneb Stručná odpověď na recenzi Kochemova Velikého života“; *Česká literatura* 57, č. 4, s. 555–560

2015 „Nové vydání Kroniky nové“; *Česká literatura* 63, č. 1, s. 85–87

SMYČKOVÁ, Kateřina

2017 „Ediční úprava českých rukopisných textů ze 17. a 18. století“; *Listy filologické* 140, č. 3–4, s. 485–497

OSOBNÍ VZPOMÍNKA NA PROFESORA EDUARDA PETRŮ

LUBOMÍR MACHALA

S panem profesorem Eduardem Petrů, tehdy ještě docentem, jsem se poprvé setkal na jaře roku 1977 v posluchárně číslo 7 Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci při přijímacích pohovorech. Trochu neskromně si myslím, že už tenkrát jsme si vzájemně padli do oka, protože za mnou po přijímačkách přišel s dotazem, jestli bych akceptoval případné přijetí ke studiu ruského jazyka a literatury, protože kvóta pro bohemisty nebyla tak vysoká, aby umožňovala přijetí někoho, kdo neměl gymnaziální, nýbrž technické vzdělání. To byl právě můj případ, a jelikož se tenkrát na středoškolskou predestinaci vysokoškolského vzdělání hodně dbalo, byl jsem za toto pootevření vrátek ke své intervenci na vytouženou fakultu patřičně vděčný.

Po jednosemestrálním rusistickém extempore jsem se pak mohl konečně naplno pustit do studia bohemistiky, druhý obor občanskou nauku jsem totiž vnímal jako neplnohodnotnou náhradu filozofických studií – obor filozofie byl na naší alma mater otevřen až o něco později.

Profesor Petrů byl spolu s docentem Josefem Galíkem mým nejoblíbenějším přednášejícím. A to i přesto, že jedna z jeho stěžejních disciplín, tedy starší česká literatura, nepatřila k těm mnou preferovaným. Ale protože jsem oceňoval a stále oceňuji věcnost, erudovanost a přehlednost výkladu, nechyběl jsem myslím na žádné petrůvské přednášky. Obzvlášť, když jsem s perspektivou závěrečné atestace konfrontoval výklad pana profesora Petrů s textem akademických *Dějin české literatury*, přičemž jsem zjistil, že jeho přednášky pojednávají i o skutečnostech popisovaných ve zmíněných dějinách petitem. S klidnou hlavou jsem tedy olbřímí knihu odložil a spoléhal se pouze na zápisky z přednášek. Vyplatilo se to, stejně

jako se vyplatilo chodit na přednášky z teorie literatury. Na nich mne zaujalo, jako absolventa elektrotechnické průmyslovky, především uplatňování exaktních metod a výpočetní techniky v této disciplíně. Připomínám, že počítače tehdy zabíraly velké místnosti a běžným médiem byly děrné štítky. Vysloveně mne pak potěšil zlepšovák pana profesora uplatňovaný při jejich třídění. Při tomto úkonu totiž údajně používal pletací dráty.

Další vzpomínky jsou z dob, kdy už jsme byli vyučující kolegové, přičemž pan profesor stále významně spoluurčoval a inicioval mé aktivity, což samozřejmě platilo o celé katedře bohemistiky, v jejímž čele po zásluze stanul. Třeba na jednom setkání se studenty v hektickém čase po listopadu 1989 se studenti domáhali nějakých pramenů k dříve proskribované literatuře. Pan profesor, aniž by hnul brvou, prohlásil, že kolega Machala se o takovýto pramen postará. To byl tedy ten první impuls k vzniku našeho informatoria *Česká a slovenská literatura v exilu a samizdatu*. Od něj pak vedla přímá cesta k prvním necenzurované literárněhistorické příručce *Panorama české literatury* (1994), kde jsme oba figurovali jako redaktoři, pan profesor jako vědecký, já jako výkonný.

Mohl bych tady také vzpomínat na mnohé státnicové atestace, při nichž jsem měl tisíc a jednu příležitost k ocenění náročnosti, erudovanosti, ale i taktosti a suchého humoru pana profesora.

Bral jsem proto jako významnou poctu, když si mne v roce 1998 vybral jako svého hlavního spolupracovníka při řešení výzkumného záměru *Výzkum historie a kultury Moravy jako modelu pro existenci regionu*, tedy projektu, do něhož byla zapojena velká část kateder naší fakulty. V září 2002 jsem se stal, kvůli náhlé zdravotní indispozici pana profesora, zastupujícím hlavním řešitelem dotyčného výzkumného záměru. Zprvu jsem se domníval, že jde jen o dočasnou záležitost, že pan profesor svou nezdolnou vůlí a obdivuhodnou vitalitou atak na své zdraví záhy překoná. Plynoucí čas ovšem ukazoval, že tentokrát jde o mnohem mocnějšího soupeře, než se mohlo zdát. O to víc jsem při svých návštěvách obdivoval, jak se profesor Petřů se svým údělem vyrovnával, jak stále uvažoval, v čem by mohl být katedře bohemistiky, filozofické fakultě i Univerzitě Palackého prospěšný, a pokud mu choroba dovolovala, nezůstával jen u přemítání.

Obdivuhodné bylo také, s jakou samozřejmostí, obětavostí a statečností mu při tom pomáhala jeho manželka, paní magistra Božena Petrů. A to do poslední chvíle, která přišla večer 3. 3. 2006.

Pan profesor Petrů za více než čtyřicet let své univerzitní dráhy vzdělával i vychovával mnoho a mnoho posluchačů, většina přispěvatelů do tohoto čísla našeho časopisu k nim koneckonců patří. Byl zván na přednášky na nejrůznější tuzemské a zahraniční univerzity, působil v mnoha odborných a oborových grémiích, jeho aktivity byly mnohokrát oceněny nejrůznějšími vyznamenáními či medailemi, stal se prvním nositelem *Ceny Františka Palackého*, která mu už ale byla udělena in memoriam.

Tato má osobní vzpomínka by proto mohla být z mnoha stran doplňována o další a další, možná i podstatnější. Dovolte mi ale, abych na tomto místě za všechny, kteří se s noblesní a v řadě ohledů zcela mimořádnou osobností pana profesora Eduarda Petrů kdy setkali, vyslovil upřímné a velké poděkování: Pane profesore, díky za vše, bylo mi ctí a potěšením se s vámi setkávat a spolupracovat.

EDUARD PETRŮ NEZNÁMÝ

Jen nemnoho z blízkých profesora Eduarda Petrů vědělo, že kromě excellentního literárního badatele a teoretika v sobě skrývá též básníka. Z datací textů, které nám nedávno poskytla jeho manželka Božena Petrů jako ukázkou z této tvorby, je zřejmé, že Petrůova poezie vznikala od jeho mládí (nejstarší báseň má vnočení 1948) až po závěrečnou životní etapu, a to bez publikačních ambic. Už seznámení s částí básní napsaných Eduardem Petrů nás přivedlo k rozhodnutí nerespektovat tento autorův záměr a se svolením jeho paní prezentovat, že profesor Petrů byl osobností nejen vysoce racionální a vzdělanou, ale také nadmíru citlivou, vnímavou a schopnou tyto emocionální podněty přetavovat do působivých textů. Jejich zaměření je poměrně široké, od tzv. ohlasové tvorby vzniklé na základě literárních impulzů, přes náladové momentky přírodní či městské až k hlavnímu inspiračnímu zdroji, a tím byl vztah k milované ženě, která ho provázela prakticky po celý život, na všech jeho cestách i zastaveních. A právě výběr z textů adresovaných Panence si dovolíme s jejím svolením na tomto místě publikovat.

Lubomír Machala

VODNÍ KORUNA

Když vystoupila vodní víla
Zaleskly se diamanty kapek
Na vlasech barvy malachitu
Na čele stříbrném jak srdce měsíce

Oči ze smaragdu
A rty z rubínu
Uši z perel
Tělo z alabastru

A nejvíce smaragdové oči
Ve hře drahých kamenů
mne okouzlily
že jsem je vodě ukradl navždycky

ZLATÁ VENUŠE

Až zlatá tvář
Venuše vyjde
Chci mít připraveny šperky
Které tak miluje

Jsou jejím erbem
Protože je sama zlatá
Protože má zlaté srdce
Chci ze zlatých šperků

Sestavit její brnění
Chci ji pak vzít do náručí
A kovem který žhne
Vždy chránit její krásu

MALÁ NOČNÍ HUDBA

Kovový pavilónek pro hudbu
Secesní stavba restaurace
Rybník s labutěmi
Večerní koncert

Jemná Mozartova hudba
Dojímá jako láska
Držím Tě při ní za ruku
Malá noční hudba

Hudba naší lásky
Už nebude nikdy znít jinak
Bude jemná jak Ty
Budeš můj Mozart

SALCBURK

Město Mozartovo
Nad ním hrad
A středem teče řeka
Hřbitov s vytesanou básní

A obrovskými hrobkami
Kontrast velikosti poezie
A velikosti života
Hradu a řeky

Poutní místo hudby a naší lásky
Vždycky když slyším Mozarta
Cítím jak se budeme stále milovat
Malá noční hudba je emblémem naší lásky

LOUVRES

Obrazy nás zahlcují
A pyramida ve středu vede
Nás k Renoirovi a jeho dámám
K pastelovým barvám jejich tváří

Sedím v kavárně
S jednou z Renoirových dam
Má korálové rty
A mléčný výstřih

Jak nemilovat tuto dámu
Jak neprožívat štěstí
z její přítomnosti
je živá

Bohemica Olomucensia
Časopis pro bohemistická a mezioborová studia
Ročník 11 (2019)
Číslo 3 – Supplementa

Redakce:

prof. PhDr. Lubomír Machala, CSc. (vedoucí redaktor)

doc. Mgr. Erik Gilk, Ph.D.

doc. Mgr. Miroslav Vepřek, Ph.D.

Mgr. Darina Hradilová, Ph.D.

Mgr. Jakub Vaníček (tajemník redakce)

Mgr. Tomáš Franta (technický redaktor)

Editorka čísla: Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Odpovědný redaktor: Mgr. Jakub Vaníček

Sazba: Mgr. Tomáš Franta

Příspěvky prošly dvojím anonymním recenzním řízením.

Vydala Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Křížkovského 511/10
771 48 Olomouc

Vydavatelství Filozofické fakulty UP

www.vff.upol.cz

vff@upol.cz

Profi-tisk group, s. r. o.

Chválkovická 223/5

779 00 Olomouc

Adresa redakce:

Katedra bohemistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

Křížkovského 511/10, 771 48 Olomouc

e-mail: jakub.vaniceko1@upol.cz | tomas.franta@upol.cz

Olomouc 2019

MK ČR E 18600

ISSN 1803-876X

Vychází dvakrát ročně.

Časopis je zařazen do databází CEEOL a EBSCO.

Digitální varianta je volně přístupná (open access).